

***”Me näytämme miten me tehdään työt kunnolla
loppuun saakka”***

Tuotannollis-taloudellisista syistä irtisanottujen tehdastyöntekijöiden irtisanomiskokemuksia

Sosiaalityö
Sosiaalitieteiden laitos
Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Turun yliopisto

pro gradu -tutkielma

Veera Luoto

Ohjaaja:
Professori Merja Anis

26.4.2023

Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiaalityö

Tekijä: Veera Luoto

Otsikko: ”Me näytämme miten me tehdään työt ihan kunnolla loppuun saakka” Tuotannollis-taloudellisista syistä irtisanottujen tehdastyöntekijöiden irtisanomiskokemuksia

Ohjaaja: Professori Merja Anis

Sivumäärä: 84 sivua

Päivämäärä: 26.4.2023

Abstrakti

Kollektiivisperusteiset irtisanomiset tuotannollis-taloudellisista syistä ovat vakiinnuttaneet paikkansa liikkeenjohdollisena perustoimenpiteenä suhdanteisiin reagoimiseksi ja kannattavuuden lisäämiseksi. Henkilöstön vähentäminen on yksi strateginen keino, jolla yritys tai organisaatio voi laskea kustannuksiaan ja vastata markkinoilla vallitseviin supistuspaineisiin.

Tutkielman aineisto koostuu yhdeksästätoista kollektiivisesti tuotannollis-taloudellisista syistä irtisanotun henkilön haastatteluista, jotka on kerätty osana Tampereen Työväenmuseo Werstaan ”Irtisanottu perintö”-hanketta vuonna 2018. Tutkimukseni tutkimuskysymykseksi esitän: miten haastatellut kokivat irtisanotuksi tulemisen? Kiinnitän huomiota erityisesti identiteetin ja toimijuuden muotoutumiseen narratiiveissa. Pyrin löytämään kertomuksista myös mahdollista tarvetta ja paikkoja sosiaalityölle.

Tämä tutkielma on lähestymistavaltaan aineistolähtöinen ja narratiivinen. Tutkielmassa irtisanomiskertomuksia lähestytään teoreettisesti identiteetin, yhteisön ja toimijuuden näkökulmista. Tässä tutkielmassa narratiivi ja sen tuottaminen nähdään sosiokulttuurisena ja kieleen sitoutuvana. Narratiivi rakentuu yhteiskunnallisessa kontekstissa, jossa yhteisön odotukset, ja arvostukset luovat vaateita myös kerrotulle tarinalle.

Analyysituloksia tarkastellaan tässä tutkielmassa teemoittain aineistosta nousseiden havaintojen perusteella. Tuloksia reflektoidaan aiempiin tutkimustuloksiin, sekä teoreettisiin viitekehyksiin yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan tasoilla sekä pohditaan sosiaalityön paikkaa kollektiivisissa irtisanomisissa.

Irtisanomiskokemuksissa ja niistä kerrottaessa keskeisiksi nousi viisi teemaa: (1) ikä ja sukupuoli toimijuutta määrittämässä, (2) psykologisen sopimuksen rikkoontuminen, (3) huoli paikkakunnasta, yhteisöstä ja työtovereista, (4) kunnian kentillä loppuun asti sekä (5) joustava identiteetti ja adaptaatio.

Sosiaalityön tarve ja paikka hahmottui tämän tutkielman perusteella vähintään sosiaalipalveluohjauksen ja sosiaaliturvan hakemisessa ohjeistamisen tasolle. Tarve työllisyyspalveluiden sekä sosiaalityön, koulutuspalveluiden, järjestötoimijoiden sekä terveydenhuollon yhteistyölle tulisi harkita paikallisesti irtisanottujen työntekijöiden tarpeita kartoittaen. Sosiaalityön tavoitteena olisi näin tukea ihmisten itsenäistä selviytymistä, ehkäistä sosiaalisten ongelmien syntymistä, vahvistaa sosiaalista tukiverkkoa ja vähentää virastoasioinnin tarvetta. Myös yksilölliset palvelutarpeet tulee tarvittaessa selvittää.

Avainsanat: narratiivi, identiteetti, toimijuus, subjektipositio, kategorisaatio, globalismi, uusliberalismi, markkinatalous, preventiivinen sosiaalityö, yhteisösosiaalityö

Sisällysluettelo

1. Johdanto	5
1.1 Aiempi tutkimus	7
1.2 Tutkielman paikantuminen ja tutkimusintressi	9
1.3 Tutkielman rakenne	11
2 Keskeiset käsitteet	12
2.1 Yksilön identiteetti	12
2.2 Työyhteisö ja työidentiteetti	16
2.3 Toimijuus	19
2.4 Kategoriat ja itsekategorisaatio	22
3 Tutkielman yhteiskunnallinen sijoittuminen	26
3.1 Työ suomalaisessa yhteiskunnassa	26
3.2 Globalisaatio ja suhdannetalous	29
3.3 Aikuissosiaalityö ja tavoitteena sosiaalisten ongelmien preventio	31
3.4 Preventiivisen sosiaalityön ja yhteisösosiaalityön paikka yhteisön kriisissä	34
4 Tutkimuksen toteutus	36
4.1 Sosiaalinen konstruktionismi ontologisena lähestymistapana ja tutkielman ihmiskuva	36
4.2 Deskriptio, reduktio ja tutkijan positio	39
4.3 Aineisto ja sen keruu	40
4.4 Haastattelujen toteutus	42
4.5 Tutkimuksen eettisyys sen eri vaiheissa	43
5 Tutkimuskysymykset ja analyysimenetelmän valinta	47
5.1 Haastattelukertomuksen analyysi	47
5.2 Aineiston luokittelu ja järjestäminen	49
6 Narratiivien sisältö	52
6.1 Ikä ja sukupuoli toimijuutta määrittämässä	52
6.2 Huoli paikkakunnasta, yhteisöstä ja työtovereista	54

6.3	Psykologisen sopimuksen rikkoontuminen	56
6.4	Kunnian kentillä loppuun asti	59
6.5	Joustava identiteetti ja adaptaatio	61
7	Johtopäätökset	64
8	Lopuksi	68
	Lähteet	71

1. Johdanto

Filosofi Hannah Arendt (1958) on sanonut, että ihmiset kykenevät uusiin alkuihin ja aloitteisiin (new beginnings). Se on jopa ihmisenä olemisen keskeinen piirre.

Onkin kiinnostavaa, kuinka oma ”ihmisenä toteutuminen”, esimerkiksi identiteetti ja toimijuus hahmotetaan irtisanotuksi tullessa. Mihin asioihin haastateltavat kiinnittävät tilanteessa huomiota, miten oma identiteetti ja positio hahmotetaan vanhan ja uuden välissä? Entä sen jälkeen? Haastateltujen kertomuksissa entinen, nykyinen ja tuleva ovat pohdinnan ja uudelleen hahmottamisen alla.

Tässä tutkielmassa tarkastelen irtisanomiskokemusta rajaten tutkimuskohteen kollektiivisiin eli massairtisanomisiin tuotannollis-taloudellisista syistä. Työsopimuslain mukaan ”työnantaja saa irtisanoa työsopimuksen, kun tarjolla oleva työ on taloudellisista, tuotannollisista tai työnantajan toiminnan uudelleenjärjestelyistä johtuvista syistä vähentynyt olennaisesti ja pysyvästi” (Työsopimuslaki 55/2001, 3 §).

Työ sijaitsee talouden, yhteiskunnan ja yksilön elämän leikkauspisteessä (Julkunen 2007). Työ ja työn muutos ovat arkipäivää suhdanneherkkiin teollisuuden- ja metsäalojen vientiin painottuvassa markkinataloudessa, joksi Suomeakin voisi kuvailla. Suhdanteet heittelevät ja niihin tavallisesti reagoidaan yt-neuvotteluilla ja toiminnan supistamisilla, jotka usein tarkoittavat henkilöstöresurssin pienentämistä eli tuotannollis-taloudellisista syistä irtisanomista. Nämä poliittiset, kulttuuriset ja taloudelliset; globaalit ja paikalliset prosessit liikuttavat ja muuttavat myös niihin kietoutuneita sosiaalisia rakenteita, kansalliskulttuureja ja perinteisiä ryhmäsidonnaisuuksia. Tällöin hajaantuvat myös vakaat ja ennakoitavat subjektipositiot. (esim. Törrönen 2000; Harrikari & Rauhala 2021.)

Käyttämässäni aineistossa on haastateltu 19 kollektiivisen irtisanomisen tuotannollis-taloudellisista syistä omakohtaisesti kokenutta. Aineistoa hallinnoi Työväenmuseumo Werstas, joka on Tampereella toimiva sosiaalishistorian ja työelämän valtakunnallinen erikoismuseo. Irtisanottu perintö -hankkeessa koottiin irtisanomiskokemuksia ja tähän kokemukseen liittyviä esineitä. Keräys oli osa Kulttuuriperinnön eurooppalainen teemavuosi 2018 -hanketta ja sai rahoitusta Museovirastolta. Hankkeessa haastatellut informantit muistelevat kokemusta retrospektiivisesti, sillä irtisanomisista on haastatteluhetkellä kulunut 1/2-25 vuotta.

Kun turvallinen ja ennakoitava työ loppuu ja tulevaisuuteen uudelleen orientoidutaan, on se tutkijan kannalta kiinnostava paikka tarkastella muutoksen narratiiveja. Sosiaalityön

tutkimuksen kontekstissa irtisanotuksi tulemisen aiheuttama eksklusion riski perustelee tiedonintressiä. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää irtisanottujen ihmisten sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen. Lähtökohtanani on oletus, että työpaikan menetys tarkoittaa uuden työn hakemisen, opiskelun ja toimeentulon etsimisen lisäksi ihmisen identiteettiin ja toimijuuteen liittyvää pohdintaa ja uudelleen arviointia.

Tässä tutkimuksessa viitekehyksenä on suomalainen yhteiskunta ja suomalaisen yhteiskunnan työn muutos sekä identiteettiteoriat ja toimijuuden sekä subjektiposition ja kategorisaation käsitteet. Irtisanomista on toki tutkittu kansainvälisesti paljon, mutta koska kokemus sitoutuu keskeisesti kulloisenkin ajan ja yhteiskunnan poliittiseen ja taloudelliseen tilanteeseen, sekä sosiaaliturvajärjestelmään ja kulttuuriin käsityksiin työstä ja työn tekemisestä, on kokemus myös vahvasti kulttuuriin, aikaan ja paikkaan sidottu, ohittamatta kuitenkaan sitä tosiasiaa, että 2000-luvun Suomessa globaali ja lokaali ovat sidoksissa toisiinsa (Harrikari & Rauhala 2021).

Narratiivinen identiteettitutkimus ja sosiaalinen konstruktivismi toimivat ontologisena ja metodologisena lähtökohtanani ja taustateorioina tutkimusprosessissa, analyysimenetelmässä, sekä tulosten raportoinnissa. *Tietäminen* on narratiivisessa tutkimuksessa vahvasti sidoksissa sosiaaliseen kontekstiin, paikkaan ja aikaan. Se on siis lähtökohdaltaan sosiaaliskonstruktivistista. Ihminen tuottaa ja jäsentää merkityksiä itsestään ja elämästään jossain kontekstissa, ajassa ja paikassa, tiettyjen reunaehtojen vallitessa. Identiteetti ja ymmärrys rakennetaan kuitenkin jatkuvasti muutoksessa olevien yhtenäisyyttä ja koherenssia tavoittelevien kertomusten kautta. (Holstein ym. 2000; Boje 2001; Bardy ym. 2005; Berger ym. 1994) Elämänmuutokset voivat käynnistää hyvin kokonaisvaltaisen muutosprosessin, jossa oman elämän kertomuksellinen jäsenitys muotoutuu uudelleen (Hänninen 1999).

Tutkielma on rakentunut haastateltavan, haastattelijan ja tutkijan vuorovaikutuksessa, ja olemme kaikki vaikuttaneet lopputulokseen tiedostamattomilla ja tiedostetuilla valinnoillamme kysyä, kertoa, jättää kertomatta ja tulkita. Tutkielmani on aineistolähtöinen, laadullinen, teemoitteleva narratiivinen tutkimus, jonka tarkoituksena ja tavoitteena on saada tietoa siitä, miten ihmiset kokevat irtisanomisen tuotannollis-taloudellisista syistä ja millaisia toistuvia teemoja haastatellut kertomuksissaan tuovat esiin. Tämä pro gradu-tutkielma tehdään sosiaalityön oppiaineeseen, joten pohdin myös, mikä on sosiaalityön rooli, kun paikkakunnalta häviää kymmenittäin, jopa sadoittain työpaikkoja, ja kriisi koskettaa sekä suurempaa yhteisöä että yksittäistä irtisanottua.

1.1. Aiempi tutkimus

Irtisanomisten tutkimus lukeutuu perinteisesti *organisaatiomuutoksen* alaiseen tutkimusalaan ja kirjallisuuteen. Irtisanomistutkimusperinne on painottunut johtamisen ja työnantajanäkökulman tarkasteluun. Tutkimus painottuu siis pääasiassa ekonomiseen tutkimukseen, mutta irtisanomisista on tehty jonkin verran sosiologista tutkimusta Suomessa ja toki kansainvälisesti. Esittelen tässä tutkielmassa myöhemmin muutamia poimintoja tutkimuskentältä. Myös oma tutkielmani ammentaa paljolti sosiologisesta tutkimuksesta. Pyrin kuitenkin tuomaan esiin myös aikuissosiaalityön ääntä, ja tarkastelemaan sen paikkaa irtisanotuksi tulemisen prosessissa. Työ ja sen puute osana aikuissosiaalityön työkenttää ovat kiinnostukseni kohteena.

Sosiologisesti irtisanomistutkimusten klassikkona pidetään 1933 julkaistua Marienthalin kaupungista tehtyä tutkimusta. Siinä kartoitettiin tehtaan sulkemisen, työntekijöiden irtisanomisen ja sitä seuranneen työttömyyden vaikutuksia kylän yhteisöön. Tutkijoiden kiinnostuksen kohteena olivat erityisesti työttömyyteen sopeutuminen ja sopeutumisen vaiheet. Tutkimuksen tuloksena oli, että kollektiivisuus helpotti muutokseen sopeutumista tehtaan sulkemisen koskiessa koko yhteisöä. Irtisanomisella oli yksilötasolla vaikutuksia sosiaaliseen identiteettiin, sosiaaliseen asemaan, yksilölliseen identiteettiin ja ihmissuhteisiin. (Jahoda ym. 1933.)

Jälkiteollisena aikana (1970-) työn muutos ja murros nousivat yhä vaikuttavammaksi yhteiskunnalliseksi tekijäksi globaalin markkinatalouden ja teknologian kehityksen myötä. Suhteessa irtisanomisten yleisyyteen, on aihetta tutkittu kansainvälisesti kuitenkin verrattain vähän irtisanotun yksilön ja yhteisön näkökulmasta. (Jäppinen 2015; Lassila 2015; Kets de Vries ym. 1996; Devine 2003; Wilkinson 2005; Morrison ym 1997.) Kuten aiemmin sivusinkin, suurin osa tehdyistä tutkimuksista on tehty johtamisen ja organisaatiotutkimuksen kontekstissa irtisanovien organisaatioiden toiminnasta ja tutkimuksen kohteeksi on määritetty kohdeorganisaatio ja muutoksen johtaminen. (esim. Appelbaum 1999; Datta ym. 2010; Burt 1998; De Meuse ym. 2004; Wayhan 2000; Nixon ym 2004; Guthrie ym, 2008.)

Suomessa irtisanomisen vaikutusta elämäntilanteeseen on väitöskirjatasoisesti tutkinut Mervi Rouvinen, joka julkaisi “Elämää pankkityön jälkeen: Tapaustutkimus liiketoimintaorganisaation rakennemuutoksen seurauksena työtä vaille jäävien ihmisten sopeutumisesta uuteen elämäntilanteeseen” vuonna 2003. Kun Kop ja Syp yhdistyivät 1995 Merita Pankiksi, pankkien palveluksesta poistui ja uudelleen sijoitettiin työntekijöitä.

Rouvisen tutkimus selvittää työntekijöiden sopeutumista muuttuneeseen elämäntilanteeseen. Tutkimusaineistona on käytetty postikyselyä, haastatteluita ja Tilastokeskuksen henkilörekisteriajoihin perustuvaa muistiota. Tutkimus on metodiltaan pääasiassa kvantitatiivinen, mutta haastatteluja on käytetty kuvailemaan tutkimustuloksia. (Rouvinen 2003.)

Rouvinen havaitsi väitöskirjassaan taloudellisen tilanteen heikentymisen ja sosiaalisten kontaktien vähenemisen olleen keskeisiä negatiivisia vaikutuksia pankkityön jälkeiseen elämäntilanteeseen. Myönteisinä puolina vastaajat ilmoittivat nauttineensa työn loppumisen tuomasta vapaudesta ja itselle omistautumisen mahdollisuudesta, silloinkin kun uuteen työhön sijoittumattomat kokivat turvattomuuden tunnetta ja huolta taloudellisesta selviytymisestä. Läheisiltä saatu sosiaalinen tuki helpotti sopeutumista työn loppumiseen. Uuden työ- tai opiskelupaikan saaminen lisäsi vastaajien tyytyväisyyttä elämään pankkityön jälkeen. Sen sijaan perhe-elämässä ilmenneet ongelmat, sosiaalisten siteiden väheneminen ja turvattomuuden tunteen voimistumisesta kärsivät useimmin ne vastaajat, jotka eivät uudelleensijoittuneet työelämään. (em., 104.)

Kansainvälisestä viime vuosien tutkimuksesta nostan esimerkiksi Fraherin ja Gabrielin (2014) tutkimuksen. He tutkivat lentäjiä, jotka olivat työpaikallaan rakenteellisten muutosten, irtisanomisten ja lomautusten kohteena. Tutkimuksessa ilmeni, että lentäjät pyrkivät ylläpitämään identiteettejään narratiiviansa avulla. Tutkijat havaitsivat, että identiteetin konstruoinnin prosesseissa sekä niistä kertomisessa oli merkittäviä eroja sen suhteen, kokivatko lentäjät muutoksen luontevana osana uransa tai elämänsä etenemisessä vai jäivätkö he odottamaan takaisinkutsua vanhoihin töihinsä. Lentäjän identiteetti säilyi tutkimukseen osallistuneilla erilaisista työuran muutoksista huolimatta. (em.)

Alvesson ja Robertson (2015) havaitsivat puolestaan uranarratiiveihin paneutuvassa tutkimuksessaan, että investointipankkialan kokeneet työntekijät suhtautuivat kriittisesti käsitykseen eheästä työidentiteetistä ja työn kautta tai avulla itsestään narratiivin rakentamiseen. Itsestään ja työn merkityksestä rakentuvaa identiteettitarinaa ei siis muodostettu vastaavasti kuin Fraherin ja Gabrielin (2014) tutkimuksessa. Työhön liittyvän koherentin identiteettitarinan ”puute” ei kuitenkaan vaikuttanut selkeästi liittyvän myöskään työnantajaan sitoutumiseen. Sen sijaan työntekijät pitivät rahan ansaitsemista keskeisenä motivaattorina työn tekemiseen. Alvesson ja Robertson päättelivät, että vaativa asiakaslähtöinen työ saattaa vahvistaa prosesseja, jotka pyrkivät rahaan keskittymällä

etäännyttämällä itseään ja helpottamaan identiteettiä kohdistuvaa jännitettä rationalisoinnilla. Tätä identiteettiorientaatiota Alvesson ja Robertson käsitteellistävät puhumalla teflonisesta identiteettiohjauksesta (teflonic identity manoeuvring). (em.)

1.2. Tutkielman paikantuminen ja tutkimusintressi

Tutkielmani lähtökohtana on kiinnostukseni identiteetin ja työn yhteyteen, joka on suomalaisessa kulttuurissa perinteisesti pidetty varsin voimakkaana. On myös kiinnostavaa, miten ihminen kokee tämän sidoksen murenemisen ja mahdollisen jälleenrakentamisen. Narratiivinen identiteetti joutuu eräänlaiseen välitilaan, jota pyrin tarkastelemaan narratiivisen tutkimusmetodin ja tutkimusorientaation avulla.

Tutkimuskysymys, tutkimusote ja viitekehysten asettelu määrittävät tutkimuksen näkökulmia. Selkeyden ja hallittavuuden vuoksi tutkimuskysymys on tarkoituksenmukaisuuteen pyrkien rajattu. Olen tutkielmassani jättänyt vähemmälle huomiolle esimerkiksi luokkanäkökulman, vaikka sekin olisi perusteltu valinta yhdeksi viitekehyykseksi. Olen rajannut tutkielmaani yhteiskunnallis-kulttuurisen näkökulman sekä yksilön toimijuutta ja identiteettiä tarkastelevat näkökulmat, jotka toki sisäänsulkevat myös luokka-aseman.

Tutkielmani perustuu narratiiviseen lähestymistapaan ja sosiaalisen konstruktionismin tutkimusperinteeseen. Sosiaalisen konstruktionismin perusajatus on, että todellisuus rakentuu sosiaalisissa prosesseissa ja ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Käsitteemme tiedosta on aina sosiaalisesti näkökulmautunutta. Ympäröivän kulttuuri ja historia vaikuttaa kokemukseemme. Vuorovaikutus, erityisesti kieli eli se miten puhutaan ja mistä puhutaan, nousee sosiaalisessa konstruktionismissa keskiöön (Esim. Burr, 2015; Berger ym. 1994; Gergen 2009; Heiskala 2000; Peavy 1999; Sakki 2017.) Sosiaalityön tutkimuksen kannalta pro gradu -tutkielmani asettuu siis osaksi narratiivista identiteettien, kategorioiden ja toimijuuden tutkimusta.

Sosiaalityön tutkimuksen kannalta tiedonintressi sijaitsee inklusion vahvistamisena silloin, kun irtisanotuksi tuleminen kriisiyttää elämän ja luo eksklusion riskin. Kaikki irtisanonut ihmiset eivät tietenkään koe joutuvansa kriisiin, vaan jatkavat sujuvasti toiselle polulle elämässään. Osa saattaa kokea irtisanotuksi tuleminen jopa helpottavana, sen sysätessä elämän uudelle raiteelle (Hänninen 1999). Kukaan tämän tutkielman aineiston haastatelluista ei kuitenkaan kertonut tavanneensa esimerkiksi sosiaalityöntekijää irtisanotuksi tuleminen

prosessin yhteydessä. Haastatelluista kukaan ei myöskään kertonut kunnan tarjonneen sosiaaliohjausta tai muuta yksilöllistä- tai ryhmämuotoista kriisiapua. Yksi haastateltu kertoi olleensa jonkinlaisessa palveluita esittelevässä infotilaisuudessa ja yksi kertoi hakeneensa apua itse, kun irtisanominen varmistui. Yksi kertoi luottamusmiesten auttaneen. Asiasta ei erikseen kysytty haastattelijan toimesta, mutta melko tarkoista irtisanomisen kuvauksista ulkopuolisen tuen saaminen nousisi kokemuksen kuvauksessa oletettavasti esiin. Syy saattaa olla siinä, että kollektiivista irtisanomista ei oltu kunnassa tunnustettu sosiaalista eksklusiota ja mahdollisesti sosiaalisia riskejä tuottavaksi tapahtumaksi. Voi myös olla että kunnalla ei ole resursseja jalkautuvaan etsivään työhön, ja sieltä mahdollisesti tulevaan palvelutarpeeseen vastaamiseen.

Michailakis ja Schirmer (2019) kritisoiivatkin sosiaalisten ongelmien määrittelyn tulevan ikään kuin annettuna. Empiiristä sosiaalityön tutkimusta tehdään lähinnä aiheista, kuten köyhyys, syrjintä, sosiaalinen eksklusio, kodittomuus, lähisuhdeväkivalta, rikollisuus ja ihmiskauppa. He pohtivat modernien yhteiskuntien kiihtyvää pluralisaatiota, ja määrittelemisen hankaluutta sen suhteen, mikä valitaan tutkimuksen kohteeksi ja kuka määrittelee sosiaalisen ongelman, sen seuraukset tai ratkaisut. (em., 14.) Esimerkiksi preventiivinen sosiaalityö on jäänyt vähemmälle kiinnostukselle, kenties sen on ajateltu kuuluvan muille toimijoille, kuten kansalaisjärjestöille tai ensisijaisille palveluille, kuten työikäisillä TE-palveluille. Mutta Michailakis ja Schirmerin kritiikkiä mukaillen, onko varhaisen intervention ja preventiivisen sosiaalityön syrjään jääminen annettuna otettua?

Oma intressini tämän tutkielman aiheeseen liittyy kiinnostukseeni ihmisten osallisuuteen ja toisaalta syrjäytymisriskeihin alueellisten ominaispiirteiden kannalta. Teollisuus on usein elinehtona pienten paikkakuntien elinvoimaisuudelle ja sillä on kiinteä suhde kunnan ja alueen talouteen ja palveluihin. Kansainvälisestä näkökulmasta katsoen teollisuuden poistuminen kunnasta voi aiheuttaa merkittäviä deprivatio-kehityskulkuja ja riskejä. Suomessa on kokoonsa nähden pieni väestö ja maailmantalouden suhdannevaihteluihin kiinnittynyt vientipainotteinen talous.

Tämä tutkielma tehdään sosiaalityön oppinaineeseen ja sosiaalityön näkökulmasta inkluusio ja eksklusio vastavoimina ovat keskeisesti läsnä irtisanotuksi tulemisessa ja sen aiheuttamissa sosiaalisissa- ja terveydellisissä riskeissä. Tutkimusten mukaan irtisanotuksi tuleminen nostaa selvästi sairastumis- ja syrjäytymisriskiä, mikäli irtisanottu ei löydä uutta työtä tai koulutusta. Asiaa on tutkittu esimerkiksi USA:ssa, jossa taantumien aikaan

tapahuneet irtisanomiset jopa lisäävät työnsä menettäneiden kuolleisuusriskiä. Tutkimus kattoi USA:ssa 50 osavaltiota (Noelke & Beckfield 2014). Yhteyksiä on löydetty myös sydän- ja verisuonisairauksiin (Noelke & Avendano 2015), infarkteihin (Gallo ym. 2006) sekä masennukseen (Poijula & Ahonen 2007; Riumallo-Herl ym. 2014). Irtisanotuksi tuleminen voi aiheuttavaa traumoja (Poijula 2003), sekä vaikuttaa yleisemmin terveyteen sekä turhiin kuolemiin (Cheng ym. 2005; Bethge ym. 2008; Young 2012; Ruguolies ym. 2018; Karvonen 2017; Junna 2022.) ja aiheuttaa taloudellista deprivatiota (Gallo ym. 2006).

Elämänmuutokset, kuten irtisanotuksi tuleminen, ovat tutkimuskohteena kiinnostavia myös yksilön ja yhteisön sopeutumisen kannalta. Se, miten ihmiset adaptoituvat uuteen tilanteeseen, kriisiin tai kokonaiseen elämänmuutokseen on muutostutkimuksen keskiössä. Esimerkiksi kielteisenä koettujen elämäkokemusten traumaattisuus liittyy tavallisesti niin sanottujen elämän perusoletusten romahtamiseen tai kyseenalaistumiseen (Janoff-Bullman 1998; Perloff 1987). Sopeutuminen on olennainen ja käytännöllinen tema ja kysymys sosiaalityön kontekstissa, sillä muutokset voivat olla riski sekä psyykkiselle että fyysiselle terveydelle ja hyvinvoinnille. Toisaalta ne voivat muuttaa elämän suuntaa myös kohti kasvua tai mielekkäämpää elämäntyyliä.

1.3. Tutkielman rakenne

Johdannon jälkeen käyn läpi tärkeimpiä käsitteitä tutkielman ja analyysiosion kannalta. Nämä käsitteet ovat: identiteetti, toimijuus ja kategoriat ja niihin liittyvä itsekategorisaatio. Kolmannessa luvussa pohdin tutkielman yhteiskunnallista sijoittumista työn, sen muutoksen, globalisaation ja preventiivisen sosiaalityön kannalta. Neljännessä luvussa käyn läpi tutkielman toteutusta alkaen teoreettis-metodologisista lähtökohdista ja siirtyen aineiston esittelyyn ja analyysimenetelmien kautta tutkimuksen eettisten kysymysten pohdintaan. Viidennessä luvussa käsitelen tutkimuskysymysten ja analyysimenetelmän valintaa. Kuudennessa luvussa esittelen aineistosta nousevia keskeisiä teemoja ja tarkastelen haastateltavien tuottamien narratiivien sisältöä ja merkityksiä. Seitsemännessä luvussa tarkastelen ja pohdin analyysini johtopäätöksiä. Lopuksi pohdin vielä sitä, mitä annettavaa tutkielmalla voisi olla sosiaalityön tutkimukseen ja käytäntöihin.

2. Keskeiset käsitteet

Kertomus, narratiivi ja tarina ovat tässä tutkielmassa kiinnostuksen kohteenani. Useimmiten tukeudun näistä käsitteeseen narratiivi, sillä narratiivi on suomen kielen kannalta luontevampi mieltää hyvinkin pieneksi kertomukseksi, tai jopa yksittäiseksi havainnoksi, joka kuvaa suurempaa tarinaa. Narratiivi-käsitteellä voidaan joissain konteksteissa viitata myös kertomisen tapaan kertomisen sisällön ohella. Suomenkieliset sanat *kertomus* ja *tarina* vievät monikontekstisuutensa takia helposti ajattelemaan pitkää ja polveilevaa tarinan kertomista. Haluan narratiivi-käsitteellä viedä mielikuvan lyhyempiin, jopa välähdyksenomaisiin toteamuksiin ja lauseisiin sekä niiden esittämisen tapaan. Kertomus-käsitettä käytän pidemmistä juonenkuluista, joissa informaatio jakautuu laajempaan kokonaisuuteen. Tarina- tai mallitarina käsitteitä käytän kuvatessani myyttisiä, kulttuurisia tarinoita, jotka ovat yleistettävästi kulttuurisesti jaettuina. Narratiiveja ja narratiivien analyysia sekä sen teemoja ja käsitteitä erittelen ja kuvaan tarkemmin luvussa neljä.

Muut keskeiset käsitteet, jotka koen tarpeenmukaiseksi käydä läpi teoreettisen viitekehyksen kannalta ovat *identiteetti*, *narratiivinen identiteetti* ja *työidentiteetti* sekä *kategoria* ja *itsekategoriointi*. Näistä käsitteistä lisää seuraavissa neljässä kappaleessa.

2.1. Yksilön identiteetti

Identiteetti on abstraktiudessaan vaikea sanallistettava, jopa määrittelyjä pakeneva, mutta myös tarpeenmukainen käsite pohdittaessa ihmisen kokemusta ja merkitysten muodostamista. Identiteettiä on kuvattu esimerkiksi symbolisena mielikuvana ja merkityskudelmana, joka edustaa jotain sellaista, johon ihminen katsoo kuuluvansa tai samaistuvansa. Tai eräänlaisena ”siltana sisäisen ja ulkoisen välillä”, keinona hallita, merkityksellistää, käsitellä ja tulkita laajempaa sosiaalista ja kulttuurista maailmaa (Mead 1934; Blumer 1969).

Narratiivisen psykologian pioneeri Jerome Bruner (1986) erottaa narratiivisen ja paradigmaattisen ajattelun toisistaan. Kun paradigmaattinen ajattelu pyrkii etsimään yleistettäviä totuuksia logiikan ja tieteen avulla, niin narratiivisen ajattelun voidaan hänen mukaansa katsoa olevan eräänlaista arkiajattelua ja arkitietoa, jossa keskiössä on oman ja toisten toiminnan ymmärtäminen. Kulttuurisidonnaisuus, monimuotoisuus ja tilannekohtaisuus vaikuttavat havaintoon, ymmärtämiseen ja tulkintaan. Narratiivisen ja

paradigmaattisen ajattelun eroavaisuuksia kuvaavana esimerkkinä voi pitää vaikkapa lääkärin ja potilaan kuvauksia samasta sairaudesta. (em.)

Narratiivinen identiteetti perustuu ajatukseen, että ihmiset jäsentävät oman elämänsä jatkuvana kertomuksena. Kertomukset ovat oleellisia ihmisen toiminnan muovaamisessa, identiteetin ilmaisussa ja ihmisen integroitua sosiaaliseen maailmaan. Psykologi ja tutkija Dan McAdamsin (2009) narratiivisen identiteetin teoria on paljon käytetty käsite psykologian kentällä. McAdamsin mukaan narratiivinen identiteetti viittaa sisäistettyyn kehkeytyvään kertomukseen omasta elämästä (life story) ja itsestä (self). Ihminen sekä tietoisesti että implisiittisesti konstruoi kertomusta koherentiksi, sitoen siihen itsen eri puolia. Koherentti kertomus tuottaa merkityksen ja mielekkyyden kokemusta ajallisen jäsennyksen avulla. (em.)

Narratiivinen identiteetti muovautuu läpi elämän ja se on sidoksissa ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa kulttuuriseen ja sosiaaliseen maailmaan, yksilölliseen elämäntapaan sekä kronologiseen aikaan. Yksilöt ikään kuin kutovat paikat, roolit ja suhteet yhteen. Vilma Hänninen (1999) kuvaa narratiivista ajattelua ja kertomusta ihmiselämän tapahtumisen jäsentämiseen erikoistuneena ajattelumuotona, joka auttaa ihmistä luomaan järjestystä inhimillisiin kokemuksiinsa ja tekemään tavallaan kaaoksen ymmärrettäväksi. Hännisen mukaan ihminen on siis aktiivinen teoreetikko, joka pyrkii ennustamaan, ymmärtämään, selittämään elämäänsä. Kertomusten avulla voidaankin tehdä ymmärrettäväksi elämän tapahtumien eri tasoisia syiden ja seurauksien suhteita. (em.)

Identiteetin tulevaisuusorientaatioon kuuluvat yksilön päämäärät, tavoitteet ja suunnitelmat (Ropo 2015). Ropo määrittelee identiteetin narratiiviseksi kertomukseksi. Narratiivi rakentuu Ropon mukaan sitoutuen aikaan ja paikkaan, se ei siis ole hänen mukaansa pysyvä ominaisuus tai piirre ihmisessä. Yksilö voi muuntaa kertomustaan muun muassa tilanteen, kertomistapahtuma-ajan ja kuulijoiden mukaan. Toisaalta myös tulkinta ja kielellinen kuvaus niistä merkityksistä, joita yksilö itseensä liittyy voidaan nähdä ilmentävän narratiivista identiteettiä. (em.)

Identiteetin käsite liittyy irrottamattomasti myös kategorisointiin eli luokitteluun. Kategorisointi tuottaa ja ylläpitää moraalista ja sosiaalista järjestystä (Juhila 2006, 21; Tajfel & Turner 1979). Mary Douglas (2000, 46-52) kiteyttää koko kulttuurin perustuvan kokemusten ja luonnollisen ”sotkun” järjestämiselle. Asioille merkityksien antaminen ja kategorioihin järjestäminen auttavat vähentämään ja poistamaan sotkua. Juhilan (2006, 22) mukaan kategorioihin liittyvä tieto konstruoi kulttuurista tietovarantoa, jonka avulla

rakennamme ymmärrystä itsestämme ja ympäristöstämme. Kulttuurinen tietovaranto muodostuu ihmisten keskinäisessä toiminnassa osana paikallisia ja historiallisia yhteyksiä. Toisiaan kohdatessaan ja vuorovaikutuksessa toimiessaan ihmiset herättävät kategoriat eloon käyttäen niitä. Valinnanvara perustuu tietovarantojen mahdollistamiin kategorioiden variaatioihin ja erilaisuuksiin. (Juhila 2006, 22; Hester&Eglin 1997.) Kategoriat auttavat sosiaalisessa maailmassa suunnistamisessa, koska niihin on kiinnittynyt toimintoja ja ominaisuuksia, joita oletamme tiettyyn kategoriaan sijoitetulla ihmisellä olevan (Juhila 2006, 23).

Useat tutkijat korostavat identiteetin jatkuvaa muotoutumista, osa näkee sen fragmentoituneena ja jopa pirstaleisena. Tällöin kontekstisidonnaisuus nousee pääosaan. Osa tutkijoista ei halua edes määritellä identiteetti-käsitettä sinänsä, vaan puhuvat sen sijaan indentifioitumisesta tai identiteetin rakentamisesta. (Butler 2006; Hall 1999; Alasuutari 2007.) He käsittävät siis identiteetin substantiivin sijaan verbinä.

Stuart Hall (1999) kuvaa identiteetin käsitteen ylipyyhkiytyneen niin, että se on samaan aikaan sekä kumottu että edelleen käytössä. Hallin mukaan identiteetti käsitteenä on kestävä, mutta silti edelleen käsitteellistämisen kannalta välttämätön (em.; Alasuutari 2007). Hall puhuukin kerrotuista identiteeteistä, eli tavoista, joilla ihmiset luonnehtivat itseään. Nämä kertomisen tavat ovat keino asemoida itsensä suhteessa toisiin ihmisiin ja tapahtumiin (Hall 1999, 227). Identiteetin muutos voidaan myös hahmottaa sarjana erilaisten identiteettien omaksumisia. Yksilön kiinnittyminen tiettyihin identiteetteihin rajaa kuitenkin hänen mahdollisia tulevia identiteettejään (Hall 2001; Törrönen 2000).

Youngin (2010) mukaan ryhmä vaikuttaa yksilön identiteettiin vaihtuvien sosiaalisten positioiden kautta. Ryhmäjäsensyys ei kuitenkaan ole ihmisen identiteetin muodostava tekijä, vaan kyseessä on sosiaalisia suhteita ja ryhmä- tai yhteisöjäsenyyksiä monimutkaisempi rakenne. Ihminen on Youngin mukaan ikään kuin "heitetty" sedimentoituneen historiansa kanssa materiaaliseen maailmaan. Sosiaalinen kanssakäyminen muiden ihmisten kanssa antaa yksilölle merkityksiä, odotettuja tekoja, institutionaalisia sääntöjä, ja niiden seurauksia. Paikannamme luokkaan, sukupuoleen, ihonväriin, kansallisuuteen, uskontoon ja niin edelleen; ne ovat mahdollisen toiminnan tai toimimatta jättämisen syytä. Toisaalta positio ei ole kohtalonomainen tai määrittävä tekijä yksilön identiteetille, vaan yksilö on myös toimija, joka muodostaa yhteisöllisissä ja yhteiskunnallisissa raameissa oman identiteettinsä. (em.)

Identiteetin voi siis nähdä ikään kuin muuttuvana puhujanpaikkana, subjektiosena, josta maailmaa havainnoidaan (Ronkainen 1999, 73-74). Subjektiosena identiteetin ja sosiaalisen identiteetin Ronkainen jakaa tiedostamattomaan subjektiosena ja tietoiseen subjektiosena. Tiedostamaton subjektiosena voidaan käsittää jonkinlaisena autenttisuutena; tapana tuntea, ajatella, toimia ja elää. Vaihtelevat subjektiosat tuottavat identiteettejä vuoropuheluna ympäristön kanssa. Subjektiosena määrittyy osittain vaihtelevien ja muuttuvien subjektiosien kautta. Esimerkiksi niin, että työidentiteetti- tai sen muutos- vaikuttaa laajemminkin subjektiosena. (em.)

Identiteetti-käsitteen määrittely saa siis erilaisia painotuksia eri teoreetikoiden ja tutkijoiden näkemyksissä. Toiset näkevät identiteetin melko pysyvänä tai hitaasti kehittyvänä itseymmärryksenä. Toiset puolestaan korostavat tilanteisuutta ja vuorovaikutuksessa rakentuvaa käsitystä itsestä suhteessa toisiin. (Suoninen 2012, 89.)

Tässä tutkielmassa identiteetin käsite hahmottuu sosiaalisen identiteetin kautta, sosiaalisissa tilanteissa ja kertomuksissa rakentuvana ja vaihtelevana. Identiteetti ei ole muuttumaton tuotos tai tulos, vaan jatkuvasti rakentuva. Muokkautuva identiteetti muotoutuu sosiaalisesti ja kulttuurisesti jatkuvasti (Haraway 1991). Kun haastateltava kuvaa itseään, kokemustaan ja tilannettaan, tekee hän sen tavalla, joka vastaa toisten toimijoiden odotuksia; muiden tulee voida tunnistaa kuvaus (Juhila 2006, 28; Gubrium & Holstein 2002).

Käytän tässä tutkielmassa identiteettiin liittyen sekä subjektiosena että subjektiosena- tai lyhennettynä subjektiosena- käsitteitä. Niillä viitataan nimenomaan Ronkaisen (1999) käsitykseen subjektiosenasta ja subjektiosenasta, jotka ovat oivallisia käsitteitä pyrkiessäni ilmentämään haastateltujen tuottamia merkityksiä irtisanotuksi tulemisen kontekstissa.

Yksilön kyky muistella menneitä ja toisaalta kuvitella tulevaisuutta on identiteetin rakentumisessa elimellistä (Heiskanen 1999). Identiteetti on samaan aikaan paljon määritelty käsite, mutta myös määritelmiä pakeneva sellainen. Kuten Hall (1999, 227) toteaa, on käsite monitulkintaisuudestaan huolimatta tutkimuksen kannalta tarpeellinen. Tässä tutkimuksessa identiteetti käsitetäänkin tilannesidonnaiseksi, kehittyväksi, alati muokkautuvaksi ja moniulotteiseksi kokonaisuudeksi. Tutkielmassa sosiaalisella kontekstilla on vaikutuksensa siihen, mitä ja miten kerrotaan tai mitä jätetään kertomuksen tai narratiivin ulkopuolelle (esim. Hänninen 1999). Tässä tutkielmassa sosiaalisena kontekstina ovat ainakin tehtaaseen ja sen yhteisöön kiinnittyminen ja toisaalta tutkijan haastateltavana oleminen ja oman kokemuksen toiselle ymmärrettäväksi tekeminen.

2.2. Työyhteisö ja työidentiteetti

Sosiaalinen, inhimillinen elämä ammentaa vuorovaikutuksesta. Kommunikaatio ja sosiaaliset systeemit ovat erottamattomissa toisistaan. (Schirmer & Michailakis 2019, 10; Suoninen 2010, 29). Sosiaalisuuden ja yhteisöllisyyden evoluutiojuuret, hermostollinen tausta, sekä merkityksellisyys ihmisen hyvinvoinnin kannalta on todettu useissa tutkimuksissa (Saraniemi & Mäkelä 2014, 136-137). Toisaalta yhteisöt tuovat vaatimuksia rajoittaen yksilöllisiä valinnanmahdollisuuksia; ristiriitaisuudet voivat luoda jännitteitä yhteisön ja yksilön tai yhteisön sisällä yksilöiden välille (Heikkilä ym. 2009, 8).

Identiteettitutkimuksen runsaudesta huolimatta identiteetin kehittämisprosesseista työn muuttuessa tiedetään verrattain vähän (Reissner 2010, 288). Työ tai työttömyys tai niihin rinnastuva yhteiskunnallinen asema on keskiössä länsimaisessa identiteetin tuottamisen tavassa. Identiteetin rakennusaineina ovat siis suurelta osin työhön ja ammattirooliin liittyvät arvot, käsitykset ja roolit (Sutinen-Väänänen 1995, 12). Useimmille ihmisille työ onkin keskeinen oman minuuden määrittäjä. Identiteetin ajallinen jatkuvuus ja sen hahmottaminen työn tekemisen myötä ilmenee kumuloituvana ja jatkumon kaltaisena nykyisyys-tulevaisuus orientaationa (Sennet 2002). Työ- tai työn puute on merkittävä osa identiteetin hahmottumista suomalaisessa kulttuurissa, jossa työn tekemisellä on perinteisesti ollut suuri rooli (esim. Pakarinen 2018; Sennet 2002).

Tutkielmassani työyhteisö on keskeinen konteksti. Sosiologien alun perin hahmotteleman ryhmäsidonnan yhteisön määritelmät ovat jääneet empiirisen yhteisötutkimuksen vakiintuneeksi käsitteelliseksi jaoksi. Määritelmän mukaan yhteisö voidaan käsittää 1) alueellisesti rajattavana yksikkönä sekä 2) sosiaalisen vuorovaikutuksen yksikkönä ja yhteenkuuluvien tunteiden sekä muiden symbolista yhteisyyttä osoittavien ilmiöiden yksikkönä (mm. Bell & Newby 1987, 27–53; Kääriäinen 1987, 85).

Sosiaalipsykologian klassinen tutkimus minimaalisista ryhmistä (*minimal group paradigm experiment*) osoitti, että ryhmällä on taipumus suosia omaa sisäryhmäänsä (*ingroup*). Sisäryhmän suosimista (*ingroup bias*) ilmenee myös satunnaisesti muodostetuissa ryhmissä. Sisäryhmän suosimisesta ei kuitenkaan väistämättä seuraa ulkoryhmän sortaminen (*outgroup derogation*). (Tajfel 1970.)

Mikä sitten saa tälläisen ”sisäryhmän” eli toisensa samaan ryhmään kuuluvaksi kokevien yhteisön aikaan? Paasivaaran (2010) mukaan yhteisöllisyyden ja työyhteisön kulttuurin

syntymiseen tarvitaan työyhteisön jäsenten yhteistä kokemusta ja historiaa. Yhteisön pitää koossa kokemus ja usko yhteisön olemassaolosta (em.). Työyhteisö, jolla on pitkä historia sekä samana pysynyt henkilöstö on rakentanut vuosien myötä vahvan työyhteisökulttuurin, kun taas uusilla työyhteisöillä on tavallisesti heikompi työyhteisökulttuuri, siitä huolimatta, että yhteisön yksilöillä olisi vahvat samankaltaiset arvot. Toisaalta vahvan kulttuurin omaavalla ja pitkään saman yhdessä työskennelleen työyhteisön ongelmaksi voi muodostua joustamattomuus ja haluttomuus vastata toimintaympäristön muutoksiin ja työyhteisökulttuurin muutoksiin. (Paasivaara ym. 2012.) Vahva työyhteisökulttuuri ja identifioituminen yhteisöön voi olla samaan aikaan sekä voimavara että riski. Työpaikka; instituutio ja yhteisö, jossa toimimme ei vain tuota erilaisia identiteettejä, tarjoamalla mahdollisuuksia keitä ja mitä olemme, vaan se asettaa myös käytännöllisiä rajoitteita mahdollisten identiteettien suhteen (Gubrium & Holstein 2000).

Yhteinen tavoite ja sitä koskeva tarina sitoo ihmisjoukon tai -joukkion yhteisöksi (Carr 1986,147–152; Hänninen 1999, 42). George Mead esitteli symbolisen vuorovaikutuksen näkökulman amerikkalaiseen sosiologiaan 1920-luvulla. Teoriaa on käytetty erityisesti siirtymävaiheiden ja muuttuvien elämäntilanteiden tutkimisen taustateorianä. (Bormann 1986; Collins 2005; Smith-Lovin 2007). Symbolinen vuorovaikutus tarkoittaa merkitysten jakamista ja yhdentymistä ryhmän sisällä. Merkityksen anto tilanteelle tai asialle muuttuu esimerkiksi aikaisemman kokemuksen ja sen mukaan tehdyn merkityksenannon myötä.

Vuorovaikutuksessa ryhmän jäsenten merkityksenannot voivat lähentyä ja muodostua ryhmälle yhteisiksi. (Hautamäki ym. 2005, 7-13) Symbolisessa vuorovaikutuksessa toimijuuden hahmotetaan kehittyvän sosiaalisesti rakentuneen refleksiivisen minuuden kautta (Blumer 1969; Emirbayer & Mische 1998).

Symbolinen interaktionismi on yhä kehittyvä teoreettinen lähestymistapa, jossa sosiaalisesti tapahtuva minuuden representointi nähdään vuorovaikutuksessa keskeisenä (Goffman 1959, Hänninen 1999). Teoriaa voidaan toisaalta kritisoida siitä, että se ei tavoittele makrotasolle asti ulottuvaa käsitystä, vaan pyrkii selittämään ennemmin ihmisten välistä vuorovaikutteisuutta. Tämä narratiivisen tutkimuksen haara, jossa minäkertomuksia tarkastellaan identiteetin tuottamisen välineenä, on oman tutkielmani kannalta kiinnostava, sillä irtisanomiskertomukset tuotetaan nimenomaan oman yksilöllisen kokemuksen näkökulmasta, kuitenkin yhteisöön peilaten.

Tutkielmassani tärkeään osaan nousevat siis sekä työyhteisö että toisaalta paikallisyhteisö. Yhteisö perustuu jonkin yhteisen merkityksen ja jaetun identiteetin löytämiseen. Se voidaan nähdä kulttuuriin viitaten symbolisina yhteysverkkoina, joissa kommunikaatio on keskeistä. (Hautamäki ym. 2005, 7-13) Symbolisen vuorovaikutuksen tai interaktionismin kolme peruseriaatetta ovat seuraavat: ihmisen toimintaa säätelee toiminnan kohteena olevan asian merkitys hänelle. Ihminen havainnoi ympäristöään ja tekee siitä omaan toimintaansa vaikuttavia johtopäätöksiä. Toinen peruseriaate on, että asioiden merkitys määräytyy ihmisen ollessa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa, jolloin oma toiminta myös määrittyy suhteessa muihin. Kolmas periaate on, että ihminen tulkitsee merkityksiä ja näiden tulkintaprosessien kautta luodaan, käsitellään ja muutetaan merkityksiä. (Blumer 1969; Koivusalo-Kuusivaara 2007.)

Symbolinen vuorovaikutus pyrkii yhdistämään yksilön, yhteisön ja kulttuurin, ja tämä yhdistäminen tapahtuu nimenomaan tulkintaprosessissa, joka samalla rakentaa yksilön identiteettiä. Tulkinta on ihmiselle luonteenomainen tapa olla vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja ympäristön kanssa. Ihmisten välinen vuorovaikutus perustuu toisen käyttäytymisen tulkintaan, jossa subjektiivisilla merkityksillä on ohjaava vaikutus. (Koivusalo-Kuusivaara 2007; Blumer 1969.)

Perinteiset voimakkaat yhteisötarinat tarjoavat yksilölle mahdollisuuden asettaa oma tarinansa osaksi laajempaa kokonaisuutta. Aatteelliset, poliittiset ja uskonnolliset liikkeet ja niiden tuottamat yhteisöllisyyden paikat ovat menettäneet nyky maailmassa merkitystään, vaikka ne eivät kadonneita olekaan. Perhe, uskonnolliset ryhmät ja erilaiset yhteiskunnalliset liikkeet sekä organisaatiot ja niiden kulttuurit tarjoavat tarinallista kiinnittymispintaa. (Hänninen 1999, 42; Kunda 1992) Mary Douglas kiteyttääkin, yksilöllisten halujen ja tarpeiden määrittävän yhteisön piirissä. Yksilö on erottamattomissa vastuuvollisuudesta yhteisölle (Silvasti 2014, 137; Douglas 1994, 132).

Modernisaation ja jälkitekollistumisen ajan myötä syntynyt nykyaikainen palkkatyölle perustuva yhteiskunta on eriyttänyt ennen sidoksisempia elämänpirejä, kuten perhe-elämä ja työ; yksityinen ja julkinen. Sosiaaliset verkostot hajanaistuvat ja laajenevat. Internet mahdollistaa ihmisille yhä levittäytyvämpiä kontaktipintoja. Hajanaistuminen ja pirstaloituminen vaativat myös sosiaaliselta identiteetiltä useampien ”sosiaalisten minäprojektien” hallitsemista. (Baumann 1996, Goffmann 1959) Tarinoiden ja tarinallisten projektien priorisointi ja yhteensovittaminen voi olla haaste etenkin niille, joille minuuden

koheesion säilyttäminen tuntuu tärkeältä, jopa keskeiseltä omassa tarinassa (Hänninen 1999, 42).

Sidosten löyhtyminen koskettaa Robbinsin ja Judgen (2012) myös työyhteisöjä. Aiemmin oli tavallista, että työyhteisöissä toimivat työntekijät olivat kukin nimitetty omaan työyksikköön. Työyksikkö oli suhteellisen pysyvä. Työntekijöiden turvallisuuden tunnetta vahvisti samojen työtovereiden kanssa työskennellessä vuodesta toiseen. Tämä ennakoitavuus on nykyisin korvautunut väliaikaisilla työryhmillä ja tiimeillä ja myös työtehtävät saattavat muuttua työryhmien muuttuessa. Robbins ja Judge toisaalta näkevät organisaatioiden sisällä tapahtuvien muutosten ohella myös organisaatioiden itsensä jatkuvan muutos-eetoksen. Tähän kuuluu jatkuva uudelleenjärjestäminen, toimintojen myyminen ja huonosti menestyvien osien alasajo. Pysyvät työsuhteet ovat muuttuneet määräaikaiksi tai väliaikaisiksi työsuhteiksi. Väliaikaisuuden kanssa toimeen tuleminen vaatii työntekijältä spontaaniutta, joustavuutta, ja ennakoimattomuuden hallintaa ja sietokykyä. (em.)

Van Maanen & Barleyn (1984, 295–307) mukaan sosiaalinen identiteetti, kulttuurin rajat, sosiaaliset suhteet ja viiteryhmä ovat olennaiset elementit ammatillisessa kulttuurissa. Yhteisöä ei heidän mukaansa voi määrittää yhteisön ulkopuolelta. (em.) Tässä tutkielmassa pyritään antamaan ääni tehdasyhteisön sisältä tuleville työntekijöille ja tarkastelemaan heidän tapojaan puhua ja antaa merkityksiä yhteisölle, yhteisön hajoamisen kontekstissa. Narratiivisen tutkimuksen kannalta tarkastelun kohteena ovat merkitykset, johtopäätökset, tulkinnat ja vuorovaikutuksen kuvaus kerrotussa.

2.3. Toimijuus

Toimijuuden (human agency) käsitettä käytetään paljon monissa sosiaali- ja laajemmin ihmistieteellisissä keskusteluissa. Toimijuuden käsitteen kautta pyritään usein jäsentämään ja ymmärtämään yksilöä ympäröivien rakenteiden ja yksilön oman toiminnan välistä suhdetta. Yksilön identiteetti, pystyvyysusko ja kulttuuriset mallit vaikuttavat toimijuuteen ja ympäristö sekä mahdollistaa, säilyttää että rajoittaa sitä. Keskusteluissa toistuvat toisaalta yhteiskunnalliset, rakenteita korostavat selitykset ja toisaalta yksilöstä ja hänen toiminnastaan ja valinnoistaan kumpuavat teoriat. Toimijuuden käsitteellä voidaan siis silloittaa yksilön ja rakenteiden välistä kahtiajakautuneisuutta. (Bandura 2001; Kauppila ym. 2015.)

Toimijuuden käsitteen katsotaan usein juontuvan valistusajan filosofien, kuten René Descartesin (esim. 1640) ja Immanuel Kantin (esim. 1795, 1781) ajattelusta yksilön vapauden olemuksesta. Rationaalisuus oli heidän mukaansa yksilön ja yhteiskunnan ohjaava voima. Myöhemmin taas sosiologian ja yhteiskuntafilosofian suurnimet Erving Goffman (1959), Pierre Bourdieu (1986, 1988), Zygmund Bauman (1996) ja Richard Sennet (2002, 2004, 2007) katsoivat erilaisten sosiaalisten, yhteiskunnallisten, materiaalistien ja kulttuuristen rakenteiden mahdollistavan ja määrittelevän yksilön toimintaa. (Mäkinen 2015.)

Toimijuus on siis puhututtanut tutkijoita ja filosofiä eräänlaisena ihmistieteellisenä arvoituksena pitkään ja keskustelua on käyty runsaasti. Ydinkysymys onkin: mikä on rakenteiden suomien mahdollisuuksien ja yksilön oman toiminnan suhde? Miten pitkälle olosuhteet ja ympäristö määrittävät toimijuuttamme? Teemasta on kirjoitettu paljon erilaisissa viitekehyksissä. Nykydiskurssissakin toimijuutta hahmotetaan, ja toisaalta tasapainotellaan, yksilöllistä rationaalista valintaa korostavan ja toisaalta kulttuurisia ja yhteiskunnallisia rakenteita painottavien argumenttien ja lähestymistapojen välillä (Kauppila ym. 2015, 5).

Esimerkkinä käytävästä keskustelusta esitän Silvosen (2015) lainaaman Antonio Gramscin (1891–1937) alkuperäisen ajatuksen, että yhteiskunnan toiminta ei ole ymmärrettävissä riippumattomien yksilöiden käyttäytymisenä. Ihmisolemus on elinolosuhteidensa koostuma. Tähän koostumaan sisältyy toisin toimimisen mahdollisuus ja se merkitsee myös eräänlaista toiminnan vapautta. Ihminen koostuu sekä subjektiivisista ja yksilöllisistä elementeistä että materiaalisista ja objektiivisista ulottuvuuksista, joihin yksilöllä on toiminnan kautta rakentuva suhde. Toimijuus on yksilön yhteiskunnallisiin suhteisiin jäsentymistä (Koivisto & Lahtinen 2012; Gramsci 1979, 1982; Silvonen 2015, 17). Kiteytetysti sanottuna: toimijuus ei rakennu sosiaalisessa tyhjiössä, vaan erilaisten (valta)resurssien leikkauspisteessä (Juhila 2012).

Sosiologi ja yhteiskuntafilosofi Michel Foucault (1980) näkee subjektiviteetin mahdollistuvan vallan kautta. Valta tarkoittaa Foucaultille tässä yksilön voimaa, osaamista ja kykenevyyttä. Subjektiviteetti ja toimijuus tarkoittavat yksilön kapasiteettia autonomiaan ja itsenäiseen ajatteluun. Foucaultin kirjoitukset vallasta ovat kirjoittaneet runsaasti jatkotutkimusta sekä makro- että mikrotason vallasta ja vallankäytöstä. Makrotason vallalla tarkoitetaan rakenteellista- ja institutionaalista valtaa ja mikrotason vallalla taas arkisessa vuorovaikutuksessa ilmenevää vallankäyttöä. Toimijuutta ja valtaa ei voida irrottaa toisistaan etenäkään tarkastellessa toimijuutta rajoittavia tekijöitä. Tämän tutkielman kannalta valta

näyttäytyy esimerkiksi kulttuuristen mallitarinoiden ja myyttien valta-asemana, irtisanovan työnantajan päätöksessä ja toimeenpanossa, sekä esimerkiksi informanttien tiettyjen asioiden poisjättämisenä kertomuksesta, vastapuheena ja joidenkin asioiden korostamisena. (em.)

Käytännössä kysymys ja keskustelu toimijuudesta ja vallasta tarkentuu yhä moniulotteisemmaksi. Toimijuuden käsite liittyy läheisesti intentionaalisuuden, aktiivisuuden, osallisuuden, vaikutus- ja valinnanmahdollisuuden, autonomian sekä koherenssin käsitteisiin mutta myös luokan, roolin ja habituksen käsitteisiin (Kauppila ym. 2015; Mäkinen 2015, 105; Kumpulainen 2010, 24; Bourdieu 1986). Toimijuutta tarkastellessa on siis keskeistä se, onko toimijalla mahdollisuus tavoitella ja tehdä haluamaansa, saaden aikaan jonkin lopputuloksen. Tähän mahdollisuuteen vaikuttavat sekä konteksti, toimija itse että muut toimijat (Hokkanen 2013, 60). Vanhalakka-Ruoho (2015a, b) korostaa toimijuuden määrittymistä tilanteittain käytettävissä olevien resurssien varassa. Toimijuus tapahtuu Vanhalakka-Ruohon mukaan kolmessa ulottuvuudessa: nykyhetken lisäksi menneisyudessa ja tulevaisuudessa: hän korostaa toimijuuden jatkuvaa prosessissa olemista. Toimijuus ei ole koskaan valmista. (Vanhalakka-Ruoho 2015a, 50.)

Myös Kirsi Juhila ymmärtää toimijuuden ennen kaikkea vuorovaikutuksessa ja dialogissa rakentuvana sekä yhteiskuntaan ja kulttuuriin kytkeytyvänä. Rakenteet ja suhteet raamittavat toimintaa ja toimijuutta, mutta toimijat myös itse muokkaavat ja rakentavat elämäntilanteita ja sen merkityksenantoa (Juhila 2006). Sosiokulttuurista näkökulmaa ja sosiaalistumista on teoretisoitu ja käsitteellistännyt muun muassa Vygotsky (1978), joka kehitti urallaan sosiokulttuurisen omaksumisen periaatteita ja sosiaalisen kehityksen teoriaa.

Sosiokulttuurisen oppimisen perustana pidetään yhä sosiaalisen kanssakäymisen ja kulttuuriin pohjaavaa tiedonrakennetta. (em.)

Toimijuuden lähtökohtana ja yhtenä määrittäjänä voidaan pitää *situaatiota*. Situaatio on Lauri Rauhalan mukaan mukaan seikkojen kokonaisuus, johon ihminen on suhteessa (Rauhala 1993, 43-44). Tällaisia seikkoja voivat olla esimerkiksi kulttuurinen, fyysinen ja sosiaalinen ympäristö, perhe, asuinalue, koulu, historia, etnisyys, ihonväri, kulttuurin instituutiot, yhteiskunnan järjestelmät. Vilma Hänninen hahmottaa situaation käsitteen inhimilliseksi elämäntilanteeksi, kokonaisuudeksi rajoineen ja mahdollisuuksineen. Sekä ihmisen oma toiminta että sen ulkopuoliset asiat muuttavat situaatiota jatkuvasti. Hänninen korostaa situaation faktisuutta, eli sen muuttumattomuutta ajattelun voimalla: ainoastaan toiminta muuttaa situaatiota. Hänninen pehmentääkin näkemystään, että vaikka ajatus ei faktista

situaatiota muutakaan, voi ihminen tehdä omasta situaatiostaan erilaisia tulkintoja (Hänninen 1999, 21) Näen että situaatio käsitteenä on hyvin yhtenevä aiemmin esittelemäni Suvi Ronkaisen (1999) subjektiposition -käsitteen kanssa. Tässä tutkielmassa käytän kuitenkin subjektiposition käsitettä, sillä kuten jo aiemmin totesin, näen että subjektipositio-subjektiviteetti -käsitteiden erottelu on oman tutkielmani kontekstissa merkityksellistä.

Alasuutari kirjoittaa toimija-asemasta, jota määrittelevät sosiaaliset konstruktiot ja instituutiot. Esimerkiksi: vaikka ihminen valitsisikin tietyn ammattialan, on toimijan asema jo heitä odottamassa, ympäröivän kulttuurin ja yhteiskunnan muovaamina. Ihmisellä on jokin käsitys hänen positiostaan, ja omaksuttu asenne ja näkökulma. Ammatillisiin positioihin sijoittuminen tuottaa ihmisille yhteenkuuluvuuden tunnetta ja ryhmätietoisuutta, jota voidaan Alasuutarin mukaan myös pitää eräänlaisena coping-keinona tai kollektiivisena selviytymisstrategiana. (Alasuutari 2007, 188, 193) Ronkainen muistuttaa kuitenkin, että toimijuudesta on mielekästä puhua ainoastaan silloin, kun yksilöllä on todellisia mahdollisuuksia valita, toimia tai muodostaa merkityksiä tilanteesta (Ronkainen 1999).

Young ja Domene (2013, 29) pitävät keskeisenä, ettei sosiaalisia ja kulttuurisia konteksteja käsitellä jonkinlaisina ulkoisina katalysaattoreina, vaan tutkijoiden tulisi etsiä tapoja hahmottaa toimijuus kytkentäisenä sekä yksilön toiminnan että yhteiskunnallisten kontekstien näkökulmasta. Tässä tutkielmassa käsitelen yksilön toimijuuden ja sosiaalisten rakenteiden välistä suhdetta ja kiinnitän huomiota kontekstisidonnaisuuteen. Pysin huomioimaan myös sen, että yksilö toimii samanaikaisesti usealla eri elämänalueella, ei siis ainoastaan työssä. Toimimalla useammilla eri elämänalueilla yksilöt muokkaavat identiteettiään ja taas suuntavat toimintaa (Vanhalakka-Ruoho 2015b, 48). Tässä tutkielmassa toimijuudella viitataan sosiologiseen käsitykseen toimijuudesta, joka pyrkii ymmärtämään yksilöä ympäröivien, ulkoisesti toimintaa määrittävien rakenteiden sekä yksilön oman toiminnan välistä suhdetta. Toimijuutta voi olla sekä yksilöillä että yhteisöillä (Hakkarainen ym. 2004).

2.4. Kategoriat ja itsekategoriisaatio

Sosiaalipsykologian tieteenalalla suosittu ja paljon tutkittu teoria on Henri Tajfelin (1972, 1979) ja John Turnerin (1979, 1982, 1985) sosiaalisen identiteetin teoria (*social identity theory*, SIT). Teoriaa on sittemmin laajennettu ja täydennetty ”sosiaalisen identiteetin lähestymistavaksi” (*social identity approach*, SIA), jonka piiriin luetaan sekä alkuperäinen

SIT että sen perusteella kehitetyt myöhäisemmät teoriat, kuten itsekategorisoinnin teoria (*self-categorization theory*, SCT).

Tämän tutkielman kannalta kiinnostava on erityisesti John Turnerin (1982) teoria *depersonalisaatiosta*, eli siitä miten henkilökohtainen identiteettiin keskeisyydestä ikään kuin siirrytäänkin sosiaaliseen identiteettiin, kun ryhmä tai yhteisö muotoutuu. Turnerin mukaan depersonalisointi on prosessi, jossa ihminen stereotypioi itsensä. Se saa ihmisen näkemään itsensä osana kaikille sisäryhmän jäsenille yhteistä kategoriaa. Prosessin myötä ihmiset näkevät itsensä ja sisäryhmänsä jäsenet psykologisina edustajina: ihmisten ainutlaatuisuus tavallaan hämärtyy depersonalisaatioissa. Kyse on siis enemmän kuin pelkästä interpersoonallisesta reagoinnista: depersonalisaatio vaikuttaa ihmisten tapaan kokea ympäröivä todellisuus ja reagoida siihen. (Haslam ym. 2012, 80-85; Turner 1982.)

Ääriesimerkki depersonalisaatiosta on sota, jossa yksilö saattaa olla valmis uhraamaan itsensä ja minuutensa yhteisen hyvän eteen. Ihmisen näkemys omista eduistaan on yhteisön mukainen. On kuitenkin huomioitava, että yksilö tai minä ei katoa tai sulaudu yhteisöllisyyteen, mutta se määrittelee yksilöä tai minää uudelleen. Depersonalisaation prosessi auttaa ihmistä koordinoimaan toimintaansa osana ryhmä- tai yhteisöjäsenyyttä. Itsekategorisointi, itsen stereotypisointi ja depersonalisaatioprosessi transformoi ihmisten yksilöllisiä käsityksiä yhdenmukaisiksi uskomuksiksi. Ryhmän tai yhteisön kokonaisuus on lopulta enemmän kuin osiensa summa. Yleensä ryhmäytymiseen liittyy motivaatiota myönteiseen erottuvuuteen: prosessi saattaa luoda tunteen ikään kuin yhteisestä minuudesta, sekä yhteisöstä, johon uskoa ja sitoutua. Tämä voi olla yksilölle lopulta hyvin voimauttavaa. (Haslam ym. 2012, 80-85.)

Itsekategorisaatio liittyy keskeisesti myös yksilöllisiin identiteettiprosesseihin. Yksilölliset identiteettiprosessit ovat kuitenkin sosiaalisesti ja kulttuurisesti *uppoutuneita*, eli kietoutuneita sosiaalis-kulttuuriseen verkostoonsa (esim. Polanyi 1944). Harvey Sacks (1992) puhuu kulttuurisesta tietovarannosta puhuessaan kulttuuristen kertomusten joukosta, joiden avulla ihminen muodostaa oman sisäisen tarinansa käyttäen niitä arkisen ymmärryksen välineenä. Sacksin mukaan suurin osa kulttuurisesta tietovarannosta on varastoitunut kategorioihin. Hyödynnämme, muokkaamme ja valikoimme kategorioihin integroitunutta tietoa rakentaessamme käsitystä itsestämme, toisistamme ja yhteiskunnasta. Kulttuurinen tietovaranto muodostuu jatkuvasti ihmisten välisessä kanssakäymisessä osana ajallista ja

paikallista kontekstiaan. Toimintamme nojaa siihen oletukseen, että kategorioihin nivoutuva informaatio on yhteisesti jaettava. (em., 41; Juhila ym. 2012, 45-47.)

Vilma Hänninen (1999) puhuu myös kulttuurisesta tarinavarannosta pyrkiessään käsitteellistämään samaa ilmiötä. Kulttuurinen tarinavaranto viittaa kaikkiin niihin tarinoihin, joita tuotetaan ja uusinnetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, tai esimerkiksi kirjallisuuden tai median kautta. Osa muuttuvista tarinoista jää osaksi henkilökohtaista tarinavarantoamme, joka sisältää myös omassa henkilöhistoriassamme karttuneet ja tarinaksi tulkitut kokemuksemme. (em., 21, 152–154.)

Kategorisoinnin kanssa käsi kädessä kulkee moraali ja moraaliarviot (Juhila 2012). *Moraalinen identiteetti* tulee käsitteellisesti lähelle Sigmund Freudin (1923) ”yliminän” käsitettä sekä G.H.Meadin (1934) ”yleistetyn toisen” käsitettä. Moraalisen identiteetin nähdään kehittyvän ulkoa sisään päin, eli ulkoiset normit sisäistetään sosiaalistumisprosessin myötä. Kulttuuriset tarinat (Hänninen 1999) ja tietovarantoa sisäänsä sulkevat kategoriat (Sacks 1992) sekä sosiaalistumisprosessi tuottavat sisäisiä malleja, joita voimme myös tiedostaa, reflektoida ja muokata, mutta jotka toisaalta ymmärrämme myös omasta kokemuksestamme riippumattomiksi isoiksi tarinoiksi tai Diskursseiksi. Moraalisten standardien tavoittelu ja täyttäminen vaikuttavat enemmän tai vähemmän yksilön itsearvostukseen. (Baumeister 1991, 23; Hänninen 1999; Sacks 1992) Moraalinen arviointi edellyttää tapahtumiin ja toimintaan liittyvien vastuiden, velvoitteiden ja intentioiden jäsentämistä, mikä tapahtuu antamalla tapahtumille tulkinta (Juhila 2012).

Ihmisten asettaessa itsensä erilaisiin kategorioihin, eli tehdessään itsekategorisointia -kuten työssäkäyvä, työtön, eläkeläinen jne.- tuottaa myös seurauksia, joista ihmiset itse ovat yleensä hyvin tietoisia. Kategoria asettaa ihmisille moraalisia statuksia, ja määrittelee heidän kohtaamistaan ja kohtelemistaan. Kategorioiden seurauksellisuus onkin sidoksissa siihen, miten ja millä tavoin muut toimijat ne tunnistavat ja tulkitsevat. (Haslam ym. 2012; Juhila ym. 2012.) Kategorioiden tunnistaminen voi johtaa niistä neuvottelemiseen ja selonteon vaatimukseen. Usein tätä selontekoa ei vaadi esimerkiksi keskustelukumppani tai tämän tutkielman tapauksessa haastattelija, vaan selonteot aletaan usein tuottaa itseohjautuvasti reflektiivistä identiteettipuhetta tuottaessa. Ihmiset myös irtisanoutuvat itselleen kuulumattomista kategorioista, kuin olettaen että kuulija tai keskustelukumppani hänen kyseiseen, hänelle kuulumattomaan kategoriaan hänet voisi mielessään asettaa. (Goodman & Speer 2007; Juhila ym. 2012.)

Kuten etnometodologian perustaja Harold Garfinkel (1967) toteaa, ihmiset eivät kuitenkaan ole kulttuurisia sätkynukkeja. Ihmiset eivät siis seuraa toiminnassaan sisäisiä tai ulkoa tulevia sääntöjä ja normeja, vaan normeja sovelletaan ja tulkitaan kussakin kontekstissa ja tilanteessa uudelleen järkeillen. Selonteot ja tulkinnat hyväksyvät tai hylkäävät eri tilanteissa olevat vuorovaikutuskumppanit. Normit ja säännöt rakennetaan siis loppujen lopuksi paikallisesti. (Juhila ym. 2012, 22-23.) Vaikka ihmistä ei nähtäisikään toimijana jonkinlaisena behavioristisena reaktiokimppuna, on kuitenkin huomionarvoista se, kuinka huomaamattomasti erilaiset kategorisoinnit, selonteot ja tulkinnat tapahtuvat. Sosiaalisen maailman jäsenyykset ja ilmiöt nähdään helposti objektiivisena asiointilana, ja oletetaan käsitykset yhteisesti jaetummiksi kuin ne välttämättä ovatkaan. (Zimmerman & Polner 1975, 84-88; Jokinen ym. 2012, 24.) Kuvaukset ja kategorisaatiot on otettava paikallisen tarkastelun kohteeksi, osana ihmisten keskinäistä toimintaa ja toiminnan mielekkyyttä niin kuin se toimijoille itselleen näyttäytyy (Silverman 2007, 47-83; Jokinen ym. 2012, 26).

Kirsi Juhila (2012) kirjoittaa rutiinien rikkoontumisesta eräänlaisena murtumana moraalisisessa järjestyksessä. Murtuma aiheuttaa yksilölle selontekovelvollisuuden. Kun tapahtuma tai toiminta ei vastaa sille asetettuja odotuksia, tarvitaan selonteko asioiden mentyä jollain tavalla ”vikaan”. Juhila lainaa Scottin ja Lymanin (1968) käsitettä *gap*, joka kuvaa moraaliseen järjestykseen perustuvan odotuksen ja toteutuneen toiminnan välistä kuilua. Selontekoa vaativa, ”normaalista poikkeava”, tapahtuma ja sen aiheuttama kuilu (*gap*) voi tulla selitetyksi monesta suunnasta: selontekoa voivat antaa sekä mahdolliset tekijät, asianosaiset tai heidän läheisensä, mutta myös monet muut toimijat moninaisista positioistaan käsin: kansalaisesta asiantuntijaan. (Juhila 2012.) Tässä tukielmassa selonteot, tapahtumien kausaatio sekä itsen ja tapahtumien kategorisointi ovat keskeisiä ulottuvuuksia informanttien narratiiveissa ja tarjoavat pohdittavaa analyysin ja niiden johtopäätösten kannalta.

3. Tutkielman yhteiskunnallinen sijoittuminen

3.1. Työ suomalaisessa yhteiskunnassa

Eurooppalainen ja suomalainen edistysusko on perinteisesti sisältänyt kaksi komponenttia: uskon ajan lineaariseen etenemiseen sekä uskon siihen että todellisuus muuttuu kohti parempaa (esim. Harrikari & Rauhala 2021, 7). Nämä ovat suuria kulttuurisia mallitarinoita, kuten Vilma Hänninen (2000) ilmiön käsitteellistäisi. Poliittika ja talouden kasvu ovat hiljalleen syrjäyttäneet yhteiskuntateoreettisen näkökulmapainotuksen. Yhteiskunnallisessa keskustelussa kehitys tarkoittaa ennen kaikkea tuotannon ja talouden kehitystä; kriitikkojen mukaan kansan sivistyneisyys ja koulutus on ymmärretty enenevästi välineellisinä eikä itseisarvoisina. Talouskasvua on helppo mitata esimerkiksi BKT:n avulla. Kehitysjattelun kovassa ytimessä on ajatus, että kehitys luo talouskasvua, joka puolestaan luo hyvinvointia. (Nussbaum 2011; Kauppila & Kauppila 2015; Kiander 2018; Ahokas ym. 2018.)

Työ suomalaisessa yhteiskunnassa on ollut koko valtion olemassaolon ajan muutoksen alla. Agraariyhteiskunnasta teollistumisen kautta informaatio- ja palveluyhteiskunnaksi muotoutuminen on edennyt historiallisesta ja kansainvälisestä perspektiivistä tarkastellen suhteellisen nopeasti. Suomessa tämä muutos alkoi toisen maailmansodan jälkeen, kun maatalousvaltaisuudesta siirryttiin teollistumiskehityksen myötä 2000-luvun informaatioyhteiskunnaksi. (Karisto 2005.) Globalisaatio on luonut oman vaikutuksensa yhteiskuntien kehityskulkuihin. Toki sekä teollinen- että tietoyhteiskunta ovat yhä myös rinnakkaisia. Yhteiskunnan ja talouden kannalta painopisteen muutoksessa voi nähdä muutosjatkumon. (Esim. Nussbaum 2011.)

Pohjoismaat eivät olleet eurooppalaisen modernisaatiokehityksen edelläkävijöitä, vaan maatalousvaltaisuus säilyi niissä pitkään. Sotien jälkeisessä Suomessa (1945-) alettiin rakentaa hyvinvointivaltion perustaa. Tulonsiirtoihin ja palveluihin nojaavaa sosiaalipolitiikkaa rakennettiin Pekka Kuusen *60-luvun sosiaalipolitiikka* -teoksen pohjalta. (Kauppila & Kauppila 2015, 23; Heiskala ym. 2006). Elinoloja alettiin parantaa kollektiivisesti ja se koski laajasti eri kansanryhmiä. Hyvinvointivaltion pohja rakentui vahvalle edistysuskolle ja koulutustason nousulle, joka sekä joudutti kehitystä että oli sen seurausta toisen maailmansodan jälkeisellä pitkän talouskasvun kaudella (1945-75). Tällöin suomalaisten elintaso nousi kohisten. Vasta 1970-luvun globaali öljykriisi hidasti kehitystä ja

aiheutti laajaa työttömyyttä. Tämä oli suurten ikäluokkien kohtaama kriisi, joka toi kolauksen pitkien työurien ja taloudellisen ennakoitavuuden uskoon. Työttömyys nousikin tuolloin pahimmillaan lähes 200 000 työttömään. (Kasvio 2014, 52, 71; Kauppila & Kauppila 2015.)

Kari Vähätalon (1998) mukaan öljykriisi ja sen seuraukset saattoivat Suomen kohti jäkifordistista yhteiskuntaa ja epävakaita markkinoita. Fordistisen yhteiskunnan perustuessa vakaille työsuhteille ja massatuotannolle, hahmotetaan jälkifordistinen aika markkinataloudellisesti epävakaammaksi refleksiiviseksi riskiyhteiskunnaksi.

Hyvinvointivaltion rakentaminen kuitenkin jatkui ja opiskelijoita tuettiin uudella opintotuki- ja asumislisäjärjestelmällä. Elämäkulun riskejä pyrittiin tasoittamaan ja siirtymiä helpottamaan rakentamalla kattavampaa sosiaalivakuutusjärjestelmää. (Vähätalo 1998, 12-20.)

Modernin aikakautta (n.1850-1970) seurannut jälkiteollinen eli postmoderni aikakausi on muuttanut taloutta, yhteiskuntaa ja sen käytäntöjä, kulttuuria sekä niiden myötä kansalaisten traditionaalisia elämäntapoja. (esim. Bauman 1996). Postmodernin tunnuspiirteinä pidetään tavallisesti individualisaatiota, kulttuurista moninaistumista sekä traditionaalisten elämäntapojen muuttumista. Suomalainen yhteiskunta on muuttunut enenevästi tietoyhteiskunnaksi. Koulutus-, työ- ja arkielämä ovat digitalisoituneet. Elinikäistä työtä saman työnantajan palveluksessa ei voida enää pitää perusoletuksena, vaan katkokset ja siirtymät ovat enemmän sääntö kuin poikkeus. Jälkimoderni aika on muuttanut kansalaisten tarjolla olevia koulutus- ja työpolkuja. Talouden kannalta keskeinen muutoskuoli on globalisaatio, ja sen seuraukset yksilön, ympäristön ja luonnon kannalta. (esim. Kasvio 2014, 97-112; Heiskala 2006; Bauman 1996; Beck 1999) Globalisaatiosta käsitellen seuraavassa kappaleessa omana kokonaisuutenaan.

Suomen elinkeinorakenne oli pitkään hyvin maatalousvaltainen. Maa- ja metsätaloudessa työvoimaa vähennettiin koko itsenäisyyden ajan 1990-luvun loppuun asti. Samaan aikaan talouspolitiikalla pyrittiin edistämään Suomen teollisuuden kehitystä, jonka tavoitteena oli lisätä työpaikkoja, kasvua ja tuottavuutta sekä lisätä hyvinvointia. Teollistumista tehostivat maailmansotien jälkeinen valtion vahva ote pääomien ohjaamiseen ja talouden kehitykseen. Tämä mahdollistui etenkin valtionyhtiöiden ja säädeltyjen pääomamarkkinoiden avulla. (Kiander 2018, 49-51; Heiskala 2006.)

Nousukauden myötä Suomi alkoi rakentua yhä kilpailuvaltiollisempaan suuntaan. Kulutus, individualisaatio ja elintason nousu olivat todellisuutta toisille, kun taas osa ihmisistä suuntasi

enenevästi kohti köyhyyttä. Globalisaatio vahvisti vapaata liikkuvuutta, kansainvälisen kaupan vahvistumista sekä laajempia koulutusmahdollisuuksia. Globalisaation lisääntyminen ja kansallisvaltioiden mureneminen lisäsi työmarkkinoiden pätkätöitä ja polarisoi yhteiskunnallisia oloja. (Kauppila & Kauppila 2015; Heiskala 2006.)

Hyvinvointivaltioprojekti alkoi kokea muutoksen tuulia. Heiskala (2006, 40) toteaaakin, että ”1990-luvun muutoksen jälkeen Suomi on 2000-luvulla rikkaampi, avoimempi, tehokkaampi, eriarvoisempi ja julmempi yhteiskunta kuin 1980-luvulla.”. Tulos- ja kilpailulogiikka hivuttautuivat enenevästi julkisiin palveluihin ja ihmisten yksityiselämään. Täystyöllisyys ja tuloerojen tasaaminen eivät olleet enää poliittisen konsensuksen suojeluksessa: yksilöllinen aktivointi työelämään nousi keskeiseksi sosiaalipoliittiseksi tavoitteeksi. (esim. Juhila 2006; Julkunen 2017.)

Yhteiskunnan ja työelämän kehitystä tai muutosta voi hahmottaa myös modernisaatioteorian kautta. Globalisaatiota, paikallisten merkitysten heikkenemistä ja identiteettien kosmopolitisoitumista voidaan kutsua refleksiiviseksi modernisaatioksi. (esim. Beck ym. 1996.) Perinteiset yhteiskunnalliset rakenteet ja instituutiot väistyvät viestinnän ja informaation rakenteiden tieltä. Perinteisten ja organisaatioihin sitoutuneiden urien on annettava tilaa yksilöllisemmille ja joustavammille ratkaisuille (em.)

Ajalle kuvaavaa on prekaarin toimijuuden lisääntyminen ja kasvu. Se tarkoittaa epävakaa ja suhdanneherkän työmarkkinatilanteen kehitystä, jossa työuran nivelvaiheet, esimerkiksi perheellistyminen tai työsuhteen loppuminen muuttuvat solmukohdiksi, joissa epävarmuus on läsnä. (Åkerblad 2014.) Prekaari työ ja muut erilaiset ja epätyypilliset työsuhteen muodot lisääntyvät jatkuvien, perinteisten ja kokoaikaisten ”normaalityösuhteiden” kustannuksella. (esim. Kasvio 2014; Skorstad & Ramsdal 2009.)

Tulevaisuuden utopioiden kautta nähtynä 2000-luvun alun jälkeinen suomalainen yhteiskunta ja hyvinvointivaltion uudelleen rakentuminen on alkanut muistuttaa kilpailuvaltiota. Vanhojen kulttuuristen kivijalkojen uskonnon, sivistyksen ja perheen tilalle nousevat työelämän vaade elinikäisestä pakkokouluttautumisesta, hyödykkeiden kuluttaminen talouden kasvun takaamiseksi sekä yksilölliset elämänvalinnat. (Kauppila & Kauppila 2015.)

2000-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa modernisaatioteoreetikkojen (Bauman 1996; Beck ym. 1994) puhe yksilöllistymisestä näytti olevan sekä totta että harhaa. Suomalaiseen hyvinvointivaltioon yhdistyvän finanssikapitalismin ihanne oli yksilöllinen, monia valintoja

tekevä toimija-kuluttaja, joka tottelee kilpailukykypuhetta. Eskelisen ym. (2013) mukaan saattoi vain ihmetellä, mihin oli kadonnut hyvinvointivaltion ja yksilöiden vapaus tehdä kilpailukykypuheen ulkopuolelle asettuvia valintoja.

Vuonna 2008 alkoi globaali talouden laskusuhdanne, joka on rinnastettu monesti 1930-luvun suureen lamaan. Uuden normaalin rakentuminen (2008-) on tapahtunut monien taloudellisten kriisien siivittämänä. (esim. Kuismanen & Spolander 2012; Heiskanen ym 2006.) Kriisit ovat merkinneet hyvinvointivaltion uudelleen arviointia ja kansallisten rakenteiden muutosprosessia kohti yhä suurempia kokonaisuuksia. Uudenlaista arvaamattomuutta globaalin riskiyhteiskunnan talouteen on tuonut rahamarkkinoiden ja sijoittamisen muuttuminen tietotekniseksi, viranomaisvalvonnan ulottumattomissa olevaksi ja voittoja jatkuvasti etsiväksi teollisuudeksi. (Heiskanen ym. 2006.)

Talouden ja teknologian kehitys on nähty välttämättömyytenä ja se on vaikuttanut poliittisiin arvoihin ja retoriikkaan. Globaali markkinatalous haastaa kansalliset instituutiot ja asettaa vaatimuksia kansalliselle talouspolitiikalle. (esim. Eskelinen 2006 ; Juhila 2006.) Suomalaisen työn historia tuo perspektiiviä myös tässä tutkielmassa aineistona olevien tuotannollis-taloudellisista-syistä irtisanottujen haastateltujen kertomalle.

3.2. Globalisaatio ja suhdannetalous

Tutkimusaiheeni kannalta koen kiinnostavana myös globalisaatiokehityksen kontekstin. Tutkimani tehdastyö tapahtuu usein suhdanneherkällä vientitalouden alalla ja globaalit markkinoiden muutokset vaikuttavat suoraan sen toimintaan ja sen myötä myös tehdastyöntekijöiden lomautuksiin, irtisanomiseen ja niiden uhkaan. Talouden suhdanteet ja kriisit vaikuttavat siis hyvin konkreettisella ja kokonaisvaltaisella tavalla tehdastyöntekijöiden elämäntilanteeseen ja toimijuuteen.

Pauli Kettusen (2008, 211, 212) mukaan globalisaatio ulottuu taloudellis-teknologiseksi, ekologiseksi, taloudellis-poliittiseksi sekä kulttuuriseksi ilmiöksi. Taloudellis-teknologiseen näkökulmaan kuuluvat globaalit yritykset, maailmanlaajuiset rahamarkkinat sekä informaatio- ja kommunikaatioverkot. Ekologiseen ulottuvuuteen taas kuuluvat globalisoituneet ympäristöriskit. Taloudellis-poliittinen ulottuvuus globalisaatioon tarkoittaa kapitalismia vallitsevana talousjärjestelmänä, jolle ei ole ollut varteenotettavaa haastajaa maailmalla eikä

Suomessa. (Kettunen 2008.) Identiteetit ja elämänkulun perinteiset mallit muuntuvat ja murtuvat yhä monikulttuurisemmiksi ja pluralistisemmiksi. (Beck 1999; Kettunen 2008.)

Marlis Buchman (1989) tarkastelee globalisaatiota elämänkulun ja toimijuuden näkökulmasta. Hän näkee elämänkaaren institutionaalisesti rakentuvana sarjana rooli- ja statusasetelmia. Sarjaan sisältyy esimerkiksi työhön, koulutukseen ja huolenpitoon liittyviä siirtymiä yhteiskunnassa ja perheessä. Kulttuurisella tasolla tarkasteltuna elämänkulkuun vaikuttavat toimijuuden muuttuvat perspektiivit, strategiat ja osallisuus sekä toisaalta ajan henki, kollektiiviset ideologiat ja representaatiot. (em.,;Kettunen 2008.)

Globalisaation mahdollisuudet nähdään usein nimenomaan edistyksen ja hyvinvoinnin lisääntymisen näkökulmasta. Talouden globalisaation vaateena on pidetty usein politiikan avulla tehtävän säännöstelyn purkamista sekä kansallisvaltioiden sääntelyn vähentämistä. Globalismin teoreetikot pitävätkin globaalin talouden rajoittamista edistyksen vastaisena. Osa tutkijoista varoittaa kuitenkin talouden esisijaisuuden vaaroista. Esimerkiksi Ulrich Beck kritisoi globalismia luontoa ja ihmistä alistavana talouskoneen palvelukseen taivuttamisena. (Kettunen 2008 34; Beck 1999; Harrikari & Rauhala 2021.) Erityisesti uusliberalistit ovat arvostelleet hyvinvointivaltiota kansalaisia passivoivana ja globaalin kilpailun kannalta toimimattomana rakenteena. 90-luvulta hyvinvointivaltiota on hiljalleen purettu ja tuotettu refleksiivistä uusliberaalia yrittäjäsubjektia. (Juhila 2006; Kettunen 2008 34; Beck 1996.)

Juha Kauppila ja Päivi Kauppila (2015) sijoittavatkin suomalaisen yhteiskunnan edistysuskon ja globaalin talouskehityksen viitekehukseen. Heidän mukaansa historiallinen kehitys voidaan nähdä lineaarisen jatkumon sijasta syklisenä prosessina ja vaiheina. Jotain uutta syntyy ja kehittyy, kunnes se saavuttaa huipun, minkä jälkeen edessä on laskusuhdanne. (em., 22; von Wright 1996.)

Sosiaalityön akateemisen tutkimuksen kannalta transnationaaliset ja supranationaaliset kehitysprosessit ovat erityisen kiinnostavia, sillä ne tuottavat sosiaalisia kysymyksiä ja haasteita yli valtiorajojen. Globaalista tulee glokaalia eli vaade globaalin ja lokaalin huomioimiselle kasvaa entisestään tulevaisuudessa. Globaalit prosessit luovat odotuksia, jopa paineita, lokaaleille käytännöille ja toisaalta lokaalit prosessit mahdollistavat globaaleja prosesseja. (Harrikari & Rauhala 2018.)

Suomalaisessa yhteiskunnassa hyvinvointivaltion rakentumista ja sen tarjoamien mahdollisuuksien avulla kansalaiset ovat tehneet valintojaan muuttuvan yhteiskunnan

mahdollisuuksien rajoissa. Sosiaali- ja koulutuspolitiikka ovat merkinneet ihmisille ennustettavuutta. Eri sukupolvien toimijuuden mahdollisuudet ovat sidoksissa hyvinvointivaltion koulutus- ja sosiaalivakuutuksen rakenteisiin, sekä laveammin globalisoituvaan kulttuuriin ja talouteen. (Heiskala & Luhtakallio 2006.)

Uusliberalismi määrittää sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön toimintaympäristöä. Se taas luo raamit sosiaalisten ongelmien ymmärtämiselle ja niiden ratkaisujen poluille. Individualismi ja sen vauhdittama tietoisuuden lisääntyminen yksilön oikeuksista ja vapaudesta on yksi esimerkki uusliberalismin vahvistamasta prosessista. Toisaalta niin on myös kysymys siitä, kuinka yhdistää valtion, markkinoiden ja yksilön oikeuksien toteutuminen. Vaurauden ja köyhyyden kasautuminen aiheuttaa globaalia polarisaatiota. Globaali polarisaatio näkyy myös paikallistasolla: paikallisyhteisöt ja yksilöt ovat lopulta niitä, jotka joutuvat selviämään markkinoiden ehdoilla. (Harrikari & Rauhala 2021; Juhila 2006; Baumann 2000.)

Markkinaprosessien vaikutukset paikallistasolle ja yhteisöille ovat oman tutkielmani kannalta irrottamattomat ja kontekstoivat haastateltujen kertomaa osaksi globaalin talouden toimintamekanismeja. Oman tutkielmani ja sen laajuuden huomioiden kiinnostukseni kohdistuu Suomen vientipainotteisen suhdannetalouden tuottamiin tai ainakin vaikuttamiin lokaaleihin murroksiin, kuten tehtaiden sulkemisiin tai siirtämiseen halvempien tuotantokustannusten maihin. Ne tuottavat etenkin pienille paikkakunnille, joille tehtaita on perinteisesti sijoitettu, jaettuja sukupolvikokemuksia, jopa kollektiivisia traumoja. Elämäkulussa ja sen muotoutumisessa murroksella ja muutoksella voi olla suuria eroja eri ikäisten ja eri sukupolvien edustajien välillä, vaikka he olisivatkin osa samaa tapahtumaa.

3.3. Aikuissosiaalityö ja sosiaalisten ongelmien preventio

Suomessa tehtävän sosiaalityön juuret ovat vapaaehtoistyön ja kirkon sekä kuntien vaivaishoidossa, joiden myötä on kehittynyt nykyinen lakisääteinen sosiaalihuolto. Nykyjärjestelmän mukaisen sosiaalityön keskeiseksi tehtäväksi on muotoutunut taloudellisen tuen antaminen ja palvelujen myöntäminen. (STM 2019, 16). Sosiaalityön toimintaympäristöjen moninaisuus aiheuttaa sen, että aikuissosiaalityön kattava määrittelemine on haastavaa. Eri toimijat tarvitsevat tavoitteitaan ja toimintaympäristöään vastaavat määritelmät, joten niiden tyypistäminen yhden määritelmän alle ei ole välttämättä tarpeellistakaan. (em., 16.)

Kansainvälinen IASSW eli The International Association Of Schools Of Social Work (2014) määrittelee sosiaalityön seuraavasti:

Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledges, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.

The above definition may be amplified at national and/or regional levels.

Kuten Juhila (2006) toteaa, sosiaalityön areenat ovat moninaiset. Tässä tutkielmassa näkökulma on sosiaalityön tutkimuksessa, jonka osalta tarkastelen preventiivisen aikuissosiaalityön ja yhteisösosiaalityön paikkaa irtisanomisissa. Sosiaalityön akateeminen keskustelu rakentaa identiteettiään sosiaalisten ongelmien kontekstissa: mielenkiinnon kohteena ovat usein sosiaalisten ongelmien syyt, seuraukset ja mahdolliset ratkaisut. (Healy & Link, 2011; Payne 2005; Schirmer & Michailakis 2019.) Sosiaalityö on vahvasti sidoksissa sosiaalipolitiikkaan; sosiaalityön toimialueisiin vaikuttaminen tapahtuu sosiaalipolitiikkaan vaikuttamisen kautta. Sosiaalityö on sidon ja linkki hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan ja yksilön tuen ja avun tarpeen välillä. Sosiaalityö pyrkii estämään ja vähentämään sosiaalista eksklusiota ja sen uhkaa. (Schirmer & Michailakis 2019, 8.) Karttunen ja Strömberg-Jakka (2012, 9) muistuttavat, että sosiaalityö ei milloinkaan rajaudu vain kasvokkaiseen kommunikointiin tai byrokraattiseen asiointiin, vaan sen taakse asettuu kompleksisia ideologioita, hallinnollisia ja poliittisia intressejä, normistoja ja käytänteitä.

Aikuissosiaalityöksi kutsutaan tavallisesti kunnallisissa tai hyvinvointialueiden sosiaalitoimistoissa tehtävää sosiaalityötä aikuisten parissa. Työtä ohjaa sosiaalihoitolaki sekä etuuksiin ja asiakkuuteen liittyvät lait. Muutostyö sekä sosiaalihoollollinen ylläpitävä työ ovat aikuissosiaalityön tehtäviä. Toisaalta sosiaalityöllä on myös abstraktimmalta kuulostava tehtävä eksklusiouhan alla elävien työelämän ulkopuolella olevien ja työssä käyvien työikäisten ihmisten osallisuuden edistämässä sekä yhteiskunnallisen osallistumisen ja arkisen pärjäämisen edistämässä. Aikuissosiaalityön areenoita ovat asiakaskohtainen sosiaalityö, yhteisösosiaalityö ja rakenteellinen sosiaalityö. (Svenlin ym. 2021, 10.) Tässä tutkielmassa tehdastyöstä irtisanottujen haastateltujen kannalta viitekehyksenä toimii preventiivinen sosiaalityö ja yhteisösosiaalityö, jolla voidaan pyrkiä ehkäisemään deprivatiokierrettä, joka saattaa johtaa asiakaskohtaiseen aikuissosiaalityön asiakkuuteen.

Kuinka siis ehkäistä irtisanotuksi tulleiden sosiaalisten-, taloudellisten ja terveydellisten ongelmien kumuloitumista? Eriarvoisuuskehityksen ennaltaehkäiseminen onkin eräs yhteiskunnallisten keskustelujen kestoaihe: kuinka syrjäytymistä, osattomuutta, sekä hyvinvoinnin epätasaista alueellista ja sosioekonomista kehitystä voitaisiin vähentää? Se, mikä on sosiaalinen ongelma tai mihin sosiaalityö ja sen tutkimus voidaan irtisanomisten kontekstissa ulottaa, piirtyy tässä tutkielmassa käytännössä rakenteelliseen sosiaalityöhön, ennaltaehkäisevään sosiaalityöhön sekä yhteisöjen kanssa tehtävään työhön, unohtamatta yksilöiden tuen tarpeeseen vastaamista.

Ennaltaehkäisevä sosiaalipolitiikka tai sosiaalityö voidaan nähdä rakenteellisena tai yhteisöjä vahvistavana, sen pyrkiessä lujittamaan yksilöllisiä hyvinvoinnin resursseja tukevia ympäristöjä. Keskeinen piirre työssä on ihmisistä ja yhteisöistä itsestään lähtevät tarpeet ja asiakkaiden kuunteleminen. (Juhila 2006, 126-127.) Hyvinvointia uhkaavat riskit ja ongelmien syntyminen ja laajentuminen voidaan estää tehokkaimmin yhteiskuntapolitiikan eri osa-alueiden yhteistyöllä. Ennakoinnissa, suunnittelussa ja resursoinnissa on kiinnitettävä huomiota normeihin, päätöksenteko- ja rahoitusmekanismeihin ja prosessien toteutukseen. Toimet tähtäävät käytännössä yksilö- ja perhekohtaiseen työhön, mutta myös kuntalaisten elinympäristöihin kohdistuviin sosiaalisten riskien ehkäisyyn, sekä voimavarojen ja suojaavien tekijöiden säilyttämiseen ja lisäämiseen. Ehkäisevän toiminnan vastuut laajenevat siis perinteisiä sosiaalihuoltopalveluja huomattavasti laajemmalle. (Pajukoski 2000, 2006.)

Ennaltaehkäisevälle ja hyvinvointia tukevalle sosiaalipolitiikalle ja sosiaalityölle on todettu sen vähäisestä resursoinnista huolimatta olevan selvä tarve, sosiaalityöntekijät ovat myös itse julkisessa keskustelussa toivoneet, että sosiaalityöllä olisi resursseja olla muuhunkin kuin ”tulipalojen sammuttamiseen”. Sosiaalityön profession kannalta voidaan kuitenkin kysyä, mikä on sosiaalityön osa yhteisöllisen tai ennaltaehkäisevän työn kontekstissa. Ne kun eivät sijoitu aina yksiselitteisen helposti toimeenpanovaltaa ja interventioita painottavan sosiaalityön ammatillisuuden yhteyteen. Tässä tutkielmassani pyrin erittelemään irtisanottujen kertomasta tilanteita ja tarpeita, joissa preventiiviselle ja yhteisöissä toimivalle sosiaalityölle olisi voinut olla tarve ja paikka.

3.4. Preventiivisen sosiaalityön ja yhteisösosiaalityön paikka yhteisön kriisissä

Yhteisöllinen sosiaalityö sai alkunsa 1900-luvun alussa yhdysvaltalaisen Jane Addamsin, settlementityön pioneerin ja sosiaalityön tärkeän vaikuttajan työotteesta (Juhila 2007, 126). Kun yhteisösosiaalityön työmuoto saapui Suomeen, otettiin siihen vaikutteita muista Pohjoismaista, mutta etenkin Ruotsista. Yhteisösosiaalityö tavoittelee ihmisten osallisuutta sosiaalisessa toiminnassa, sekä vaikuttamista omaan elinympäristöönsä ja syrjään jäämisen ehkäisemistä. Yhteistyötä on tehty kansalaisten ja muiden tahojen kanssa. Painotukset ovat vaihdelleet vuosikymmenten aikana: 1970-luvulla painottuivat hankekokeilut ja työmuodon juurruttaminen niiden kautta. 1980-lukua puolestaan kuvastaa rakenteellinen ja eri alueilla tehtävä työ. (Roivainen 2008, 25–26, 35.)

Ennaltaehkäisevän sosiaalipolitiikan puolestaan katsotaan saaneen alkunsa 1930-luvulla. Sen taustalla vaikutti kolme eri tavoitetta: kustannusten hallinnointi ja holhouksen alaisten, köyhien ja irtolaisten kontrollointi, sekä väestöpoliittiset tavoitteet. Hyvinvointivaltion rakentamisen aikaan 1960-luvulla ennaltaehkäisevä sosiaalipolitiikka nähtiin tulevaisuuteen sijoittamisena: kustannusten uskottiin maksavan itsensä takaisin. Preventiivinen sosiaalityö, jota yhteisösosiaalityökin usein on, nousi uudelleen sosiaalipoliittiseen keskusteluun. (Siira 2013, 70.)

Vuosisadan lopulla, 1990-luvulla, sairauksien ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyn tärkeys nousi taas sosiaali- ja terveystaloudissa keskusteluun. Esko Ahon hallitus asetti ehkäisevän toiminnan yhdeksi sosiaali- ja terveydenhuollon toimintastrategiaksi. Vuonna 1995 julkaistiin ehkäisevän sosiaalipolitiikan valtakunnallinen toimenpideohjelma. (Siira 2013, 70.) 1990-luvulla alkoi myös jalkautuva lähiötyö yleistyä. Projektityö on tullut jäädäkseen, etenkin kaupunkien asuinalueille jalkautuvan sosiaalityön osalta. 2000-luvulla niin sanottu kumppanuusmalli on yleistynyt enenevästi: mukaan on otettu yhä yleisemmin myös kolmas sektori eli seurakunta, sosiaalialan järjestöt ja muut yhteisöt. (Roivainen 2008, 25–26, 35; Karjalainen & Sarvimäki 2005, 46–49.)

Siiran (2013, 70) mukaan ehkäisevän sosiaalipolitiikan ja sitä tukevien toimintamallien ja rakenteiden puutteellisuus on kuitenkin aiheuttanut sen, että ehkäisevää sosiaalipolitiikkaa ei ole saatu osaksi kuntien normaalikäytäntöjä. Preventiivisestä politiikasta tekee erityisen haastavan se, että se vaatii useiden sektoreiden yhteistyötä, ollen osa sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkaa, mutta myös osa talous- ja kulttuuripolitiikkaa. (em., 70.)

Sosiaalityötä on jo pitkään tehty yhteisöjen parissa, siitä huolimatta, että päähuomio ja resurssit ovat sosiaalitoimistojen perhe- ja yksilötyön tarpeisiin vastaamisessa ja yhteisötyö on jäänyt ”ei-akuuttiudessaan” yksilötyön varjoon. Yhteisötyön vahvuus on se, että näkökulmaan ja sen tuottamaan valokeilaan otetaan ryhmät ja yhteisöt. Tuikan ja Okulovin (2021, 153) mukaan sosiaalityössä tulisikin tunnistaa paikallisyhteisöjen merkitys ja toimia niiden kanssa läheisessä vuorovaikutuksessa. He näkevät yhteisötyön ennaltaehkäisevyyden mahdollisuuden, kun ongelmiin voidaan puuttua varhaisessa vaiheessa, tai ennaltaehkäistä niiden syntymistä ylipäätään.

Sosiaali- ja terveysministeriön (2019) selvityksen keskeinen johtopäätös on, että ”viranomaistyönäkin sosiaalityö on ihmistä kohtaavaa työtä, joka käyttää yhtenä työn välineenä hallintopäätöksiä eli julkista valtaa. Sosiaalityötä ei voi sitoa täysin hallinnollisiin rakenteisiin, sillä palvelukäsitykset sekä yksilöiden ja paikallisyhteisöjen tarpeet muuttuvat”.

4. Tutkimuksen toteutus

4.1. Sosiaalinen konstruktioismi ontologisena lähestymistapana ja tutkielman ihmiskuva

Metateorioilla tarkoitetaan teorioita, joiden kohteena ovat epistemologiset ja ontologiset kysymykset, eli se, mitä todellisuus on ja miten voimme saada siitä tietoa ja minkälaista tietoa siitä on mahdollista saada. Metateoreettiset perusteet luovat tiedonteoreettiset puitteet ja lähtökohdan ilmiöiden tulkinnoille ja selityksille. (Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 183.)

Florian Znanieckin ja William I. Thomasin *The Polish Peasant in Europe and America (1918-29)* -teosta pidetään yhtenä sosiologian klassikkona. Tutkimus käsittelee puolalaisten maahanmuuttajien kokemuksia Yhdysvalloissa perustuen henkilökohtaisiin dokumentteihin. Znanieckin ja Thomas korostivat, että on keskeistä pyrkiä asettumaan tutkittavan asemaan ja paikkaan osana ympäristöään. He puhuvat yhteiskunnasta, tilanteesta ja siihen paikantumisesta yksilön kertoman kokemuksen, tavoitteiden, motiivien ja tunteiden kautta. (Thomas & Znaniecki 1974, 1847–1849; Silvonon 2015.) ”Tavallisen ihmisen” (common man) ottaminen tutkimuskohteeksi mahdollistaa sosiaalisen maailman ymmärtämisen (Thomas & Znaniecki 1974, 1908; Silvonon 2015). Tutkimuksen aineistona voidaan pitää muutakin kuin tutkimushaastatteluja, esimerkiksi tallenteita ja muita dokumentteja. Myös tutkittaessa tapahtumia ja joukkoilmiöitä, on arvokasta tutkia näihin tapahtumiin osallistuvien yksilöiden elämänhistoriaa. (Thomas & Znaniecki 1974, 1832–1833.)

Tavallisen ihmisen subjektiivisen kokemuksen nostaminen yhteiskuntatieteellisesti kiinnostavaksi tutkimuskohteeksi tunnetaan Thomasin teoreemana.:

(--) the subject's view of the situation, how he regards it, may be the most important element for the interpretation. For his immediate behavior is closely related to his definition of the situation, which may be in terms of objective reality or in terms of a subjective appreciation -“as if” it were so. (--) If men define situation as real, they are real in their consequences. (Thomas & Thomas 2000, 378).

Yksilön kokemus ja hänen kertomansa sekä sen aikaan, paikkaan ja tilanteeseen sekä vuorovaikutukseen kiinnittyvä narratiivi on tämän tutkielman kiinnostuksen kohteena. Sitä tavoitellessa tiedonteoreettiset raamit tuo sosiaalinen konstruktioismi, joka on tämän tutkielman taustalla vaikuttava teoria todellisuuden luonteesta. Sosiaalisen konstruktioismin

teorian mukaan todellisuus rakennetaan jatkuvasti sosiaalisessa kanssakäymisessä. Tapamme kuvata maailmaa on vuorovaikutteinen, sosiaalinen tapahtuma. Kertoja muokkaa kertomustaan kielen avulla vuorovaikutuksessa kulttuuristen malliensa avulla ja niiden kautta. Yhteisöjen ja yhteiskunnan toiminta säilyy ja elää tarinoissa, toiminnoissa ja teoissa, joita ihmiset toistavat. (Heiskala 2000). Sosiaalis-konstruktionistisessa hengessä kiinnostuksen kohteeksi kiinnittyy usein yksilöllisten ja sosiaalisten merkitysten suhde (esim. Hänninen 1999).

Sosiaalisen konstruktionismin mukaisesti merkitykset ja tieto rakentuvat sidoksissa aikaan ja kulttuuriin sekä esimerkiksi talousjärjestelmään ja yhteiskuntaan, joiden kontekstissa yksilön kehitys ja elämäntapa rakentuvat. Kieli, tavat puhua ja olla vuorovaikutuksessa korostuvat, kun tarkastellaan sitä, miten erilaiset hallinnan käytännöt toimivat. Vanhalakka-Ruohon mukaan nämä ovat lähtökohdat, joista sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta tuotettu ideologioihin, valtaan ja rakenteisiin liittyvien kysymysten tutkimusta. Kun tarkastellaan yksilön toimijuutta ja sen rakentumista ovat vuorovaikutus ja toimijuuden suhteisuus ja kytkentäisyys keskiössä. (Vanhalakka-Ruoho 2015b , 46)

Viime vuosikymmenten sosiaalitieteen keskeisenä kehityssuuntana pitää niin sanottua ”kielellistä käännettä”. Sen ydinajatus on, että kieli ei vain heijasta vaan myös rakentaa ja luo sosiaalista todellisuutta (Hänninen 1999, 14). Tieto konstruoituu paikassa ja ajassa ja rakentuu kumuloituvasti aiemman kokemuksen ja käsityksen varaan, jolloin kertomus tai tarina on jatkuvassa muutoksessa. Kieli rakentaa merkityksiä, jotka jäsentyvät ja muuttuvat kieltä käyttäessämme. (Heikkinen 2000.) Kielellinen tiedon konstruointi tapahtuu kuitenkin reaali maailmassa ja todellisuuden reunaehtojen rajoissa. Sosiaalinen konstruktionismi ja siihen nojaaminen on vaikuttanut Pekkarisen ja Tapola-Haarlan (2009) mukaan voimakkaasti 2000-luvun sosiaalityön tutkimukseen ja siitä käytävään keskusteluun. Osassa tutkijoista se on heidän mukaansa herättänyt huolta liialliseen relativismiin ajautumisesta. Etenkin tiukkaa sosiaalista konstruktionismia kritisoidaan siitä, että se voi ohittaa liiaksi reaalisen maailman. (em.)

Merkityksenanto, elämäntapahtumien tarkoituksellisuus ja niiden jäsentäminen ja selittäminen ovat ihmisille ominaisia ja tarpeellisia jotta tunne koherenssista säilyy. Henkilöhistoriamme, kulttuuri, jossa elämme, historiallinen aika ja ryhmäjäsenyydet vaikuttavat ajatteluamme, käsityksiimme, uskomuksiimme, ja toiminnan ja havainnon suuntaamiseemme. Tulkinta tapahtumista, niiden suuntaamat havainnot ohjaavat yksilön toimintaa. Ihminen on siis oman

kokemusmaailmansa aktiivinen rakentaja tiedostetusti ja tiedostamattaan (esim. Neisser 1976). Silvonon (2015) Gramscia lainaten toteaa: ”ihmisolemus on elinolosuhteidensa koostuma”. Tähän koostumaan sisältyy toisin toimimisen mahdollisuus ja se merkitsee myös eräänlaista toiminnan vapautta. Ihminen koostuu sekä subjektiivisista elementeistä että materiaalis-objektiivisista ulottuvuuksista, joihin yksilöllä on toiminnan kautta rakentuva suhde (Koivisto & Lahtinen 2012; Silvonon 2015, 17).

Refleksiivinen ajattelu mahdollistaa havainnon ja tulkinnan prosessien introspektisen tutkimisen. Elämänkulku on harvoilla kovinkaan ennakoitavaa tai suoraviivaista; vaikeudet ja epävarmuus kuuluvat useimpien elämäntarina. Kokemukset, ympäristön vaatimukset ja olosuhteet muuttavat merkityksiä ja kokemusta minuudesta, joka on menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuusodotusten kokonaisuus. Minuus ja ympäristö muokkaavat identiteettiä. Kieli ja sanallistaminen sekä kuvaavat että rakentavat todellisuutta. Kielen ohella toiminta ja isommat ja pienemmät henkilökohtaiset projektit, tavoitteet ja suunnitelmat hahmottavat keitä olemme. Minuus ja identiteetti rakentuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja reaali maailman reunaehtojen muokkaamina. (Juutilainen 2007, 23; Peavy 1999, 2004.)

Tässä tutkielmassa aineiston analyysillä ei tavoitella jonkinlaisen objektiivisen todellisuuden tavoittelua, vaan tulkintaa todellisuudesta. Tarina ja sen kerronta ei tapahdu irrallaan sosiaalisesta maailmasta, vaan yhteiskunnallinen, kulttuurinen, vuorovaikutuksellinen ja diskursiivinen ympäristö ja konteksti rakentavat ja vaikuttavat kertomukseen. (Juvonen 2015.) Yksilöllisen (elämän)tarinan kertomisessa on kyse luovasta prosessista, joka tapahtuu aina sosiaalisessa kontekstissa ja käyttää elementtejä aiemmista kulttuurisista traditioista (Hänninen 1999, 15).

Ihmiskuvan kannalta tutkielmani sisältää kolme perustavaa periaatetta, jotka ovat seuraavat: yksilö nähdään aktiivisena ja ympäristöön vaikuttavana ja toisaalta reaali ympäristö vaatii yksilöä mukautumaan sen edellytyksiin ja ehtoihin. Ympäristön käsitetään koostuvan erilaajuisista sisäkkäisistä kokonaisuuksista sekä niiden keskinäisistä systeemisistä suhteista, jotka määrittävät myös ihmisen olemassa olemista (Bronfenbrenner 1979; Härkönen 2007a; 2007b.) Tutkielmani kiinnostuksen kohteena onkin se todellisuus, jota eri toimijat puheessaan rakentavat, miten ihmiset todellisuuden ymmärtävät ja millaisia merkityksiä asiat saavat, ei siis niinkään fyysinen tai objektiivinen todellisuus sinänsä.

4.2. Deskriptio, reduktio ja tutkijan positio

Reduktio ja deskriptio ovat keskeisiä ihmis- ja yhteiskuntatieteellisiä tutkimuskäsitteitä. Deskriptiolla tarkoitetaan tutkittavan antamaa kuvausta kokemuksestaan, eli tutkimuksen kontekstissa tavasta tuottaa tutkimusaineistoa. Description toinen merkitys liittyy tutkijaan, eli tutkijan antamaan kuvaukseen tutkittavan kokemuksesta. Jotta deskriptio olisi laadukasta ja tutkimuksellisesti käyttökelpoista, on tutkijan reflektoitava omia ennakkokäsityksiään, esitulkkuneisuuttaan ja intressejään (Varto 1992, 27).

Reduktio käsitteenä puolestaan viittaa tutkijan pyrkimykseen irtaantua sinänsä luonnollisesta reflektioimattomasta asenteestaan, niin että ilmiön moninaisuus ja rakenne eivät vääristy tai typisty esimerkiksi tutkijan asenteiden tai valmiiden käsitysten vuoksi. Informantin kokemus tulee pyrkiä kohtaamaan mahdollisimman värittämättömänä ja luonnollisena. Keinona käytetään *sulkeistamista* eli tutkijan oman käsityksen syrjään siirtämistä ja huomio kiinnittämään olennaiseen tutkittavassa ilmiössä. (Perttula 1995, 43-45; Latomaa 2005, 50; Varto 1992.) Reduktio on keskeinen keino luotettavuuden tavoittelussa. Tutkijan subjektiviteetti ei ole kokonaan poistettavissa. Tästä syystä aineistossa ilmenevät löydökset on pyrittävä eristämään tutkijan omasta kokemuksesta. (Rauhala 1993, 91.)

Omassa tutkielmassani minulla ei ole omakohtaista tai lähipiirin kokemusta irtisanotuksi tulemisesta, käsitykseni ovat muodostuneet pääasiassa median luomien mielikuvien pohjalta. Oma alkukäsitykseni median muokkaamana on kriisipainottunut, mikä tarkoittaa sitä, että massairtisanomisista muodostamani mielikuva on epätoivo ja lamaannus, etenkin jos irtisanominen koskee pienen paikkakunnan tehdasta ja työpaikkaa. Käsitykseni kuuluu, että moni tehdastyöntekijä on irtisanotuksi tullessaan työmarkkinoiden kannalta hankalassa paikassa. Tehtaat sijaitsevat usein pienemmillä paikkakunnilla, joiden veropohja on rakentunut tehtaan takaaman työn varaan. Pieneltä paikkakunnalta on tavallisesti hankalampi löytää uusia töitä, verrattuna isompiin kaupunkeihin. Myös opiskelumahdollisuudet ovat usein rajalliset. Jotta työtä löytyy, voi se vaatia isonkin elämänmuutoksen ja toiselle paikkakunnalle muuttamisen, kenties uuden koulutuksen -jopa elämän ensimmäisen peruskoulutason jälkeisen koulutuksen, hankkimisen. Uuden työn perässä muuttamisen hankaluutta voivat lisätä omistusasunto, perhe ja oma vakiintunut yhteisö tehdaspaikkakunnalla. Vastaavia uusia työpaikkoja ei välttämättä synny toisaalla, ainakaan Suomeen. Toisaalta käsitykseni on että nuorten tulevaisuuden näköalat saattavat olla laajempia ja toiveikkaampia kuin iäkkäämpien irtisanottujen, mutta nuorten irtisanottujen taloudellinen tilanne saattaa olla alttiimpi

toimeentulon lyhyt- tai pitkäaikaisen laskun riskeille. Käsitukseeni kuuluu myös se, että tehdasyhteisöihin kuuluu yleensä korkea yhteisöllisyys.

Minun tulee siis ottaa nämä ennakkokäsitykseni huomioon ja pyrkiä sulkeistamaan ne, jotta aineiston moniäänisyys ja monimuotoisuus ei kapenisi ja kokemus tulisi välitetyksi mahdollisimman monipuolisena.

4.3. Aineisto ja sen keruu

Käyttämässäni aineistossa on haastateltu valtakunnallisesti 19 kollektiivisen irtisanomisen omakohtaisesti kokenutta. Haastatellut ovat seitsemältä paikkakunnalta neljästä eri maakunnasta Suomesta. Naisia on seitsemän ja miehiä kolmetoista. Ikäjakaumaltaan haastatellut ovat noin 30-75 vuotiaita. Heistä 70-75 vuotiaita on neljä, 60-69 vuotiaita on viisi, 50-59-vuotiaita on kuusi ja 40-49 vuotiaita on kaksi. 30-39 vuotiaita on yksi. Yhden haastatellun ikä ei ole tiedossa.

Aineiston on kerännyt Työväenmuseo Werstas, joka on Tampereella toimiva sosiaalishistorian ja työelämän valtakunnallinen erikoismuseo. Hankkeen tarkoituksena on koota irtisanomiskokemuksia ja tähän kokemukseen liittyviä esineitä. Keräys on osa Kulttuuriperinnön eurooppalainen teemavuosi 2018 –hanketta ja on saanut rahoitusta Museovirastolta. Haastateltavat muistelevat kokemusta retrospektiivisesti, sillä irtisanomisista on haastatteluhetkellä kulunut 1/2-20 vuotta.

Koko *Irtisanottu perintö* -aineistossa on myös muista kuin henkilöperusteisista syistä irtisanottuja. Olen valikoinut oman tutkielmani aineistoksi vain kollektiivisesti tuotannollis-taloudellisista syistä irtisanotut ja perustelen rajausta sillä, että irtisanomiskokemus esimerkiksi henkilöperusteisesti on kokemus, joka eronnee tuotannollis-taloudellisista syistä irtisanotuksi tulemisesta. Myös se, että irtisanomisen kohteena on samaan aikaan useita henkilöitä, luultavasti eroaa kokemuksena siitä kuin että olisi ainoa irtisanottu.

Aineisto on kerätty haastattelemalla. Haastattelut on tehnyt sosiaali- ja kulttuuriantropologi, Tampereen Työväenmuseo Werstaan projektitutkija Jenni Ahto-Hakonen. Haastattelin Jenni Ahto-Hakosta sähköpostitse pian haastattelujen litteroinnin valmistumisen jälkeen ja kysyin haastattelutilanteesta.

Ahto-Hakosen mukaan haastattelupaikkakunnat ovat valikoituneet osittain sen mukaan, miten paljon niissä oli tapahtunut viime vuosien aikana irtisanomisia tai suurien tuotantolaitosten sulkemisia. Tällaisissa paikkakunnissa otettiin yhteyttä työttömien yhdistyksiin ja pyydettiin viestintäapua sekä henkilökohtaisten verkostojen käyttöä.

Suurimmaksi osaksi paikkakunnat eivät kuitenkaan erityisesti valikoituneet. Suuret ammattiliitot, kuten Teollisuusliitto, SAK ja PAM, olivat viestintäavussa hankkeessa. Tutkija otti yhteyttä eri puolilla Suomea toimivien ammattiliittojen paikallisosastoihin ja sopi haastattelupäivästä. Haastattelupäiviä mainostettiin paikallisosastojen sosiaalisen median kanavilla sekä Werstaan Facebook-sivuilla. Paikallisosastojen henkilökunnilla oli merkittävä rooli haastateltavien löytämisessä. Myös muutamia yksityishenkilöitä otti yhteyttä tutkijaan, kun olivat nähneet hankkeen mainoksen eri mediakanavissa.

Suoranaista haastateltavien valikointia ei tutkijan taholta juurikaan tapahtunut. Ainoa haastattelukriteeri oli, että on kokenut irtisanomisen työsuhteestaan jossain vaiheessa elämäänsä. Kaikki halukkaat haastateltiin. Tähän tutkielmaan valitsin aineistosta nimenomaan kollektiivisen, tuotannollis-taloudellisilla syillä perustellun irtisanomisen kokeneita.

Lähes kaikki haastattelut olivat yksinhaastatteluja, jossa mukana oli vain projektitutkija ja haastateltava. Yhdessä, Tampereen ulkopuolelle suuntautuneessa haastattelumatkassa, muut haastateltavat kuuluivat toistensa haastattelut, koska ne tehtiin avoimessa tilassa. Haastateltavat kuitenkin tunsivat toinen toisensa, eikä haastattelujen tekeminen heidän mukaansa muiden kuullen haitannut.

Muuten haastattelut tehtiin melkein joka kerta huoneessa, jossa saa oven kiinni. Haastattelut tallennettiin äänittimen tai videokameran avulla, tai molemmilla. Haastattelujen tallennustapa riippui siitä, suostuiko haastateltava videokameran käyttöön vai ei. Videointi oli siis vapaaehtoista, mutta äänitin oli mukana melkein kaikissa haastatteluissa. Yksi haastattelu on vain videoitu, koska äänitin ei toiminut haastattelutilanteessa.

Strukturoidussa haastattelussa kysyttiin seuraavat kysymykset: aluksi nimi, ikä, ammatti, koulutustausta. Tämän jälkeen haastateltavaa pyydettiin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

Kerro työstäsi, josta sinut irtisanottiin (mitä työtä teit, millainen oli työnkuvasi, millainen työyhteisö oli [läheinen/etäinen])

1. Mitä sinä päivänä tapahtui, kun sait tietää irtisanomisesta ensimmäisen kerran?
2. Millainen irtisanomistilanteesi oli?
3. Millainen viimeinen työpäiväsi oli?
4. Mitä silloin teit?
5. Kerro esineestä, jonka olet tuonut; Mitä se kertoo irtisanomisestasi?
6. Millainen on päällimmäinen olosi irtisanomisesta?

4.4. Haastattelujen toteutus

Käyttämässäni Narratiivisen eli kerronnallisen haastattelun tavoite on koota kertomuksia aineistoksi (Hyvärinen & Löyttyniemi 2009, 189). Tässä tutkielmassa aineisto koostuu teemoitetuista elämäntarinahaastatteluista, jossa tavoitteena on kerätä henkilökohtaisia kokemuksia työstään irtisanotuksi tulemisesta.

Robert Atkinsonin (2002) mukaan haastattelijan tehtävä ja rooli on ennen kaikkea auttaa tarinan syntymistä ohjaamalla kohti haastattelukysymystä tai aihetta etukäteen mietittyjen kysymysten avulla. Sosiaalisissa haastattelutilanteessa esitetty kertomus ja sen tulkinta toteutuvat haastattelijan ja haastateltavan molemminpuolisissa neuvotteluissa, jolloin tutkijan tehtäväksi jää löytää vuorovaikutukseen osapuolten kertomuksille tuottamat tulkinnat (Hänninen 1999, 32). Näin ollen tutkijalla on myös osansa kertomusten uudelleentulkinnassa (Riessman 2005).

Perti Alasuutari onkin kehittänyt Michel Foucaultin diskurssikäsitteeseen (1969) nojaavaa puheavaruuden käsitettä, jossa asioita ja käytettyjä sanoja katsotaan kokonaisuutena. Kokonaisuuteen kuuluvat myös tila, toiminta ja esineet. Puheavaruudessa ne ”heijastelevat ja tuottavat arvostuksia ja käytäntöjä”. Puheavaruuden sisällä muodostuu representaation tapoja. Ne saattavat olla jossain toisessa puheavaruudessa täysin tuntemattomia tai jopa kiellettyjä. Puheavaruus on esimerkiksi vuosi 2022 ja suomalainen yhteiskunta. Kulttuurinen konteksti sulkee sisäänsä perusoletuksia hyvästä elämästä, kodista tai yhteiskunnasta. (Alasuutari 1996.)

Haastattelu tutkimusmenetelmänä luo oman ”puhetilanteensa” ja saattaa vaikuttaa vahvistavasti sopivuuden normeihin, eli mitä ja millä tyylillä on sopivaa kertoa. Ulospäin kerrotun tarinan ja puhetilanteen mukavuuden kannalta voi haastateltu jättää myös joitain kertomuksen kohtia tietoisesti tai tilanteeseen mukautuen kertomatta (Hänninen 1999, 56). Tähän vaikuttaa tietenkin haastattelutilanne, haastattelija, haastattelijan ja haastateltavan mielialat jne. Gubrium & Holstein (2002) nostavatkin tutkijan ja haastateltavan välisen aktiivisen vuorovaikutuksen keskiöön. Sekä haastattelija että haastateltava antavat merkityksiä ja refleктоivat. Haastattelu on heidän mukaansa kuin yhteisprojekti. Haastateltava muokkaa antamaansa informaatiota tilanteittain, vaikka pääasiallinen tarina, tapahtumakulku, pysyisikin samana. Kertomus tuotetaan kertomisen hetkellä ja kertojalle syntyy mahdollisesti uusi näkemys tilanteesta kertoessaan kertomusta tietyssä puheavaruudessa.

Mihail Bahtin (1986, 126) toteaa kertomuksen elävyyden mahdollistuvan juuri vuorovaikutuksen avulla. Toisten ihmisten erilaiset näkökulmat muokkaavat kertomusta, niin että siihen tulee kertomiskertojen myötä uusia merkityksiä. Hänen mukaansa dialogisessa haastattelussa, on aina mukana myös ”kolmas yleisö”, joka on kaikki ne haastattelun tai sen tulkinnan myöhemmät kuulijat tai lukijat, joille haastattelija välittää kertomusta ja sen asiaa eteenpäin. (em., 126; Hyvärinen & Löyttyniemi 2009.) Rapley (2001) näkee Bahtinin tavoin haastattelun vuorovaikutuksella olevan vaikutusta kertomiseen ja kertomukseen, mutta ennemminkin niin että kertomuksen versiot jonkin verran vaihtelevat, mutta tapahtumaa ei konstruoida ikään kuin uudelleen. (em.)

Tämän tutkielman aineistossa haastateltavat muistelevat lähi- tai kaukaisemmassa menneisyydessä tapahtuvaa asiaa. Informantin haastattelukertomus konstruoi ja rekonstruoi tapahtumaa ja kokemustaan tutkijan tapaamisen kontekstissa. Mieleen palauttaminen, arviointi ja kerronta tapahtuu samanaikaisesti. Menneisyyden tapahtumia tulkitaan sekä itselle että haastattelijalle ja mahdolliselle aineiston myöhemmälle yleisölle. (Korkiakangas 2002; Ukkonen 2000.)

4.5. Tutkimuksen eettisyys sen eri vaiheissa

Jo tutkimuksen metodinen valinta on ainakin osittain arvosidonnainen. Arvot ohjaavat tutkimusaiheen valintaa ja sitä, mitä pidetään tärkeänä. Käytetyt käsitteet, tutkimusmenetelmä- ja asetelma ovat tutkijan valitsemia, vaikuttaen tuloksiin. Olennaista on

myös se, miksi tutkimukseen ryhdytään ja kenen ehdoilla tutkimusaihe rajataan. Eettiset kannanotot tulevat siis esiin jo julkilausutussa tarkoituksessa ja tutkimusongelman tai tehtävän muotoilussa. (Sarajärvi & Tuomi 2009, 126.)

Aineiston käsittelyn elinkaari alkaa aineiston hankinnasta ja päättyy sen arkistointiin. Hyvä tutkimuskäytäntö on eettisyyden perusta. Aineiston hankintaan tutkimuseettisesti liittyvä perustuslain 16.3 pykälä, jonka turvaa tieteen vapauden, sekä perustuslain 10. pykälä, joka turvaa yksityiselämää, kunniaa ja kotirauhaa. Näiden sovittaminen yhteen vaatii tietenkin eettistä harkintaa, etenkin silloin, jos tutkimuksessa ilmenee eri suuntiin vieviä intressejä tai tavoitteita. (Kuula 2011.) Kyky ja halu neuvotella ja keskustella avoimesti ilmenevistä kriittisistä kysymyksistä tai ongelmista, on keskeistä (em., 38).

Ihmistieteissä tehtävän tutkimuksen eettiset periaatteet voidaan jakaa kolmeen osaan, jotka ovat tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, vahingoittamisen välttäminen sekä yksityisyys ja tietosuojat (TENK 2009; Kuula 2011). Itsemääräämisoikeuden toteutumisen kannalta osallistumisen vapaaehtoisuus on avainasemassa. Kun ihminen on antanut suullisen tai kirjallisen suostumuksensa tutkimukseen tai aineistonkeruuseen osallistumiselle, on tutkittavalle annettava riittävä informaatio siitä, mihin he mihin he suostuvat, mihin ja miten heidän antamia tietoja käytetään, niin että haastateltava myös ymmärtää asian. (Hirsjärvi ym. 2004, 26-27; TENK 2009.)

Luottamuksellisuuden ja anonymiteetin säilyttäminen on eettisyyden takaamisen kannalta ohittamatonta. Täydellinen anonymiteetti ei usein ole mahdollista tutkimuksen kannalta käytännön syistä. Tällöin tutkittavalle on annettava oikeaa tietoa siitä, miten aineisto säilytetään ja käsitellään. Tunnistetietojen poistaminen tutkimuksesta ennen sen julkaisua on keskeinen keino suojata henkilöys, mutta myös aineisto tulee säilyttää ja käsitellä huolellisesti. Tutkimuksessa julkaistavat tiedot tutkittavista eivät saa olla niin yksityiskohtaisia, että esimerkiksi tutkittavan lähipiiri voisi tunnistaa tutkittavan. Tunnistamisen riski on huomioitava ja tutkijan on harkittava menettelynsä epätodennäköisetkin seuraukset, niiden ollessa kuitenkin mahdollisia. (Kuula 2011, 201-207; TENK 2009.)

Kaikki tutkimuksen vaiheet vaativat eettistä reflektiota, pohdintaa ja aukikirjoittamista. Tutkimusaiheen valinta vaatii myös eettistä oikeutusta. Eli miksi kyseisen aiheen tai ilmiön tutkiminen on perusteltu, etenkin haavoittuvassa yhteiskunnallisessa asemassa olevien tai esimerkiksi alaikäisiin kohdistuvassa tutkimuksessa tämä on keskeistä. Myös

tutkimusmenetelmä on eettisen pohdinnan aihe. Antaako kyseinen menetelmä haluttua tietoa? Mitä se kertoo tai ei kerro tutkittavasta kohteesta? Analyysin ja raportoinnin suhteen on myös pohdittava eettisyyttä. (Kylmä, Pietilä & Vehviläinen-Julkunen 2002, 70-73; TENK 2009.) Tutkimustulokset on raportoitava mahdollisimman tarkasti, mutta samalla tutkittavien anonymiteetin suojaaminen on tärkeää. Analyysiprosessin eteneminen ja se, miten esitetyt tulokset on saatu, on eriteltävä läpinäkyvyyden takaamiseksi (Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka 2006).

Tutkijan ja tutkittavan välinen tiedon ja vallan epätasapaino on siis otettava huomioon eettisen, hyvän tutkimustavan takaamiseksi. Tämä luo vaateen rehellisyydelle, huolellisuudelle ja tarkkuudelle kaikissa tutkimuksen vaiheissa (Kuula 2011; TENK 2009). Tutkielmani aineiston osalta haastateltavat rekrytoitiin ilmoittamalla haastattelukutsu netissä, sekä jakamalla julisteita kansalaistoiminnan paikkoihin, kuten erilaisiin yhteisötiloihin. Tutkimukseen ilmoittautuneiden haastateltavien informoimiseksi käytiin tarkasti läpi aineiston käyttömahdollisuudet ennen haastatteluun ryhtymistä. Aineiston käyttömahdollisuudet ovat pääasiassa näyttely-, julkaisu-, ja tutkimustarkoitukset. Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta aineistolle annettiin laajat käyttömahdollisuudet. Haastateltavien nimiä, eikä muita tunnistettavia piirteitä saa julkaista. Tutkimusluvan saamiseksi haastateltava täytti ja allekirjoitti lupalomakkeen, jossa eri käyttötarkoitukset oli eritelty. (Ahto-Hakonen, 2018.)

Lupalomakkeessa eritelty aineiston käyttötarkoitus koskee (video, audio, kuvat) tallentamista Työväenmuseo Werstaan kokoelmiin, sekä ääniaineistosta tuotettavaa kirjallista litteraatiota. Aineistoa säilytetään Werstaalla tutkimus- ja näyttelykäyttöä varten ja materiaalia voidaan käyttää tutkimustarkoituksiin. Lisäksi aineistoa on mahdollista hyödyntää näyttelyissä ja erilaisissa julkaisuissa. Aineistoa ei käytetä haastateltavaa tai hänen omaisiaan loukkaavassa tai vahingoittavassa tarkoituksessa ja henkilöiden tietosuojasta huolehditaan aineistoa käsiteltäessä. Tutkielmassani olen noudattanut haastateltaville annettuja sitoumuksia, ja olen poistanut aineistosta tunnistetiedot sekä käsittelen aineistoa ja haastateltavia kunnioittavasti noudattaen hyvää tutkimustapaa. Anonymiteetin säilyttämistä auttaa myös se, että en tutki tiettyä paikkakuntaa tai tiettyä tehdasta, vaan haastatellut ovat ympäri Suomea eri tehtaiden työntekijöitä eri aikoina.

Tutkimuksessa on siis aina loppujen lopuksi esillä tutkijan ja tulkitsijan ääni, tämä on olennaista kaikessa tutkimuksessa. Pysin jatkuvaan eettiseen reflektioon sekä taustaoletusteni

että käytännön ratkaisujeni kannalta. Koska analyysini on aineistolähtöistä, en jäsennä merkityksiä teorian pohjalta ja teorialähtöisesti vaan aineistolähtöisesti. Pysin tutkielmassani siis pysymään avoimena aineistosta nouseville teemoille ja merkityksille sekä tuomaan niitä esiin tutkielmassani. Kuitenkin, koska kyse on tutkimisesta ja siinä tapahtuvasta tulkinnasta, myös pelkistän ja valikoin sekä jätän valitsematta tutkimuksessa esiin nostettavia asioita oman perustellun harkintani mukaan.

Narratiivisessa analyysissä ihmisten tuottamat tarinat ja niiden sisällöt ja merkitykset nostetaan tarkastelun kohteeksi. Vilma Hänninen kysyykin: ”Onko tutkijalla oikeus ottaa ihmisten elämälleen antama merkitys suurennuslasinsa alle viileän analyysin kohteeksi? Miten analysoida ja esittää tarinoita niin, että tutkimukseen osallistuneet ihmiset eivät koe tulleeensa hyväksikäytetyiksi tai väärinymmärretyiksi?” (Hänninen 2000, 34). Omassa tutkimuksessani haastateltavat ovat itse ilmoittautuneet haastateltaviksi ja antaneet tarinansa julkaistaviksi tietäen, että haastatteluja voidaan käyttää myös tutkimukseen. Hännisen kysymykset nousevatkin relevanteiksi nimenomaan sen kannalta, miten aineistoa tulkitseen (em).

Haastateltavaksi ilmoittautuneet ovat siis alun perinkin tuottaneet tarinansa julkaistavaksi. Kertomuksista voi esimerkiksi läheinen tai vertainen työtoveri hyvinkin tunnistaa henkilön. Olen pyrkinyt vahvistamaan haastateltujen anonymiteettiä kaikessa missä se on mahdollista: nimiä ei kerrota ja tarkemmat tunnistetiedot on anonymisoitu: esimerkiksi nimi, tarkka ikä ja paikkakunta. Tutkimuseettiset standardit voidaan siis katsoa tulleen huomioituksi aineiston laadun huomioon ottaen. Eettistä pohdintaa on aiheuttanut sen sijaan se, kokevatko haastattelunsa julkaisu- ja tutkimuskäyttöön antaneet, että tutkija on tulkinnut aineistoa jollain tavalla väärin: rajauksen, tutkimuskysymysten tai tulosten pohdinnan suhteen. Loppujen lopuksi viimeisen tulkinnan tekee tutkielman lukija. (Guba & Lincoln 2005, 205-210.)

5. Tutkimuskysymykset ja analyysimenetelmän valinta

Tutkimusaineistosta nousevia havaintoja tulkitsemalla pyritään pääsemään ikään kuin havaintojen taakse. Tähän tarvitaan tutkimusmetodia, joka Alasuutarin mukaan koostuu niistä operaatioista ja käytännöistä, joiden avulla tutkija tuottaa havaintoja, sekä niistä säännöistä, joiden mukaan havainnot ovat edelleen muokattavissa ja tulkittavissa, niin että niiden merkitystä johtolankoina voidaan arvioida ja tarkastella. (Alasuutari 2011, 78, 82.)

Tutkimukseni tutkimuskysymykseksi esitän: Miten haastatellut kokivat irtisanotuksi tulemisen? Tutkimuskysymystä täydentääkseni esitän alatutkimuskysymyksiä: mitä kokemuksesta kerrotaan? Miten yksilön toimijuus ja yksilön identiteetti hahmottuu kerrotussa? Entä olisiko sosiaalityölle ollut irtisanomisprosessin yhteydessä tarve ja paikka?

5.1. Haastattelukertomuksen analyysi

Kertomuksen analyysi lähtee liikkeelle käsillä olevasta aineistosta ja tutkimuskysymyksiin soveltuvasta metodista (Hyvärinen 2010; Hänninen 2000, 16). Narratiivinen tutkimus ei muodosta koherenttia ja selvästi rajattavaa teoreettis-metodista konstruktiota tai välinettä, vaan se on ennemminkin kuin avoin dialoginen verkosto, jotka sijoittuvat ”narratiivin tai tarinan” sateenvarjomaisen käsitteen alle: se on siis laaja tutkimussuuntaus. (Hänninen 200, 16; Frost 2009).

Termejä ’tarinallinen’ ja ’narratiivinen’ käytetään usein sosiaalitieteen kontekstissa synonyymeinä toisistaan. Narratologisesti suuntautuneet kirjallisuuden tutkijat puolestaan pyrkivät erottamaan nämä käsitteet toisistaan. Tarina viittaa tavallisesti *tapahtumakulkuun* kun taas kertomuksessa olennaista on yleensä kuka kertoo, miten ja missä järjestyksessä kerrotaan. Samasta tarinasta voi siis kertoa monta erilaista kertomusta. (Hyvärinen & Löyttyniemi 2009, 189,190.) Tässä tutkimuksessa käytän pääasiassa käsitteitä narratiivi tai kertomus. Termiä tarinallinen käytän kulttuurisiin mallitarinoihin viitatessani (Hänninen 1999). Narratiivisessa analyysissä mielenkiinto kohdistuu ihmisen kokemuksilleen antamiin merkityksiin, joita rakennetaan omaan elämään liittyvien narratiivien kautta ja niiden avulla. (Illouz 2008, 173.) Minimimääritelmä kertomukselle on vähintään kahdesta ajallisesti toisiaan seuraavasta tapahtumasta (Ruusuvuori ym. 2010a; 201b).

Narratiivisessa tutkimuksessa keskeistä on, että yhteiskunnallinen, kulttuurinen, vuorovaikutuksellinen ja diskursiivinen konteksti vaikuttavat kertomuksen muotoutumiseen ja kerronnan tapaan, sekä siihen mitä kerrotaan (Jäppinen 2015, 57–58). Toisaalta konteksti vaikuttaa myös siihen mitä jätetään kertomatta. Kertomusten kautta ymmärretään siis sosiaalista maailmaa ja luodaan identiteettejä. Ihmiset kokevat, muistavat ja välittävät tietoa kertomusten muodossa. Narratiivit kertovat sosiaalisesta todellisuudesta ja kulttuurista ja toisaalta muodostavat sitä (Hänninen 1999).

Tapahtumat ja kertomus eivät etene useinkaan samaa tahtia. Kertoja voi hypätä muutamalla virkkeellä kymmenen vuoden yli ja kertoa pitkiä jaksoja samanlaisella tarkkuudella ja toisinaan taas melkein pysäyttää tapahtumakulun ja kuvata tarkasti tilannetta, tunnelmia ja henkilöitä. Kertomusta tutkittaessa tarkastelun kohteena ovatkin kielelliset kokonaisuudet. Kertomuksia voi tutkia kerronta-aktina tai valmiina ”kokonaisuutena”. Molemmissa tarkastelun kohde on kokemusperäinen ja määriteltävissä oleva. (Hänninen 2000, 30-31.) Narratiivinen analyysi käsittää siis aineiston muodon, sisällön ja kontekstin (Frost 2009).

Tarina tai kategoria ei kuitenkaan voi puhua vain omasta puolestaan, vaan se vaatii tulkintaa (Riessmann 2008). Narratiivisessa analyysissä aineistolta kysytään yleensä esimerkiksi sitä, kuinka puhutaan, puhujan käyttämää puheen rakennetta tai kuka on puheen yleisö. Riessman (2008) jakaakin narratiivisen analyysin neljään kategoriaan: strukturaalinen, temaattinen, vuorovaikutuksen analyysi ja performatiivinen analyysi. Strukturaalisessa analyysissä kiinnostus kohdistuu erityisesti siihen, miten asioista kerrotaan. Olennaista siinä ei ole vain mitä sanotaan vaan myös se, missä järjestyksessä sanotaan ja tapahtumien kulkua hahmotetaan. Temaattisessa analyysissä pyritään löytämään teemoja, joita kertomukset kuvaavat. Performatiivisessa ja vuorovaikutuksen analyysissä kiinnitetään kerrotun ohella puolestaan huomiota dialogiin, esimerkiksi: kuka kertoo ja kenelle kerrotaan. Riessmanin mukaan voidaan katsoa olevan myös viides kategoria: visuaalinen kategoria, jonka kautta pyritään analysoimaan visuaalista materiaalia ja niiden kautta kerrottuja tarinoita. (em.)

Polkinghornen (1988, 161) mukaan narratiivien analyysi on paradigmaattista erittelyä, jossa kertomuksesta tai tarinasta muokataan erilaisia teemoja tai malleja. Narratiivien analyysi on yleensä kuvailevaa, kun taas narratiivinen analyysi keskittyy lisäämään ymmärrystä ilmiöstä. Tällöin ilmiöstä pyritään luomaan tarina ja ymmärtämään ilmiötä kokonaisuutena. Tarinalliset tulkinnat tuotetaan siis narratiivisen analyysin avulla. Se, miksi tietty tapahtuma tai teema on

merkityksellinen, pyritään saattamaan näkyväksi tai ymmärrettäväksi tarinallisuuden kautta. (em.)

Vilma Hännisen (1999, 31) mukaan kaikille tarinallisille tutkimuksille –kertomuksille, sisäiselle tarinalle tai draamalle– yhteistä on tapahtumista nousevien merkitysten analyysi. Tutkimusten metodiset painotuserot liittyvät taustaoletuksiin ja otettuihin näkökulmiin: Kertomusta analysoidaan suhteessa sen kontekstuaaliseen traditioon ja/tai vuorovaikutukselliseen kerrontatilanteeseen. (em.)

Narratiivinen tutkimus onkin moninaista, eikä mitään yhtä selvärajaista tutkimustapaa- tai otetta ole. Narratiivisuus voi näkyä tutkimusprosessin taustalla vaikuttavana filosofiana, aineiston keruussa, tutkimusmetodina, viitekehystenä, analyysin tavassa tai raportoinnissa (Hänninen 1999, 16). Tässä tutkielmassa narratiivisuus määrittää tiedon ymmärtämistä, teoreettista taustaa ja viitekehystä sekä aineiston keruuta ja analyysia; se siis vaikuttaa enemmän tai vähemmän kaikkiin tutkielmaprosessini vaiheisiin.

Tutkielmani mielenkiinnon kohteena on narratiivisesti konstruoitu yksilön kokemus ja siinä tuotetut identiteettiin, toimijuuteen sekä kategorioihin liittyvät määrittelyt ja niiden tutkiminen. Oman tutkielmani analyysitavassa olen keskittynyt tarkastelemaan kertomusten eksplisiittistä temaattista sisältöä. Olen pyrkinyt muodostamaan analyysini sille, mitä haastatellut ovat itse tietoisesti sanoneet, ennemmin kuin merkityksille, joita he ilmaisevat kenties epätarkoituksellisesti valitessaan ilmaisutapansa. Tutkielmassani huomio on informantin tuottamassa kokemuksessa ja siitä kerrotussa narratiivissa, ei kertomusten paikkansapitävyyden selvittämisessä. Tässä tutkielmassa käytettävä temaattinen narratiivinen analyysi pyrkii vastaamaan siihen *mitä sanotaan*. (Riesmann 2008, 54.)

5.2. Aineiston luokittelu ja järjestäminen

Aineiston rajaaminen, analysointi ja tulkitseminen ovat limittyviä ja osittain päällekkäisiä vaiheita. Tutkijan toistuvaa liikettä aineiston ja sen tulkitsemisen välillä voidaan kutsua hermeneuttiseksi kehäksi. Sen avulla aineiston tulkinta voi muuttua useampien lukemiskertojen aikana. (Laine 2007, 379.)

Aineiston järjestämisessä hyödynnän sisällönanalyysin keinoja: aluksi lajittelen kokemukskertomuksesta nouseviin toistuviin teemoihin ja niistä selvästi poikkeaviin

teemoihin, eli vahvoihin ja marginaalisiin teemoihin. Tämän ohessa ja jälkeen etsin ja luokittelen toistuvia narratiiveja.

Aloitin aineiston käsittelyn aineiston pelkistämällä. Luettuani aineiston kertaalleen läpi, rajasin aineistosta pois muut kuin kollektiivisen irtisanomisen tuotannollis-taloudellisista syistä kokeneet tehdastyöntekijät. Aineistoa rajatessa tulee miettiä validiteetin ja reliabiliteetin kysymyksiä, on siis pohdittava vastaako rajamani aineiston osa tutkimuskysymyksiini riittävällä tavalla, niin että se voi tuottaa luotettavaa tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Koska koulutustausta, ammatti ja työyhteisön hierarkkiseen järjestykseen asemoituminen ovat aineiston kertomuksissa tärkeässä asemassa, vaikuttaen haastateltujen kokemuksiin, on työntekijöihin rajaaminen perusteltua.

Rajattuani aineiston, siirryin pelkistämävaiheeseen, jossa aineistosta etsitään analyysiyksiköitä, jotka voivat olla esimerkiksi yksittäisiä sanoja tai ajatuskokonaisuuksia. Itse etsin ajatuskokonaisuuksia alleviivaamalla tutkimuskysymyksen kannalta kiinnostavia virkkeitä ja puheenvuoroja.

Aineiston ryhmittelyosuudessa jaoin pelkistetyt analyysiyksiköt samankaltaisiin ryhmiin, joista muodostetaan luokkia ja alaluokkia. Tarpeen mukaan voidaan tehdä myös yläluokkia. Ryhmittelin aineiston teksteihin, jotka liittyivät tutkimuskysymykseeni. Tämän jälkeen jatkoin muodostamalla luokkia, niin että jaoin samantyyppiset narratiivit omiin luokkiinsa. Tein oman luokan myös useasti toistuvista ja samankaltaisista kokemuskertomuksista eriäville narratiiveille.

Tutkielman aineiston teemoittelun tein aineistolähtöisesti lukemalla litteroituja haastatteluja. Teemoitteluun ei siis ole käytetty luokittelurunkoja tai vastaavia apuvälineitä. Teemoittelua tarkastellessa on huomioitava se, että aineistoni ollessa valmis haastatteluaineisto, en ole itse voinut vaikuttaa itse haastattelijalla olleiden, mahdollisten kysymyksiä ohjaavien teemojen syntyyn, joten itsereflektio sen osalta ei ole mahdollista ja voidaan katsoa tässä tutkielmassa puutteeksi. Samoin, en ole voinut vaikuttaa non-verbaaliin ja verbaaliin kommunikaatioon, joka saattaa tietoisesti tai tiedottomatta ohjata kertomusta. Haastatteluja teemoitellessani luin ne useaan kertaan läpi, jotta pystyin olemaan riittävän kriittinen omien teemoittelujeni kuvaavuudelle suhteessa aineistoon.

Tutkielmani aineistoksi valitsemisani haastatteluissa ja kertomuksissa oli suuria vaihteluita retrospektiivisyyden osalta. Osa kertomuksista ajoittuu vuosikymmeniä taaksepäin ja on

kerrottu vuosien aikana luultavasti useaan kertaan. Tarinan kulku tai esiin nostettavat huomiot ovat saattaneet muuttua ajassa enemmän tai vähemmän. Osa kertomuksista taas on tuoreempia, vain joitain kuukausia sitten tapahtuneesta irtisanomisesta kerrottuja. Oli kertomus sitten tuoreempi tai vanhempi, tuo aika ja kertominen mahdollisesti useampaan kertaan uusia huomioita tai käännteitä kertomukseen. Aika mahdollisesti myös lieventää tunnemuistoa. Perspektiivit sekoittuvat jonkin verran informantin puheessa: kun kerromme menneestä, kerromme myös nykyisestä ja toisin päin. Kertomisen tilanne, konteksti ja kertomista edeltävät tapahtumat tai elämäntilanne vaikuttavat narratiiviin sekä sen sävyyn.

Kiteytetysti sanottuna omaa identiteettiä ja toimijuutta rakennetaan jatkuvasti tilanteissa, joissa ihminen puhuu tai kirjoittaa suoraan itsestään. Kertomistilanne, paikka, aikaisemmat elämäntapahtumat ja kokemukset ovat kaikki mukana vaikuttamassa siihen, millaiseksi kertomus itsestä juuri sillä kerralla muodostuu. (Hall 1999, 223–224.)

6. Narratiivien sisältö

Vaikka reliabiliteetti ja validiteetti ovat tärkeitä pitää mielessä tutkimuksen tekemisen aikana, on narratiivisessa tutkimuksessa vähintään yhtä tärkeitä todentuntuisuus, siirrettävyys ja läpinäkyvyys. Tutkijan eläytyminen kertomuksiin ja tunnekokemuksen välittäminen lukijalle on tärkeää. Luotettavuus ei siis perustu väitteisiin tai perusteluihin. (Heikkinen 2001, 127.)

Analyysiä tehdessäni olen koittanut pitää mielessä aineistoa karsiessani, tiivistäessäni ja kiteyttäessäni sekä teemoja nostaessani sen, että aineistossa nousevat toisteiset kokemuskertomukset tulisi kirjattua niin, että kertomuksen eri tunnelmat, epätoivo ja toivo, regressio ja progressio narratiiveissa välittyisi lukijalle. Kertomuksissa yksikään haastattelu ei sisältänyt vain yhtä narratiivia, irtisanotuksi tulemisen kokemus oli monimuotoinen, kuten elämä ja ihmiskokemus tapaa olla.

6.1. Ikä ja sukupuoli toimijuutta määrittämässä

Positiolla tai paikalla viitataan verbaalisesti tuotettuihin tiloihin. Tilat ovat diskursiivisia ja sidoksissa muovautuviin puhujanpaikkoihin. Puhujanpaikkaan tai toimijaposition liittyy erilaisia määrittelyjä, kuten persoonan määrittelyä, moraalisten oikeuksien ja velvollisuuksien määrittelyä. (esim. Juhila 2015.)

Toimijuus taas nähdään identiteettien työstämisen keskeisenä elementtinä (esim. Bamberg 2004). Toimijuutta ja valtaa omaan elämään sekä valinnanmahdollisuuksiin rajoittavat haastateltujen kertomuksissa työnantajan irtosanomispäätös, sen jälkeisiin mahdollisuuksiin taas esimerkiksi ikä ja paikkakunta sekä koulutustausta.

Moni haastateltu kuvasi iän vaikutusta siihen, miten irtisanotuksi tulemiseen suhtautui. Ikä vaikuttaa tulevaisuudelle asetettuihin odotuksiin. Moni nuorempi haastateltu irtisanottu lähti opiskelemaan tai muihin töihin. Haastatellut kertoivat myös nuorempien kokemasta katkeruudesta, jos uuden työn haku oli jostain syystä pitkittynyt tai opiskelupaikkaa ei saatu. Nuorena itsestä riippumattomia esteitä pitäisi ainakin periaatteessa olla vähemmän, jolloin myös vastuu ja syyllisyys asettuvat eri painolla nuorten irtisanottujen harteille. Nuoren ihmisen kulttuuriset ja sosiaaliset rooli-odotukset painottuvat kouluttautumisen tai työntekoon tai niihin pyrkimiseen.

Sen sijaan yli 50-vuotiaiden kokemukset sisälsivät enemmän näköalattomampaa deprivatio-narratiivia. Monet yli 50-vuotiaat haastatellut kokivat, että uuden ammatin opiskeleminen on turhaa ja että uudelleen työllistyminen on hankalaa. Ikäsyrrjintää pidettiin kertomuksissa niin yleisenä asiana, että yhteiskunnan resurssien käyttäminen 50-60 -vuotiaiden uudelleen kouluttamiseen on turhaa.

50-60 -vuotiaiden haastateltujen puheessa vaihtelivat sekä pettymys ja turhautuminen, että toisaalta elämäkokemus, joka suojaaa ”pahimmalta pettymykseltä”. Iästä riippuen osa haastatelluista koki eläkkeelle tai työttömyysturvan niin sanottuun eläkeputkeen pääsyn myönteisenä mahdollisuutena. Tämä koskee kuitenkin vain lähellä eläkeikää olevia irtisanottuja. Osa iäkkäämmistä haastatelluista näki kouluttautumisen yhtenä mahdollisuutena, mutta se ei ollut yleinen näkökulma tilanteeseen.

(--) nyt olen sen huomannut ettei se niin helppoa olekaan saada vaikuista työpaikkaa, varsinkaan tämän (kunnan nimi) kokoisessa kaupungissa. Varsinkin kun ikää tulee koko ajan lisää. (--) Mitä lähemmäs viittäkymppiä tullaan, niin kyllä työnsaantimahdollisuus ikävä kyllä heikkenee. (nainen, n. 50 v.)

Täytän kolmen vuoden päästä kuitenkin 50, että lähdenkö tästä nyt vielä opiskelemaan vai mikä on mahdollisuus työllistyä. Että nyt hunteerataan ja mietitään, en halua kuitenkaan hötkyillä mihinkään suuntaan. (mies, noin 45 v.)

Osalla haastatelluista toimijuutta ja hallinnan kokemuksen säilyttämistä vaikeuttivat myös käytännölliset puutteet tiedoissa ja taidoissa liittyen työnhakuun ja sosiaaliturvaan tai digitaitoihin.

Suurin osa meistä ei ollut ikinä töitä hakenut ja ei ollut mitään käsitystä jostain työttömyysturvasta ja siitä, että miten siinä kuuluisi toimia. (mies, noin 75 v.)

(--) nykypäivänä se työelämä on aika haasteellista ja varsinkin, jos on jo vähän vanhempi. On tosi paljon asioita, mitä pitäis nykyään oppia, esimerkiksi tietokoneasioista. (mies, noin 60 v.)

Osa haastatelluista korosti yksinasuvien miesten huonompaa asemaa irtisanotuksi tullessa. Heidän mahdollisesti puuttuvista turvaverkoistaan oltiin huolissaan. Huolta yksinasuvista miehistä tuottivat muut kuin yksinasuvat miehet itse. Tämä huolipuhe kertoo erilaisista oletuksista koskien yksinasuvia miehiä, verraten vaikkapa yksinasuviin naisiin, joista ei tuotettu huolipuhetta.

Mutta olihan meilläkin sitten muutamat, mä ymmärrän kun olivat yksinäisiä miehiä ja sitten turvautuivat pulloon, niin oli meillä muutama jotka sitten tekivät ihan itsemurhan. Nimenomaan tämän irtisanomisen takia (--) Ehkä naiset sitten osaavat vaan paremmin puhua ne asiat läpi. (nainen, n.65 v.)

Sieltä jäi työttömäksi myös yksinäisiä poikamiehiä, jotka asuivat kerrostaloasunnoissa, että, ehkä se heille oli vielä kovempi paikka. (mies, n. 65 v.)

Kulttuurinen ja sosiaalinen uppoutuneisuus näkyy aineistossa oman position peilaamisena kulttuurisiin tarinoihin ja sosiaalisiin kategorioihin. Kertoessaan irtisanomiskokemuksestaan ihmiset asettivat itsensä sujuvasti ja sulavasti erilaisiin kategorioihin ja positioihin. Nämä positiot määrittivät toimijuudelle artikuloituja rajoja. Kun haastateltu asetti itsensä johonkin kategoriaan, alkoi kertomuksissa hahmottua myös tähän kategoriaan liittyviä rooliodotuksia. Itsekategorisoinnin avulla rakennettuihin toiminnan mahdollisuuksiin ja rajoituksiin alettiin mukautua myös narratiivisesti.

Esimerkkinä mukautumisesta nousi aineistosta toistuva narratiivi, että kun on tietyn ikäinen, ei omaan rooliodotukseen kuulu enää uudelleen kouluttautuminen. Toistuva narratiivi oli myös se, kuinka perheettömällä on irtisanotuksi tullessa koetuksella ennen kaikkea mielenterveys työyhteisön sosiaalisen verkoston hajotessa, kun taas perheellisillä tragedia asemoituu taloudelliseen ahdinkoon ja huoleen perheen pärjäämisestä. Näitä narratiiveja tuotettiin sekä itsestä että työtovereista. Sosiaalisen ja taloudellisen tilanteensa vuoksi osa haastatelluista on sidottu mahdollisten tulevaisuuksien ja näköalojen kapeuteen: ajallis-paikallisen liikkumisen mahdollisuudet eivät ole tasa-arvoista. (esim. Korkiamäki ym. 2008, 10; Baumann 2004.)

6.2. Huoli paikkakunnasta, yhteisöstä ja työtovereista

Yhteisöjä on ainakin kolmenlaisia: paikallisyhteisöjä, esimerkiksi maanosat, asuinalueet, maaseutu- tai kaupunkiyhteisöt. Lisäksi voidaan katsoa olevan erilaisia vertaisryhmiä ja kulttuuriyhteisöjä, kuten erilaisia vähemmistöryhmiä. Kolmas ryhmä ovat erilaiset institutionaaliset ryhmät, esimerkiksi hoivakotiyhteisö. (Juhila 2006, 126.)

Sosiaalinen identiteetti puolestaan tarkoittaa yksilön sisäistämää tunnetta ryhmän tai yhteisön jäsenyydestä. Se on kuin minuus, johon kuuluu tietoisuus tiettyyn sosiaaliseen ryhmään tai yhteisöön kuulumisesta, sekä kuulumisen merkityksellisyydestä ja tärkeydestä yksilölle. (Tajfel 1972; Haslam ym. 2012, 72.)

Haastatellut kuvasivat huolta sekä vertaisryhmästään, eli tehdasyhteisöstä, että alihankintateollisuuden kaatumisesta tehtaan mukana. Haastatelluista kaikki kuvasivat työkavereita- ja työyhteisöä mukavaksi, jopa yhteen hitsautuneeksi. Työpaikkaan oltiin pääasiassa hyvin sitoutuneita.

Ne kivat työkaverit oli se syy, miksi siellä viihtyi niin kauan (nainen, noin 50 v.)

Mutta kyllä mä sanon, että sitä yhteisöä sieltä kaipaa (mies, noin 65 v.)

(--) työyhteisö oli hyvin tiivis. Meillä oli ammattiosaston puoleltakin omia harrastusryhmiä ja käytiin ulkomaanmatkoilla. Se oli oikein semmonen vanha patruunatyöpaikka, sitä meinattiin että tänne kun tullaan niin täältä lähdetään sitten eläkkeelle. Ja siksi kuule tällaisen työyhteisön hajoaminen, niin se on kuule kova juttu. (mies, noin 70 v.)

Meillä oli vakava paikka, työpaikat, asunnot ja kaikki, ystäväpiirien hajoaminen. (mies, noin 60 v.)

Merkillepantavaa on, että irtisanotuksi tuleminen koski myös tehtaan toimihenkilöitä, jotka osa haastatelluista mainitsi erikseen tuodakseen esiin, kuinka työyhteisön hierarkiassa eri tasoilla olevat, esimerkiksi juuri toimihenkilöt ja työntekijät olivatkin irtisanotuksi tulemisen kontekstissa ikään kuin samassa sisäryhmässä. Haastatteluissa myös heidät käsitettiin osaksi tehdasyhteisöä: ei vain tehtaan työntekijöitä. Irtisanotuksi tulemisen kokemus saattoi jopa yhdistää yhteisöä ja kutistaa hierarkioita.

Ja me aina sanottiin, että meillä oli sellaiset hyvät ”luokkavälit” toimihenkilöiden kanssa. Koska toimihenkilöt on kokeneet että työläiset on työläisiä, niin no, se on ehkä mieltä hivelevää että kun ne tuli kysymään että saadaanko me toimihenkilötkin tulla niihin tiedotustilaisuuksiin. Ja tottakai mä sanoin että saatte tulla, se on teille ihan sama kohtalo. (Mies, n. 75 v.)

Yhteisöllisyyden ja työyhteisön kulttuurin syntymiseen tarvitaan työyhteisön jäsenten yhteistä kokemusta ja historiaa (Paasivaara 2010). Yhteisön pitää koossa kokemus ja usko yhteisön olemassaolosta. Työyhteisö, jolla on pitkä historia sekä samana pysynyt henkilöstö on rakentanut vuosien myötä vahvan työyhteisökulttuurin, kun taas uusilla työyhteisöillä on tavallisesti heikompi työyhteisökulttuuri, siitä huolimatta, että yhteisön yksilöillä olisi vahvat samankaltaiset arvot. Haastateltaviksi on hyvin mahdollisesti valikoitunut ihmisiä, jotka olivat pidempään samassa tehtaassa töissä.

Se, että kokonainen tehdas lopetettiin, oli haastattelujen perusteella monella paikkakunnalla järkytys. Tehtaan lopettaminen käsitettiin haastatteluissa koko kunnan laajuudessa merkittäväksi asiaksi. Narratiivi ulottui kunnan ahdingon heijastusvaikutuksesta myös tehdasyhteisöä laajempaan yhteisöön.

Puhutaan tosiaan tuhansista, että näin (kunnan nimi) sehän oli ihan järkyttävä juttu. Ihmisiä oli muuttanut tänne ties mistä ja ostanut talon, ja oli pariskuntia, joista molemmat oli (yrityksen nimi) töissä. Ja sitten tietysti, siinä meni alihankintateollisuutta pois, (yrityksen nimi) vanavedessä tietenkin.. siis se vaikutti ja vaikuttaa vieläkin koko kaupungin ilmapiiriin. (nainen, noin 50 v.)

Sieltä, pienestä kaupungista hävisi samaan aikaan melkein tuhat työpaikkaa. (mies noin 60 v.)

Osa irtisanotuista oli huolissaan myös tehtaiden lopettamisen aiheuttamasta menetyksestä suomalaiselle perinnekulttuurille ja osaamiselle. Kun tietotaitoa ei ylläpidetä tehtaan lopetettua, katoaa myös tärkeää osaamista koko yhteiskunnasta.

No kyllähän siinä aika absurdi olo on, kun ne päättää sulkea tuollaisen tehtaan, jolla on kuitenkin hyvinkin paljon suomalaista perinnearvoa. (mies, noin 35 v.)

Tehtaan lopettaminen kosketti siis sekä tehtaan sisäistä yhteisöä että yhteisön ympärille kehittyneitä porukoita, kuten harrastusporukoita. Lopettaminen kosketti myös koko paikkakuntaa, sillä se vaikuttaa sekä tehdastyöntekijöiden ja heidän perheidensä talouteen ja varallisuuteen, kuten asuntojen arvoon, että kunnan talouteen ja sitä kautta mahdolliseen elinvoimaan ja palveluiden tulevaisuuteen. Huoli irtisanotusta vertaisiyhteisöstä nousi lähes jokaisessa haastattelussa esiin. Paikkakunnan tulevaisuudesta huolta kertoi kantavansa noin kolmasosa haastatelluista.

6.3. Psykologisen sopimuksen rikkoontuminen

Psykologinen sopimus -käsite liittyy emotionaaliseen sitoutumiseen työnantajaan. Tämän sitoumuksen tai sopimuksen rikkoutuminen sekä rikkoutumisen tapa vaikuttaa koherenssin kokemukseen. Käsitteenä psykologisen sopimuksen perinteisessä merkityksessä ymmärretään kattavan ne velvollisuudet, joita työntekijällä on työnantajaansa kohtaan, sekä ne odotukset, jotka työntekijä asettaa oman suoritteensa vastineeksi työnantajalle. Nämä odotukset eivät

liity yksistään palkkaan tai muihin konkreettisiin palkkioihin, vaan ne kattavat myös odotukset työnantajan luottamuksesta ja yhteisistä arvoista sekä työsuhteen jatkuvuudesta. Psykologinen sopimus on aina yksilöllinen ja subjektiivinen. (Parzefall 2009.)

Monelle haastatellulle päätös ”tuotannon alasajosta” tuli yllätyksenä, vaikka jälkikäteen ajateltuna merkkejä olikin ollut ilmassa. Osalle tieto annettiin yksilöllisesti, osalle järjestettiin kollektiivinen tiedotustilaisuus. Yhden tehtaan työntekijät olivat lukeneet konkurssi uutisen lehdestä, ja saaneet vasta sen jälkeen tietää irtisanotuksi tulemisestaan, senkin puhelimitse. Lähes kaikki haastatellut antoivat kritiikkiä supistamispäätöksestä tai irtisanomisprosessin hoitamisesta.

Tuli se yllätyksenä juu. Odotettiin siis kyllä, että jotakin tapahtuu, mutta ei niin radikaalia, että koko paikka laitetaan kiinni (mies, noin 60 v.)

Sitähän ei meinannut kukaan uskoa, kaikki oli luottaneet, että nythän tätä kehitetään. Se oli kova isku kaikille työntekijöille, toimihenkilöistä alkaen. (mies noin 70 v.)

Ei kukaan osannut aavistaa yhtään mitään tästä, että tehtaan sulkeminen tulee esiin. Siis ei yhtään mitään sellaista tietoa tai huhua, että siihen asiaan olisi osannut varautua. Se tuli kuin salama kirkaalta taivaalta. (mies, noin 60 v.)

Ihmisen kohdatessa odottamattoman asian tai tapahtuman, alkaa hän yleensä spontaanisti pohtia sen syitä sekä syntyehdoja. Juhila (2012) kirjoittaakin kausaalisista selonteoista ja niiden rakentamisesta: mistä jokin tapahtuma johtui, mikä sen synnytti. Osa haastatelluista koki, että tehtaan tai yrityksen johto oli pettänyt heidät. Vaikka tehdasta oli kehitetty ja työntekijät tekivät yhä kovemmillä vaatimus- ja tulosodotuksilla töitä, se ei riittänyt. Erään haastateltavan mukaan edes voitolle pääseminen ei pelastanut tehdasta. Irtisanominen saattoi tuntua yllätykseltä, vaikka sen olisikin arvannut pidempään. Osalle haastatelluista yllätys oli totaalinen.

Kun supistamispäätös tuli ja tehdas päätettiin lopettaa, syntyi *murtuma (gap)*: moraaliseen järjestykseen perustuvan odotuksen ja toteutuneen toiminnan väliin ratkeava kuilu, joka vaatii selontekoa. (Juhila 2012; Scott & Lyman 1968.) Haastateltujen kausaalisissa selonteoissa korostuivat erityisesti strukturalistis-funktionalistiset selonteot, eli makrotason rakenteisiin, erityisesti yhteiskuntaan ja sen kapitalistiseen markkinatalouteen ja globalisaatioon liittyvät syyt. (Eglin & Hester 2003, 89-92.)

Mutta kyllä mä vielä sanoin siihen loppuun sen, siis just tän että kuinka kauan mä olen talossa ollut, 35-vuotta ja sitten 50-vuotislahjaksi tämmöinen. Että kyllä mä sen ääneen siellä sanoin. (mies, noin 75 v.)

No kyllähän se siinä mielessä suututti, kun mä kerran itseni siellä olin särkenyt. Jouduin itsestä riippumattomista syistä pois työelämästä. Ja tällä tavalla... Iso firma pyyhkii mut pois ja unohtaa. (mies, noin 55 v.)

(--) kaikki uhrataan ahneuden alttarille. (--) Sellainen petetty olo siitä tuli ja sellainen että meitä on kustu pahemman kerran silmään. Ja aina sitten se kysymys siitä, että miks just me? (mies, noin 60 v.)

Narratiiveissa toistuu asetelma siitä, kuinka tehtaalla on tehty raskasta kaksi- tai kolmivuorotyötä vuosia tai vuosikymmeniä sitoutuen työpaikkaan ja työnantajaan, mutta yhtäkkiä voidaan vain "potkaista pois", rikkoa psykologinen sopimus. Työntekijät kokivat, että organisaatio ei ole pitänyt lupaustaan. (Petersitzke 2009, 9.) Robinson ja Rousseau (1994, 247) mukaan sopimusta on rikkoontumisen jälkeen vaikea korjata: työntekijän on vaikeaa luottaa organisaatioon tulevaisuudessa, sillä kokee sen pettäneen hänet jo aiemminkin.

(..) yksi kaunis aamu sinne ilmestyi sitten tällaisia puku päällä olevia ihmisiä. Ja mä melkein arvasin sitten, että mitä varten ne on siellä. Ja siitä se sitten lähti. Kysymys on kuitenkin pörssiyhtiöstä, niin se tieto on annettava kaikille, se varmaan johtui siitä. (mies, noin 60 v.)

Niin, kun ollaan kuitenkin pörssiyhtiö, niin kasvoton yhtiö, se voi olla niin helppoa vetää vaan viiva yli jonkun tehtaan kohdalta ja sehän vaan vedetään, jos on saneerattava liiketoimintaa. (--) Että voitaisiin vähän isommalla porukalla miettiä sitä, että voisiko asiat pyöriä vähän pienemmälläkin voitolla. (--) jos joku vuosi nyt olisi vähän huonompi, niin voisi olla hiukan armollisempi sen suhteen, että ei heti kaikkia pihalle. (mies, noin 60 v.)

(--) se, että kuinka on koko ajan vakuuteltu, että jos tuotanto on kannattavaa, niin se takaa sen tuotannon pysyvyyden. Niin sitten kaikki, mitä on vuosien varrella toivotettu, että kaikki on mukana ja tulokset hyviä, niin sitten niillä ei olekaan mitään merkitystä. (mies, noin 60 v.)

Työnantajalla on supistamis päätös-tilanteessa valtaa, jota työntekijällä ei juuri ole. Tuotannollis-taloudelliset syyt ovat peruste irtisanoa ihmisiä ilman sen suurempaa selitystä, miten tähän supistamis päätökseen ollaan tultu, tai oliko se todella ainoa vaihtoehto. Vallanpitäjään, tässä tapauksessa työnantajaan, kohdistettiin kitkerää kritiikkiä ja koettiin inhimillisyyden kuin musertuvan kapitalistisen markkinatalouden rattaiden väliin. Kritiikki ja

vastapuhe taloudellisen hegemonian kyseenalaistamiseksi oli haastattelukertomuksissa yleistä. Työnantajan valta rajaa pois työntekijän vallan ja lopputuloksen kannalta vaikuttavan toimijuuden mahdollisuuden irtisanomistilanteessa.

Työntekijän ja omistajan tai työnantajan konfliktissa kiteytyykin yhteiskunnallisten valtarakenteiden ja yksilön toimijuuden välinen suhde. Kuten feministi-filosofi Judith Butler (2006) toteaa: vaikka vastustava toimijuus on poliittisesti tärkeää, se ei pysty horjuttamaan valtarakenteita. Vastustavaa toimijuutta esiintyy tämän tutkielman aineistossa runsaasti, mutta Butleria mukaillen, itse supistamispäätökselle ei ole mitään tehtävissä: toimijuuden reunaehdot pysyvät. Tutkielmani aineistosta ilmenee, että haastatellut löytävät kuitenkin toimijuuden paikkoja, esimerkiksi tekemällä työt kunnialla loppuun asti tai kertomalla johdolle oman mielipiteensä, vaikka se ei irtisanotuksi tulemiseen vaikutakaan. Jokainen haastateltu yhtä lukuun ottamatta kertoi irtisanotuksi tulemisen olleen enemmän tai vähemmän järkytys. Psykologisen sopimuksen rikkomisen kokemus nousi esiin keskimäärin kahdessa kolmasosassa haastatteluista.

6.4. Kunnian kentillä loppuun asti

Vilma Hänninen (1999, 50-51) puhuu sosiaalisen tarinavaraston käsitteestä. Kulttuurinen tarinavarantomme tuottaa normatiivista arviota tilanteesta. Tarinat välittävät mallia siitä, miten tietyssä tilanteessa on kulttuurisesti hyväksyttyä ja suositeltavaa asennoitua. Työn eetos on kulttuurissamme hyvin vahvana ja työn tekeminen on perustuslakiimme kirjattu perusoikeus (Suomen perustuslaki 18 §). Työn eetoksen käsitettä käyttivät yhteiskuntateoreetikot Marx (1867; 1893; 1894) Durkheim (1893) ja Weber (1905). He näkivät työn itseisarvona ja eräänlaisena luonnollisena oikeutena. Myös suomalainen Matti Kortteinen on kuvannut työn eetosta väitöskirjassaan *Kunnian kentät* (1992). Työllä on itseisarvo, joka indikoi myös yksilön arvoa, kunniaa ja toisaalta häpeää. Työn eetos on länsimaisen yhteiskunnan myyttinen kulmakivi ja implisiittinen perusjäsenitys. Niin sanottu ”oma tarina” luodaan osana yhteisön moraalista traditiota. (Carr 1986, 94.) Tehtaan toiminnan lopettamisen ja sen tuottamasta järkytyksestä huolimatta monet haastatellut kuvasivat aikomusta ”tehdä työt loppuun saakka”, sillä sitä pidettiin kunnia-asiana. Vaikka psykologisen sopimuksen rikkoisikin työnantajaosapuoli, niin ainakin työntekijöiden kunnia säilyisi: he eivät rikkoisi omaa puoltaan sopimuksesta.

Me näytämme miten me tehdään työt ihan kunnolla loppuun saakka. (--) Ja sakki teki työt loppuun kunnialla. Että kyllä mä vieläkin olen ylpeä meidän työntekijöistä. (mies, noin 75 v.)

Että sellainen suomalainen periaate siitä, että loppuun asti tehdään, niin se kyllä piti. Työtahti nyt oli ehkä vähän hitaampi. (mies, noin 60 v.)

Mä olen joskus sanonut, että mä olen syntynyt tehdäkseni töitä (työnantajan nimi)! Mä olen vitsailnutkin joskus, että ne tekee musta vielä rintakuvan tuohon toimistoon ja siihen saa kaivertaa tekstin, että ”antoi kaikkensa”. Uskollinen työntekijä, ottakaa esimerkkiä. (nainen, noin 65 v.)

Kategoriaspesifit kulttuuriset tarinat rakentavat niitä rooli-odotuksia, joita eri positioissa oleville ihmisille määritetään, ja joihin ihminen myös itsensä suhteuttaa tai mukauttaa. Omaan kategoriaan sopiva ja viiteryhmässä hyväksytty tyypillinen rooli on helpompi omaksua kuin epätyypillinen, sillä epätyypillinen narratiivi vaatisi rajojen ylittämistä sekä omassa ajatus- että arvomaailmassa ja sen ohella myös muiden odotuksiin vastaamattomuutta. Myytti kunniallisesta, suoraselkäisestä työntekijästä, joka tekee loppuun asti kaikkensa työn eteen, on kulttuurisesti huomattavasti hyväksytympi narratiivi, kuin se, että ei vaikkapa enää ilmaantuisi työpaikalle irtisanomispäätöksen jälkeen. Tällainen luovuttamisen narratiivi vaatisi jonkinlaista selontekoa ja selitystä (esim. Juhila ym. 2012). Onkin helpompi pysyä hyväksytyssä kulttuurisessa, kunniallisessa mallitarinassa. Tämänkin tutkielman aineistossa korostuivat haastateltujen kuvaama ahkeruus ja lojaliteetti työnantajaa ja omaa työyhteisöä kohtaan.

Meitähän lähti kertalaakista noin 700. Että, en nyt silleen tiedä lohduttaako se, mutta ollaan ainakin sitten samassa veneessä. Että, ei se (irtisanominen) ainakaan henkilökohtaisista syistä johtunut.. Kun töitä ei ole, niin ne loppuu sitten kaikilta. (mies, noin 60 v.)

Me työntekijät ei olla syypäitä tähän (irtisanomiseen). Jutut tulee muualta. (nainen, noin 70 v.)

Oman työn tekemisen suoraselkäisyyden ja kunniallisen töiden loppuun asti hoitamisen narratiivin korostuminen haastatteluaineistossa voidaan nähdä myös leimatun identiteetin vastustamisena. Tehtaan supistaminen ja tuotannon lopettaminen ja työpaikan menetys ei johdu haastateltujen kertoman mukaan tehdastyöntekijän toiminnasta, esimerkiksi tehottomuudesta tai töiden laiminlyönnistä, vaan syy on suhdannetaloudessa ja osakkeenomistajien edun ajamisessa, sekä tehdastyön siirtämisessä halvempien

tuotantokustannusten maihin. Toisista kertoessaan, tässä tapauksessa työnantajapuolesta, ihmiset kertovat myös itsestään. Vastuu ja valta sekä vallattomuus ja vastuun puuttuminen nivoutuvat narratiiveissa toisiinsa. Toimijuuden reunaehtoja hahmotetaan rajaamalla narratiiveissa omaa valtaa ja samalla omaa toimijuutta.

Klassisessa tutkimuksessaan George H. Mead (1952, 157–158) osoitti, kuinka käsitys itsestä muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutustilanteissa tehdään jatkuvaa itsen suhteuttamista muihin ja muiden asenteisiin ja käsityksiin. Meadin mukaan erityisen merkittäviksi tulevat ihmistä itseään lähellä olevien ryhmien käsitykset, sillä ne liittyvät lopulta tavalla tai toisella osaksi yksilön identiteettiä. Myös tämän tutkielman aineistossa omaa kertomusta kerrottiin omiin ja muiden oletettuihin arvoihin suhteuttaen. Omaan identiteettiinsä ei yksikään haastatelluista kuvannut kuuluvan työntekijän epätoivotut ominaisuudet, kuten tehottomuus tai laiminlyönti.

6.5. Joustava identiteetti ja adaptaatio

Proteaaninen eli monimuotoinen uranäkemys korostaa yksilön joustavuutta ja jatkuvaa uuden oppimisen vaadetta työelämässä (Hall 1996). Proteaaninen ura juontaa nimensä kreikkalaisesta jumalasta Proteuksesta, joka kykeni muuttamaan muotoaan luoden itsensä uudelleen kerta toisensa jälkeen. (Vanhalakka-Ruoho 2015a, 45). Proteaaninen urapuhe on voimistunut erityisesti globaalien markkinatalouksien voimistuessa valtiovetoisuuden sijaan erityisesti 1990-luvulta lähtien (Hall 1996).

Osa haastelluista tuotti progressiivista narratiivia irtisanotuksi tulemisesta. Esimerkiksi lisääntynyt aika perheen parissa saattoi lisätä tapahtuneen myönteistä arviota. Myös kokemus siitä, että oli ajautunut tehtaalle tekemään koulutusta vastaamatonta työtä, vaikutti irtisanotuksi tulemisen positiivisena kokemiseen ja jopa uraa vauhdittavana tekijänä.

(--) niin ehkä tämä (irtisanominen) oli mulle sellainen potku, että nyt sitte saa lähteä tekemään sitä uraa jonnekin muualle (--) sai oikeasti siinä miettiä että mikä minusta tulee isona (--) paljon riippuu siitä, miten itse asennoituu siihen. Kaikista vastoinkäymisistä huolimatta voi aina päästä eteenpäin ja ylöspäin. (nainen, noin 50 v.)

Luottavainen olen aina, on pakko ajatella positiivisesti. Ei voi katkeroitua ja kuitenkaan, en ole itse sen luonteinen, että jäisin jonnekin sohvan päälle istumaan. Aina keksii jotain, aina löytyy joku reitti...Pitää ainakin uskoa näin. (mies, noin 50 v.)

Haaveilua ja haaveiden toteuttamisen mahdollisuuden katsottiin tulleen nimenomaan irtisanotuksi tulemisen seurauksena, kun kolmivuorotyön tekeminen ei vienyt enää niin runsaasti aikaa ja voimia tulevaisuuden suunnittelulta. Lopulta suurin osa haastatelluista kuvasi elämän menevän eteenpäin, irtisanomisesta huolimatta. Progressiivinen narratiivi suuntaa kasvuun ja etenemiseen: irtisanottujen kertomassa haikeus tapahtuneesta on läsnä, mutta asian hyväksyminen on edennyt. Osa näkee irtisanotuksi tulemisessa myönteisiäkin puolia. Ihminen siis sekä tietoisesti että implisiittisesti pyrkii rakentamaan kertomustaan koherentiksi. Koherentti narratiivi tuottaa merkityksen ja mielekkyyden kokemusta, mikä on ihmiselle keskeinen tarve hyvinvoinnin ja mielekkyyden kokemuksen kannalta. (McAdams 2009, 404.) Narratiivien regressio tai progressiopainotus tietenkin vaihtelee yksilöllisesti ja myös kertomuksen kuluessa.

Kyllä siitä selviytyy. Elämä jatkuu. Ja joskus se irtisanominen voi olla pelastus, täytyy osata ajatella niinkin. (mies, noin 75 v.)

Luottavainen olen aina, on pakko ajatella positiivisesti. Ei voi katkeroitua ja kuitenkaan, en ole itse sen luonteinen, että jäisin jonnekin sohvan päälle istumaan. Aina keksii jotain, aina löytyy joku reitti...Pitää ainakin uskoa näin. (mies noin, 45 v.)

No sen voisin sanoa, että kyllä tässä nyt kun tätä aikaa on kulunut, niin se on helpottanut. Ja kun on nähnyt vanhoja työkavereita, niin kyllä niillä menee kuitenkin hyvin. Että ei ole sitä surutaakkaa enää ja itselläkin se helpottaa, kun näkee, että ihmiset selviää. Hyvin menee, kun elämä vie eteenpäin. (nainen, noin 50 v.)

Sopeutumisessa uuteen tilanteeseen tapahtuneen käsittelyllä on tärkeä osuus hyväksymisen kannalta. Moni pohti haastattelussa vastuun ja syyllisyyden suhdetta. Se, että irtisanomisen syy ei ollut työntekijöissä, vaan esimerkiksi talouden globalisaatiokehityksessä tai paikkakunnan logistisessa sijoittumisessa maantieteellisesti, tuotiin haastatteluissa lähes poikkeuksetta esiin. Myös se, että irtisanottuja oli kerralla kymmeniä tai satoja oli omaa vastuun ja siten syyllisyyden kokemusta vähentävä asia.

Monet haastatelluista halusivatkin korostaa toivon näkökulmaa, kuin rohkaisuna mahdollisesti samaan tilanteeseen tulevaisuudessa joutuville. Toivon ja progression korostaminen sopiikin epävakaa ja suhdanneherkän teollisuuden työmarkkinatilanteessa elävän työntekijän

prekaariin toimijuuteen, jossa työuran nivelvaiheet, myös työsuhteen loppuminen muuttuvat solmukohdiksi, joissa epävarmuus on ikään kuin normaalia. (Åkerblad 2014.)

Prekaari työ ja sen normalisoitumisen odotus ja toisaalta ihmisen perustavanlaatuisen kuulumisen, koherenssin ja jatkuvuuden tunteen säilyttäminen ovat selvässä ristiriidassa keskenään. Kuten Baumann (1996, 182) asian ilmaisi: postmoderni nomadi haluaisi kyllä säilyttää ja vakiinnuttaa identiteettiään, mutta joutuukin sen sijaan vaeltelemaan. Elämänprojekti- ja suunnitelma menettävät postmodernilla nomadilla merkitystään ja elämäntulkua tarkastellaankin taaksepäin katsoen, jäljittäen vasta jälkikäteen pysäytyspaikkojen välisiä yhteyksiä. Mikään ei näin ollen ole pysyvää, tai elinikäistä, joten mitään asiaa elämässä ei lähestytä tai vaalita niin, että se oletettaisiin ikuisiksi. Työpaikat ja työtehtävät tulevat ja menevät. (em., 182-183, 186.). Tässä mielessä jatkuva itsensä luominen eli ”refleksiivinen minäprojekti” on alituinen ja jatkuva ”velvollisuus” suhdanneherkällä alalla työskentelevälle (esim. Giddens 1991).

Elämän muutokset ovat luovuutta synnyttäviä tilanteita – ehkä erityisesti tässä tutkielmassa kuvatus kaltaiset muutokset, joissa elämä suistuu kulttuurisesti ”normaaliksi” määritellyiltä raiteilta. Ne voivat ohjata etsimään elämälle uusia, totutusta poikkeavia tulkintoja ja arvoja. Tässä mielessä ne ovat paitsi yksilöllisesti rutinoituneiden, myös kulttuurisesti vallitsevien merkityksenantojen haastajia.

Kuten Vilma Hänninen (1999) omassa työttömyyden kokemusta kartoittavassa tutkimusartikkelissaan toteaa: tarinalliselle ”uudestisyntymiselle” syntyy erityinen tila silloin, kun uusi elämäntilanne pakottaa joutilaisuuteen, irrottaa ihmisen normaalin arjen hyörintästä ja sitoumuksista. Tällainen välitila voi Hännisen mukaan mahdollistaa sen hiljaisuuden, jossa syvälinen merkitysten uudelleenkehkeytymisen prosessi voi toteutua. Myös tässä aineistossa noin joka kolmas haastatelluista koki pysähtymisen mahdollistaman omien toiveiden ja suunnitelmien pohdinnan hedelmälliseksi irtisanotuksi tulemisen jälkeisen elämäntulkun kannalta.

7. Johtopäätökset

Kollektiiviperusteiset irtisanomiset tuotannollis-taloudellisista syistä ovat vakiinnuttaneet paikkansa liikkeenjohdollisena perustoimenpiteenä suhdanteisiin reagoimiseksi ja kannattavuuden lisäämiseksi. Henkilöstön vähentäminen on yksi strateginen keino, jolla yritys tai organisaatio voi laskea kustannuksiaan ja vastata markkinoilla vallitseviin paineisiin. Kärjistäen, tässä tutkielmassa organisaatiositoutunut, perinteinen pitkä ja yhden työnantajan palvelukseen sitoutunut työura kohtasi proteaanista uranäkemystä korostavan globaalien markkinatalouden käsityksen työstä ja työvoimasta.

Rouvinen (2018) havaitsi väitöskirjassaan sosiaalisten suhteiden niukkenemisen ja taloudellisen aseman heikkenemisen olleen pääasiallisia negatiivisia seurauksia pankkityön loppumista seuranneeseen elämäntilanteeseen. Työn loppuminen toi myös vapautta ja itsen keskittymisen mahdollisuuden, jota ei samassa määrin palkkatyössä ollut. Lähipiiriltä ja yhteisöltä saatu sosiaalinen tuki auttoi uuteen tilanteeseen sopeutumisessa. Myös tässä tutkielmassa nousivat samat havainnot. Tässä tutkielmassa korostuivat yhteisön rikkoontumisen aiheuttama suru sekä taloudellinen ahdinko -tai vähintäänkin taloudellinen epävarmuus. Negatiivisten kokemusten ohella positiivisena nähtiin ajan vapautuminen ja uuden suunnan etsimisen mahdollisuus, vaikkakin pakon sanelemana.

Fraherin ja Gabrielin (2014) tutkimuksessa ilmeni, että lentäjät pyrkivät ylläpitämään identiteettejään narratiiviansa avulla. Tutkijat havaitsivat, että identiteetin konstruoinnin prosesseissa sekä niistä kertomisessa oli merkittäviä eroja sen suhteen, kokivatko lentäjät muutoksen luontevana osana uransa tai elämänsä etenemisessä vai jäivätkö he odottamaan takaisinkutsua vanhoihin töihinsä. Lentäjän identiteetti säilyi tutkimukseen osallistuneilla erilaisista työuran muutoksista huolimatta. Alvesson ja Robertson (2015) havaitsivat puolestaan uranarratiiveihin paneutuvassa tutkimuksessaan, että investointipankkialan kokeneet työntekijät suhtautuivat kriittisesti käsitykseen eheästä työidentiteetistä ja työn kautta tai avulla itsestään narratiivin rakentamiseen.

Oman tutkielmani kannalta paikallisuus tarkoittaa työyhteisöä, joka on irtisanomisen kohteena sekä toisaalta ihmisen omaa reflektiivistä sisäistä jäsennystä tapahtumista, tunteista ja omasta toiminnastaan sekä toisaalta haastattelua, jossa aineisto kerätään. Nämä kaikki puhumisen, tulkinnan ja selonteon tilat sekä vuorovaikutustilanteet vaikuttavat siihen, mitä näkökohtia tai argumentteja haastatellut nostavat esiin kertomuksissaan. Takaisinkutsua töihin ei kukaan

haastatelluista kertonut odottavansa, eikä myöskään samaan tehtävään suhdanteiden kohennuttua kertonut palaavansa. Tehdastyöntekijöiden kertomuksissa korostui sen sijaan kunniallisen ja suoraselkäisen, hyvän työntekijän identiteetti, joka haluttiin säilyttää loppuun asti irtisanomisprosessissa. Säljön (2001, 18) mukaan ihmiset omaksuvat kulttuurisia käytäntöjä ja oppivat uutta muiden kanssa tapahtuvan vuorovaikutuksen kautta. Yksilö kasvaa osaksi yhteisöjensä kulttuuria, arvopohjaa ja toimintatapoja. (em.)

Psykologisen sopimuksen rikkoontumisen narratiivi toistui tämän tutkielman aineistossa useasti. Jonkinlaisen hallinnan ja mielekkyyden tunteen säilyttämisen kannalta tärkeänä pidettiin erityisesti työnantajan tiedottamista. Jos työntekijöille syntyi luottamus siihen, että esihenkilö pitää viipymättä ajan tasalla saadessaan uutta tietoa prosessista ja aikatauluista, koettiin tilanne siedettävämpänä. Tiedon saaminen vs. tiedon puute vaikutti selvästi haastateltujen kokemukseen reiluudesta ja oikeudenmukaisesta kohtelusta.

Useimpien haastateltujen kertomuksissa siirryttiin alun uhrinarratiivista kertomuksen kulkiessa yhä enemmän kohti vahvempaa toimijapositiona. Irtisanotuksi tulemisen alkujärkytys ja petetyksi tulemisen kokemus liikkui kohti hallinnan tunteen vahvistamista. Passiivinen lamaannus antoi sijaa oman toiminnan pohdinnalle ja sen tunnistamiselle, mihin haastateltu itse kokee voivansa vaikuttaa ja mihin hänellä ei ole mahdollisuuksia vaikuttaa. Oma toimijuus paikannettiin suhteessa tilanteen kontekstiin ja reunaehtoihin. Omaan toimijuutta refleктоitiin ja pyrittiin vahvistamaan niiden ehdoilla. Kertomukset etenivät pääasiassa kohti progressiivista tulkintaa. Hallinnan kokemusta ja toimijuutta vahvistettiin uudelleentulkinnan avulla. Huomioni kiinnitti myös havainto, että osalla haastatelluista oma positio ja toimijuuden mahdollisuudet näyttäytyivät yli 50 vuoden iässä irtisanotuksi joutumisesta huolimatta hyvin optimistisina. Tähän orientaatioon saattaa vaikuttaa taipumus optimistiseen narratiiviseen pohjasävyyn silloinkin, kun sille on ulkoapäin vaikea nähdä selvää syytä.

Omasta elämästä järjestetyn kertomuksen omaksumis- ja muokkaamisprosessissa yksilöllis-historialliset ja kulttuuriset tarinat ja arvostukset sekoittuvat toisiinsa. Dan P. McAdamsin (1993) mukaan ihmisellä on niin kutsuttu narratiivinen pohjasävy (narrative tone) jonka hän on lapsuudessaan ja elämänsä aikana omaksunut: narratiivinen sävy on positiivinen tai negatiivinen, optimistinen tai pessimistinen. Narratiiviselle sävyille ominaista voi olla esimerkiksi uskomus, että kaikki kääntyy parhain päin, tai että kaikella on tarkoituksensa. Pessimistisen narratiivisen sävyn omaava taas näkee ”tyynen ennustavan myrskyä”.

Narratiivinen orientaatio suuntaa sitä, mitä narratiivia ihminen on tilanteestaan taipuvainen omaksumaan. Tähän orientaatioon toki vaikuttavat sekä elämäkokemuksia ohjaavina että elämäkokemusten vaikutuksen alaiset ihmisen temperamentti ja persoonallisuus, jotka taas omalta osaltaan suuntaavat yksilön havaintoja ja niistä tehtäviä tulkintoja (Neisser 1976).

Tässä tutkielmassa haastateltujen kertomuksissa korostui irtisanottujen työntekijöiden oma kunniallinen suoraselkäisyys. He eivät halunneet ottaa tämän tarinan pahiksen tai epäonnistujan roolia itselleen. Omaa suoraselkäisyyden narratiivia kerrottiin kuvaamalla sitä, kuinka oli yrittänyt parhaansa ja tehnyt työnsä niin hyvin kuin voi, osa koki jopa uhranneensa itsensä työnantajalle niin että muu elämä ja terveys olivat kärsineet. Tämä kunniallinen suoraselkäisyys -narratiivi tuotettiin sekä aktiivisesti kuvaamalla omaa työntekijyyttä ja irtisanotuksi tulemisen epätoivottavuutta. Jopa ne, jotka lopulta kokivat irtisanotuksi tulemisen vieneen elämää lopulta myönteisessä mielessä eteenpäin, toivat haastattelussa esiin, että töistä pois joutuminen ei ollut oma valinta tai oma tahto. Tämä perustaltaan sama kunniallisuuden tai suoraselkäisyyden narratiivi esiintyi aineistossa niin usein, että sitä voisi jopa nimittää kollektiiviseksi arvoksi ja merkityskudelmaksi, joka tukee myös ryhmäjäsenyyttä.

Kategoriat ovat tapa hahmottaa kulttuuria ja moraalialia. Arkielämässä sijoitamme ihmisiä ja itseämme erilaisten kategorioiden jäseniksi, orientoituen näiden kategorioiden mukaan sekä toimintaan, että tulkintoihin, jäsenyyksiin ja asenteisiin. (Jokinen ym. 2012, 27.) Kiinnostavaa on myös se, mitä tässä kontekstissa jätettiin sanomatta. Yksikään haastatelluista ei puhunut työttömyydestä, tai käyttänyt käsitettä *työtön*. Työttömyyteen viitattiin korkeimmillaankin epäsuorasti puhumalla sosiaalietuuksien hakemisesta, ja kuinka siihen ei olla työntekijöinä totuttu. Se, mistä tämä työttömyydestä puhumisen välttäminen johtuu, jää tietenkin tutkijalta vain tulkinnan varaan. Itse tulkitsen välttämisen johtuvan työttömyys -sanon vahvasta negatiivisesta stigmasta. Kuten Hänninen omassa tutkimuksessaan totesi, työttömälle tarjotut kulttuuriset mallitarinat ovat ”tragedia” tai ”rikostarina” (Hänninen 1999, 52). Kulttuurinen mallitarinamme sisältää siis joko uhrin tai roiston roolin. Tässä tutkielmassa työttömän identiteetin välttämistä tapahtui siitä huolimatta, että työttömyys ei ollut haastatellun oma valinta, vaan hän joutui työttömäksi tehtaan toiminnan supistamisen vuoksi itsestä riippumattomista syistä. Työttömien ”ryhmään” tai kategoriaan ei haluta liittyä, jos kategoriaan liitetään epätoivottuja ominaisuuksia (esim. Haslam 2012; Turner 1985). Tämä saattaa ilmentää työtön-sanon negatiivisen stigman vahvuutta. Osa irtisanotuista toki löysi työn suoraan edellisen loputtua, mutta tämä ei ollut kaikkien kohtalo. Työttömyyden sijaan

puhuttiin ”ajan saamisesta perhe-elämään” tai ”mahdollisuudesta pohtia omia tulevaisuuden tavoitteitaan”. Tässä tutkielmassa työntekijän identiteetti ei laskenut sisäänsä työttömän identiteettiä vaikka työt loppuivatkin.

8. Lopuksi

Haastatteluaineistossa toimijuutta ja toisaalta identiteettiä suoraan tai välillisesti kuvaavia narratiiveja oli runsaasti, mutta kaikki irtisanotuksi tulemisen narratiivit eivät palaudu luontevasti toimijuuden tai identiteetin teemoihin. Narratiiveista yleisimmät ja toistuvat teemoittelin omiin ryhmiinsä, joita lopulta syntyi viisi. Ikä ja sukupuoli mainittiin narratiiveissa pääasiassa, kun omaa toimijuutta kuvattiin. Ikä vaikutti erityisesti tulevaisuusorientaatioon. Sukupuoli näkyi aineistossa myös suurimman huolen kohteena olevien työtovereiden kohtaloista kerrottaessa. Huolen kohteena olivat miehet, erityisesti yksinasuvat.

Huolipuhe toistui myös paikkakunnan kohtalon kuvauksissa, kun suuri työllistäjä lähti alueelta. Surua kannettiin työyhteisöjen ja niiden pohjalta syntyneiden muiden yhteisöjen, kuten työpaikan harrastusporukoiden, hajoamisesta. Osa haastatelluista pohti sitä, kuinka vakityöhön- ja palkkaan sidottujen asuntolainojen maksaminen luonnistuu, ja että joutuvatko irtisanotut lainojensa kanssa maksuongelmiin. Toisaalta huolehdittiin myös siitä, muuttavatko ihmiset sankoin joukoin pois paikkakunnalta jättäen sen näivettymään.

Narratiiveissa psykologisen sopimuksen rikkominen työnantajan puolesta sai runsaasti kritiikkiä. Kritiikki ulottui myös kapitalistisen markkinatalouden toimintamekanismeihin. Tästä kuvaavaa oli yhden haastatellun pohdinta, riittäisikö osakkeenomistajille kohtuullisempikin tuotto-odotus. Tutkielmaa tehdessäni koin varsin kiinnostavaksi sen, kuinka oma kunniallisen työntekijän identiteetti ikään kuin vahvistui työnantajan ”pettäessä” työntekijän. Narratiiveissa toistui päätös siitä, kuinka työt tehtäisiin loppuun saakka kunnialla: työntekijät tekivät moraalista erontekoa heidät irtisanoneeseen työnantajaansa ja vahvistivat omaa toimijuuttaan irtisanomistilanteessa.

Kertomusten tavanomainen kulku oli alun työnkuvan ja tehtaan arjen kuvauksen jälkeinen irtisanomiskokemus-kertomus: järkytyksen kuvaaminen, sitten huolipuhe ja regression kuvaus, josta liikuttiin kohti joustavuuden ja sopeutumisen narratiiveja. Osa kertoi haastattelijalle haluavansa lopettaa kertomuksensa myönteiseen, jotta voisi muistuttaa, että irtisanotuksi tuleminen ei ollut ”maailmanloppu”, vaan että siitä voi selvitä ja se voi jopa tuoda elämään jotain hyvää, vaikka irtisanotuksi tulemistä ei pääasiassa myönteisenä elämäntapahtumana pidettykään. Mahdollisesti oman identiteetin koherenssin säilyttämisen

kannalta haastelluista suurin osa piti tärkeänä, että uhrinarratiivi ei jäänyt haastattelun loppukuvaksi.

Haastattelun lopun toivopuheesta huolimatta, suurin osa haastatelluista kertoi irtisanotuksi tulemisen olleen koko elämän ehtoja läpäisevä kriisi, jossa huoli ulottui vaihtelevasti sekä paikkakunnan tulevaisuuteen, huoleen oman perheen tilanteesta, huoleen asumisen turvaamisesta sekä yleisemmin huoleen omasta taloudellisesta pärjäämisestä. Myös yhteisöstä ja vertaisista kannettiin huolta, etenkin yksinasuvista miehistä, joista joidenkin kerrottiin menettäneen elämänhallintansa ja päätyneen jopa itsemurhaan.

Aineistoa voi tarkastella myös sosiaalityön roolien ja toimimisen paikkojen kannalta.

Julkusen (2006) mukaan suomalaisessa hyvinvointijärjestelmässä on tapahtunut ”moraalisen logiikan” muutoksellinen kehityskulku, jossa vastikkeellisuutta ja tarveharkintaa korostavat selektiiviset mallit toimivat portinvartijoina. Samaan aikaan yhteisöjen vastuu hyvinvointipalvelujen tuottamisessa on kasvanut ja kolmas sektori, eli esimerkiksi kirkko, järjestöt ja yhdistykset ovat ottaneet hoitaakseen asiakkaan tarvitseman tuen ja tiukoissa tilanteissa kannattelun. (Julkunen 2006; Juhila 2006.) Toki jalkautuvaa, etsivää ja yhteisöjen kanssa tehtävää sosiaalityötä on, mutta se on edelleen poikkeuksellista muualla kuin isommissa kaupungeissa ja yleensä projektiluonteista. Se, voiko kollektiivisesti irtisanottujen tehdastyöntekijöiden yhteisöllisen tai yksilöllisen tuen ja kohtaamisen tarpeen jättää pelkästään kolmannen sektorin huoleksi, jakaa varmasti sosiaalityön kentän mielipiteitä. Missä menevät hyvinvointivaltion- tai yhteiskunnan vastuun rajat?

Näitä rajoja on pyritty hakemaan kunnan toteuttaman aikuissosiaalityön osalta esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2019 julkaisemassa *Tiekartta 2030 -Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvityksessä*. Selvityksessä linjataan että ”sosiaalityön tulee olla jalkautuvaa matalan kynnyksen lähipalvelua, jossa toteutuu alueperustainen yhteisöllinen lähestymistapa” (em., 11). Selvityksessä todetaan myös työn murroksen ja tulonhankkimisen tapojen muutoksen haastavan ihmisten arkisen selviytymisen ja toimeentulon turvaamisen (em., 23). Tulevaisuuden sosiaalityön nähdään selvityksen mukaan toimivan mahdollisimman lähellä ihmisten elämäntilanteita niin, että sosiaalityö olisi matalalla kynnyksellä tavoitettavaa lähipalvelua. Sille katsotaan olevan ominaista ”yhteisöllinen lähestymistapa ja yhteiskunnallinen näkökulma”. Sosiaalityön ymmärrys paikallisista ja globaaleista ilmiöistä sekä toimintaympäristöistä suuntaavat tätä tulevaisuuden työtettä. (em., 26.)

Yhteisösosiaalityön kehittyminen vastaamaan globaalin markkinatalouden sekä erityisesti suhdanneherkkien alojen irtisanottujen tarpeita, vaatisi siis sosiaalityössä rohkeutta ja resursseja kehittää perussosiaalityötä uuteen suuntaan. Tässä tutkielmassa kriisiin joutuneille tehdasyhteisöille tarjottava sosiaalityön paikka voisi voinut olla vähintään yhteisötason sosiaaliohjausta. Tuen toteuttamisen tavan ja määrän tulisi kuitenkin vastata asiakkaan tai asiakasryhmän tarpeisiin. Näin ollen tilanteinen harkinta tulisi tehdä paikallisesti irtisanottujen työntekijöiden tarpeita kartoittaen. Työvoimapalvelut sekä tarpeen mukaan myös esimerkiksi terveystalvelut ja järjestötoimijat tulisi ottaa mukaan toimintaan. Yhteisösosiaalityön tavoitteena olisi näin tukea ihmisten itsenäistä selviytymistä, vahvistaa sosiaalista tukiverkkoa, ehkäistä sosiaalisten ongelmien syntymistä ja vähentää virastoasioinnin tarvetta (STM 2019).

Sosiaalityön tulisi myös pyrkiä löytämään joukosta haavoittuvimmassa asemassa olevat henkilöt, joiden tilanne vaatisi selvittämistä esimerkiksi kasautuneista kuormitustekijöistä, kuten velkaantumisesta tai muuten tiukasta taloustilanteesta johtuen. Eri ikäryhmillä on irtisanomistilanteessa omat spesifit haasteensa. Nuorilla haasteena voi olla, miten opiskelupaikkaa haetaan, miten sosiaaliturvajärjestelmä toimii tai millaisiin TE-palveluihin he voisivat olla oikeutettuja. Vanhemmillä haasteena sosiaaliturvan ohella voi olla esimerkiksi se, miten työllistyä uudelleen tai onko järkevää uudelleen kouluttautua ja jos, niin mille alalle. Myös digitaitojen puute sekä tiedon ja osaamisen puute etuuskien, palveluiden että työpaikkojen hakemisessa voi olla ongelma monien irtisanottujen kohdalla. Sosiaaliohjauksen, työelämäpalvelujen ja koulutusohjauksen tarve tuli selvästi ilmi tässä tutkielmassa.

Moni haastatelluista oli myös huolissaan taloudellisesta pärjäämisestään. Pikavippien ja muun vakuudettoman velkaantumisen riskiä tulisi myös pyrkiä estämään. Vaikka osa irtisanotuista selviäisi kokemuksesta hetkellisellä taloudellisella notkahduksella ja työllistyisi pian uudelleen, on joidenkin kohdalla irtisanotuksi tulemisen kaltainen yhtäkkinen elämänmuutos nivelvaihe, jossa jo valmiiksi riskialtis elämäntilanne voi ajautua nopeastikin ongelmien kumuloitumisen suuntaan. Panostamalla varhaiseen puuttumiseen ja ennaltaehkäisevään sosiaalityöhön, voitaisiin todennäköisesti estää riskien realisoiduminen ja deprivatiokehien syntyminen. Sosiaalityön paikka olisi tämän tutkielman perusteella voinut paikantua sekä paikallisyhteisön että irtisanottujen vertaisryhmän ja toisaalta yksilöiden tukemiseen. Aihe vaatisi lisää sosiaalityön tutkimusta.

Lähteet

- Ahokas, J. & Alaja, A. & Eskelinen, T. 2018. *Talousteoriat ja työllisyyspolitiikka*. Teoksessa Kajanoja, J. *Työllisyyskysymys*. Into Kustannus. Helsinki, 25-48.
- Alasuutari, P. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0*. Vastapaino. Tampere.
- Alasuutari, P. 2007. *Yhteiskuntateoria ja inhimillinen todellisuus*. Gaudeamus. Helsinki.
- Alasuutari, P. 1996. *Toinen tasavalta*. Suomi 1945-1994. Vastapaino. Tampere.
- Alvesson, M. & Robertson M. 2015. *Money Matters: Teflonic Identity Manoeuvring in the Investment Banking Sector*. Lund University. Lund.
- Appelbaum, S.H., Everard, A. & Hung, L. 1999. *Strategic downsizing: critical success factors*. *Management Decision* 37 (7), 535-552.
- Bamberg, M. 2004. *Positioning with Davie Hogan. Stories, tellings, and identities*. Teoksessa C. Daiute & C. Lightfoot (toim.) *Narrative analysis: Studying the development of individuals in society*. Thousand Oaks: Sage, 135–157.
- Bandura, A. 2001. *Social cognitive theory: An agentic perspective*. *Annual Review of Psychology*, 52, 1–26.
- Bardy, M. & Känkänen, P. 2005. a. *Omat ja muiden tarinat – Ihmisyyttä vaalimassa*. Stakes. Helsinki.
- Bardy, M. & Känkänen, P. 2005. b. *Tarinat yksilön ja yhteisön suhteissa*. Teoksessa Satka M. & Karvinen-Niinikoski, S. & Nylund, M. & Hoikkala, S. (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Palmenia Kustannus. Helsinki, 201–217.
- Bauman, Z. 1996. *Postmodernin lumo*. Vastapaino. Tampere.
- Beck, U. 1999. *What is globalization?* Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. 1996. *Reinvention of Politics. Rethinking Modernity in the Global Social Order*. Cambridge: Polity Press
- Beck, U. & Giddens, A. & Lash, S. 1994. *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Stanford University Press.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. 1994 (1966). *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. *Tiedonsosiologinen tutkielma*. Gaudeamus. Helsinki.
- Bethge M, & Radoschewski FM & Müller-Fahrnow W. 2008. *Job insecurity as risk for adverse health effects amongst german workers: a cohort study*. *Gesundheitswesen*. 2008 July, 70.
- Blumer, H. 1969. *Symbolic interactionism: Perspective and methods*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

- Boje, D. M. 2001. *Narrative Methods for Organizational & Communication Research*. New Mexico State University.
- Bormann, E. G. 1986. *Symbolic convergence theory and group decision making*. Teoksessa R. Y. Hirokawa & M. S. Poole (toim.), *Communication and group decision making*. Thousand Oaks: Sage, 219-236.
- Bourdieu, P. 1986. *Distinction – A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. 1998. *Järjen käytännöllisyys*. Suom. Siimes, M. Vastapaino. Tampere.
- Buchmann, M. 1989. *The script of life in modern society: Entry into adulthood in a changing world*. University of Chicago Press.
- Burr, V. 2015. *Social Constructionism*. Third edition. Routledge, 3-5.
- Burt, D. M. 1998. *A field study of the impact of stress factors on organizational members in the aftermath of downsizing*. California School of Professional Psychology - Los Angeles, ProQuest Dissertations Publishing.
- Butler, J. 2006. *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous*. Gaudeamus. Helsinki.
- Carr, D. 1986. *Time, narrative and history*. Bloomington: Indiana University Press.
- Cheng Y. & Chen C.W & Chen CJ, & Chiang TL. 2005. *Job insecurity and its association with health among employees in the Taiwanese general population*. Institute of Health Policy and Management, College of Public Health, National Taiwan University, Taipei, Taiwan. Soc Sci Med. 2005 Jul;61.
- Collins, R. 2005. *Interaction Ritual Chains*. Princeton Studies in Cultural Sociology.
- Collin, K. 2007. *Työssä oppiminen*. Teoksessa K. Collin & S. Paloniemi. (toim). *Aikuiskasvatus tieteenä ja toimintakenttänä*. PS-kustannus. Jyväskylä, 123-154.
- Datta, K.D., Guthrie, J.P., Basuil, D. & Pandey, A. 2010. *Causes and Effects of Employee Downsizing: A Review and Synthesis*. Journal of Management 36 (1), 1-30
- De Meuse, K. Vanderheiden, P. A., Bergmann, T. J. & Roraff, C. E. 2004. *New Evidence Regarding Organizational Downsizing and a Firm's Financial Performance: A Long-term Analysis*. Journal of Managerial Issues 16 (2), 155-177.
- Descartes, René. 1640. *Yksityisiä ajatelmia; Järjen käyttöohjeet; Metodien esitys; Optiikka; Kirjeitä 1619–1640*. (Cogitationes privatae; Regulæ ad directionem ingenii; Discours de la méthode; Dioptrique.) Suomentanut Sami Jansson: Selitykset laatineet Tuomo Aho, Sami Jansson, Timo Kaitaro ja Mikko Yrjönsuuri. Johdannon kirjoittanut Lilli Alanen. Gaudeamus. Helsinki. 2001

- Devine, K., Reay, T., Stainton, L. & Collins-Nakai, R. 2003. *Downsizing outcomes: Better a victim than a survivor?* Human resource management 42 (2), 109-124.
- Douglas, M. 1994. *Risk and Blame, Essays in Cultural Theory*. Lontoo. Routledge.
- Douglas, M. 2000. *Puhtaus ja vaara. Rituaalistisen rajanvedon analyysi*. Vastapaino. Tampere.
- Durkheim, E. *Sosiaalisesta työnjaosta. De la Division du Travail Social*. 1893 (1990). Suomentanut Seppo Randell. Gaudeamus. Helsinki.
- Emirbayer, M. & Mische A. 1998. *What is agency?* *American Journal of Sociology*, 103/4, 962-1023
- Eskelinen, T. 2006 A. *Kehityksen käsite muutoksessa*. Lisensiaatin työn artikkeli. Journal.fi. Tarkistettu 1.7.2020.
- Eskelinen, T. *Talouden esittäminen ja talous valtana*. 2013. Eskelinen, T. & Heikkilä S. Talous ja arvo. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 119. Jyväskylä, 14-33.
- Foucault, M. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-79*. New York: Pantheon.
- Fraher A and Gabriel Y. 2014. *Dreaming of Flying When Grounded: Occupational Identity and Occupational Fantasies of Furloughed Airline Pilots*. *Journal of Management Studies* 51: 926-951.
- Frost, N. 2009. *'Do you know what I mean?': the use of a pluralistic narrative analysis approach in the interpretation of an interview*. Birkbeck, University of London, UK *Qualitative Research* 2009 9: 9. Sage Publications. USA.
- Gallo, WT & Teng, HM & Falba, T.A. & Kasl, S.V. & Krumholz, H.M. & Bradley, E.H. 2006. *The impact of late career job loss on myocardial infarction and stroke: a 10 year follow up using the health and retirement survey*. Dept of Epidemiology & Public Health, Yale University, New Haven, CT 06520-8034, USA.
- Garfinkel, H. 1967. *Studies in Ethnometodology*. Cambridge. Polity Press 1984.
- Gergen, K. 2009. *An Invitation to Social Construction*. Second edition. London: Sage.
- Giddens, A. 1991. *Modernity and self identity*. Stanford University Press.
- Goffman, E. 1959. *The presentation of self in everyday life*. Doubleday.
- Gramsci, A. 1979. *Vankilavihkot*. Valikoima. (suom. M. Berger, M. Böök, & L. Talvio). Kansankulttuuri. Helsinki.
- Gramsci, A. 1982. *Vankilavihkot*. Valikoima 2. (suom. M. Berger, M. Böök, & L. Talvio). Kansankulttuuri. Helsinki.

- Guba, E.G. & Lincoln, Y.S. 2005. *Paradigmatic Controversies, Contradictions and Emerging Confluences*. Teoksessa N.K. Denzin & Y.S. Lincoln (toim.) *The Sage Handbook of Qualitative research*. 3. painos. Thousand Oaks: Sage, 191-215.
- Gubrium, J. & Holstein, J. 2002. *From the individual interview to the interview society*. Teoksessa Gubrium, J. & Holstein, J. *Handbook of Interview Research: Context and Method*, 3-32.
- Guthrie, J. P. & Datta, D. K. 2008. *Dumb and Dumber: The Impact of Downsizing on Firm Performance as Moderated by Industry Conditions*. *Organization Science* 19 (1), 108-123.
- Holstein J.A. & Gubrium J. (Editor). 2000. *Institutional Selves: Troubled Identities in a Postmodern World*. Oxford University Press, 1-20.
- Hakkarainen, K. & Lonka, K. & Lipponen, L. 2004. *Tutkiva oppiminen - Järki, tunteet ja kulttuuri oppimisen sytyttäjinä*. WS Bookwell. Porvoo, 391.
- Hall, S. 1999. *Identiteetti*. Vastapaino. Tampere.
- Hall, D.T. 1996. *Protean careers of the 21st century*. *Academy of Management Executive*, 8–16.
- Haraway, D. 1991. *Situated Knowledge: The science question in feminism and the privilege of partial perspective*. Teoksessa D. Haraway (toim.) *Simians, Cyborgs and Women. The Reinvention of Nature*. Free Association Books Ltd London, 183-202.
- Harrikari, T. & Rauhala P-L. 2018. *Towards Glocal Social Work in the Era of Compressed Modernity*. Taylor and Francis Publishing, UK.
- Haslam, S.A. & Reicher S.D. & Platow M.J. 2012. *Uusi johtamisen psykologia*. Gaudeamus. Helsinki.
- Hautamäki, A. & Lehtonen, T. & Sihvola, J. & Tuomi, I. & Vaaranen, H. & Veijola, S. 2005. *Yhteisöllisyyden paluu*. Gaudeamus. Helsinki, 7-13.
- Healy, M. Lynne & Link, J. Rosemary. *Handbook of International Social Work: Human Rights, Development, and the Global Profession*. 2011. 1st Edition. Oxford University Press. UK.
- Heikkinen, H. 2000. *Tarinan mahti - Narratiivisuuden teemoja ja muunnelmia*. Tiedepolitiikka 4, 50.
- Heikkinen, H. 2001. *Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena*. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli. 2001. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Heikkilä, J-P. & Hyyppä, H. & Puutio, R. 2009. *Yhteisön lumo -systeemisiä kytkeytymisiä*. Metanoia instituutti. Oulu.

- Heiskala, R. 2000. 197-198. *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Gummerus. Helsinki.
- Heiskala, R. & Luhtakallio, E. 2006. *Uusi jako – Miten Suomesta tuli kilpailuyhteiskunta?*. Gaudeamus. Helsinki.
- Heiskala, R. 2006. *Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros*. Teoksessa R. Heiskala & E. Luhtakallio (toim.) *Uusi Jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Gaudeamus. Helsinki, 14–42.
- Hester, S. & Eglin, P. 1997. *Culture in Action: Studies in Membership Categorization Analysis*. University Press of America, 25-48.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. *Tutki ja kirjoita*. Tammi. Helsinki.
- Hokkanen, L. 2013. *Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa*. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Vastapaino. Tampere, 55–86.
- Hyvärinen, M. & Löyttyniemi, V. 2005. *Kerronnallinen haastattelu*. Teoksessa Johanna Ruusuvoori ja Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Vastapaino. Tampere.
- Hänninen, V. 1999. *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Väitöskirja. Tampereen yliopistopaino. Tampere.
- Härkönen, U. 2007a. *The impact of theories on the early childhood education culture – The impact of the new systems theory on the early childhood education culture*. Article in U. Härkönen & E. Savolainen (toim.) *International views on early childhood education*. Joensuun yliopisto.
- Härkönen, U. 2007b. *The Bronfenbrenner ecological systems theory of human development*, Scientific Articles of V International Conference, 1-17.
- IASSW, 2014. The International Association Of Schools Of Social Work. Global Definition of Social Work approved by the IASSW General Assembly and IFSW General Meeting in July 2014. <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/> . Tarkistettu 20.4.23.
- Illouz, E. 2008. *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*. University of California Press.
- Jahoda, M. & Lazarsfeld, P. F. & Zeisel, H. 1933 (2017). *Marienthal: The Sociography of an Unemployed Community*. Routledge.
- Jokinen, A., & Juhila, K. & Suoninen E. 2012: *Kategoriat, kulttuuri ja moraali*. Vastapaino. Tampere.

- Juhila, Kirsi. 2004. *Vastapuhe ja leimattu identiteetti*. Teoksessa: Jokinen A. & Huttunen, L. & Kulmala, A. (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta*. Gaudeamus. Helsinki, 20-32.
- Juhila, K. 2006. *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Vastapaino. Tampere.
- Juhila, K. 2012. *Ongelmat, niiden selittäminen ja kategoriat*. Teoksessa: Jokinen, A., & Juhila, K. & Suoninen E. 2012: *Kategoriat, kulttuuri ja moraal*. Vastapaino. Tampere.
- Julkunen, R. 2007. *Työ - Talouden ja minän välissä*. Teoksessa Eteläpelto, Raija & Collin, Kaija & Saarinen, Jaana (toim.) *Työ, identiteetti ja oppiminen*. WSOY. Helsinki.
- Julkunen, R. 2006. *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Stakes. Helsinki.
- Julkunen, R. 2017. *Muuttuvat hyvinvointivaltioiden Eurooppalaiset hyvinvointivaltioiden reformoitavina*. Jyväskylän yliopisto. SoPhi 137.
- Junna, L. 2022. *Unemployment, health and mortality: Evidence from longitudinal register data*. Väitöskirja (artikkeli), Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta. Publications of the Faculty of Social Sciences.
- Juutilainen, P-K. 2007. *Sosiodynaamisen lähestymistavan juurilla*. Julkaisussa R. Väistö (toim.) *Työntekijä oman työnsä kehittäjänä*. Pohjois-Karjalan ammattikoulun julkaisuja C: Tiedotteita 27. Joensuu, 21–29.
- Juvonen, T. 2015. *Sosiaalisesti kontrolloitu, hauraasti autonominen : Nuorten toimijuuden rakentuminen etsivässä työssä*. Väitöskirja-artikkeli, Helsingin yliopisto. Nuorisotutkimusseura.
- Jäppinen, A-K. 2015. *Odottamattoman johtaminen ja käännetty muutos*. Edistyksellinen tiedeliitto 2015. Tiedepolitiikka 40 (2015): 4. Helsinki, 13-16.
- Kant, I. 1781. *Puhtaan järjen kritiikki. (Kritik der reinen Vernunft, 1781/87.)* Suomentaneet Markus Nikkarla ja Kreeta Ranki. Työryhmän johtaja: Olli Koistinen. Gaudeamus Helsinki, 2013.
- Kant, I. 1795. *Ikuiseen rauhaan: Valtio-oikeudellinen tutkielma. (Zum Ewigen Frieden: Ein philosophischer Entwurf, 1795.)* Suomentanut Jaakko Tuomikoski. 4. painos (1. painos 1922). Karisto. Hämeenlinna.
- Karisto, Antti 2005. *Suuret ikäluokat*. Vastapaino. Tampere.
- Karjalainen, P. & Sarvimäki, P. (toim.) 2005. *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 - toimenpideohjelma*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13.
- Karttunen, T. & Strömberg-Jakka, M. 2012. Toim. *Sosiaalityön haasteet. Tukea ammattilaisten arkeen*. PS-kustannus. Jyväskylä, 7-12.
- Kasvio, A. 2014. *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Gaudeamus. Helsinki University Press. Helsinki.

- Kauppila, P.A. & Silvonen J. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.). *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*. Publications of the University of Eastern Finland Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. Itä-Suomen yliopiston julkaisuja.
- Kauppila, J. & Kauppila, P-A. 2015. *Hyvinvointivaltio toimijuuden tukena*. Teoksessa: Kauppila, P.A. & Silvonen J. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.). *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*. Publications of the University of Eastern Finland Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. Itä-Suomen yliopiston julkaisuja. Joensuu, 17-38.
- Kettunen. P. 2008. *Globalisaatio ja kansallinen me: Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Vastapaino.
- Kets De Vries, M. & Balazs, K. 1996. *The human side of downsizing*. European Management Journal 14 (2), 111-120.
- Kiander, J. 2018. *Työllisyys talouspolitiikan tavoitteena itsenäisyyden ajan Suomessa*. Teoksessa Kajanoja, J. *Työllisyyskysymys*. Into Kustannus. Helsinki, 49-60.
- Koivisto, J. & Lahtinen, M. 2012. *Poliittisen järjen kritiikki*. Karl Marx. Teoksessa P. Koikkalainen & P-E Korvela (toim.) *Klassiset poliittiset ajattelijat*. Vastapaino. Tampere, 446–474.
- Koivusalo-Kuusivaara, R. 2007. *Lapset, media ja symbolinen vuorovaikutus*. Väitöskirja, Helsingin Yliopisto, Helsinki.
- Korkiakangas, P. 2002. *Muistelusta voimavaroja vanhuuteen*. Teoksessa Eino Heikkinen & Marjatta Marin (toim. Vanhuuden voimavarat. Tammi. Helsinki, 173-205.
- Korkiamäki, R. & Nylund, M. & Raitakari, S. & Roivainen, I. 2008. *Yhteisösoseaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa*. Teoksessa: Roivainen, I. & Nylund, M. & Korkiamäki, R. & Raitakari, S. 2009. *Yhteisöt ja soseaalityö*. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Kortteinen M. 1992. *Kunnian kentät. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona*. Helsingin yliopisto. Väitöskirja. Hanki ja jää. Hämeenlinna.
- Kumpulainen, K. 2010. *Oppimisen sillat - kohti osallistavia oppimisympäristöjä*. Yliopistopaino. Helsinki.
- Kuismanen, M. & Spolander M. 2012. *Finanssikriisi ja finanssipolitiikka Suomessa*. Valtiovarainministeriö. Kansantaloudellinen aikakauskirja. 1/2012.
- Kunda, G. 1992. *Engineering culture: Control and commitment in a high-tech corporation*. Philadelphia, PA: Temple University Press.

- Kuula, H. 2011. *Tutkimusetiikka*. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere, 201-207.
- Kylmä J. & Pietilä, A-M. & Vehviläinen-Julkunen K. 2002. *Terveystieteiden etiikan lähtökohtia*. Kirjassa: Pietilä, A-M & Hakulinen, T. & Hirvonen, E. & Koponen, P. & Salminen, E-M. & Sirola, K. toim. *Terveystieteiden edistäminen. Uudistuvat työmenetelmät*. WSOY. Helsinki, 70-73.
- Laine, T. 2007. *Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma*. Teoksessa J. Aaltola & J. Valli (toim). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. 2. painos. PSKustannus. Jyväskylä. 28-45.
- Latomaa, T. 2005. *Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen*. Teoksessa Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.) *Kokemuksen tutkimus. Merkitys-tulkinta-ymmärtäminen*. Dialogia Oy. Tartto, 50.
- Marx, Karl 1867: *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 1: Pääoman tuotantoprosessi*. (*Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie: Erster Band: Der Produktionsprozeß des Kapitals, 1867.*)(1974. Valmistanut painoon Friedrich Engels. Suomennos O. V. Louhivuori, T. Lehén, M. Ryömä. Edistys. Moskova.
- Marx, Karl 1893: *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 2: Pääoman kiertokulkuprosessi*. (*Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie: Zweiter Band: Der Zirkulationsprozeß des Kapitals, 1893.*)(1974) Valmistanut painoon Friedrich Engels. Suomennos Mauri Ryömä. Edistys. Moskova.
- Marx, Karl 1894: *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Osa 3: Kapitalistisen tuotannon kokonaisprosessi*. (*Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie: Dritter Band: Der Gesamtprozeß der kapitalistischen Produktion, 1894.*)(1976) Valmistanut painoon F. Engels. Suomentanut Antero Tiusanen. Edistys. Moskova.
- McAdams, D. P. 1993: *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. William Morrow & Co.
- McAdams, D. P. 2009: *The moral personality*. In D. Narvaez & D. K. Lapsley (Eds.), *Personality, identity, and character: Explorations in moral psychology*. Cambridge University Press. UK, 11-29.
- Mead, G. 1934 (2015). *Mind, self and society*. University of Chicago Press. USA.
- Miller, E. 2005. *Riippuvuus, vieraantumisen vai kumppanuus? Yksilön ja yrityksen muuttuva suhde*. Teoksessa Harri Hyyppä & Asko Miettinen (toim.) *Johtajuus ja organisaatiodynamiikka*. Metanoia Instituutti – Organisaatiodynamiikka Oy. Oulu.

- Morrison, E. W. & Robinson, S. L. 1997. *When Employees Feel Betrayed: A Model of How Psychological Contract Violation Develops*. The Academy of Management Review 22, 226-256.
- Mäkinen, S. 2015. *Näköaloja toimijuuteen nuoruuden siirtymissä ja suunnanotoissa*. Teoksessa Päivi Annika Kauppila & Jussi Silvonen & Marjatta Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntilanne*. Itä-Suomen yliopisto, 103–128.
- Määttänen, P. 1995. *Filosofia*. Gaudemus. Helsinki.
- Neisser, U. 1976. *Cognition and Reality: Principles and Implications of Cognitive Psychology*. New York: WH Freeman and Company. USA.
- Nixon, R. D., Hitt, M. A., Ho-Uk, L. & Jeong, E. 2004. *Market reactions to announcements of corporate downsizing actions and implementation strategies*. Strategic Management Journal 25, 1121-1129.
- Noelke, C. & Beckfield, J. 2014. *Recessions, job loss, and mortality among older US adults*. PublicHealth. 2014 November, 104.
- Noelke, C. & Avendano, M. 2015. *Who suffers during recessions? Economic downturns, job loss, and cardiovascular disease in older Americans*. Am J Epidemiol. 2015 Nov 15;182.
- Nussbaum, M. 2011. *Taloukasvua tärkeämpää*. Gaudemus. Helsinki.
- Paasivaara, L. 2012. *Yksilöstä työyhteisöksi*. Teoksessa Syväjärvi, A. & Perttula, J. (toim.) 2012. *Johtamisen psykologia: Ihmisten johtaminen muuttuvassa työelämässä*. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Paasivaara L. & Nikkilä, J. 2010. *Yhteisöllisyydestä työhyvinvointia*. Kirjapaja. Helsinki.
- Pajukoski, Marja 2000. *Mitä ehkäistiin? Projektit ja ohjelmat paikallisen ehkäisevän sosiaalipolitiikan kehittämisvälineinä*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2. Edita. Helsinki.
- Pajukoski, Marja 2006. *Preventio, sosiaalioikeus ja kunnat – ehkäisevä sosiaalipolitiikka kuntia velvoittavassa lainsäädännössä*. Edita. Helsinki.
- Pakarinen J. 2018. *Työttömyys osallisuuden ja toimintakyvyn menetyksenä*. Teoksessa Kajanoja, J. *Työllisyyskysymys*. Into Kustannus. Helsinki, 195-202.
- Payne, M. 2005. *Modern Social Work Theory*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Peavy, R.V. 1999. *Socio-dynamic counselling. A constructivist perspective for the practice of counselling in the 21st century*. Victoria: Trafford.
- Peavy, R.V. 2004. *Socio-dynamic counselling: A Practical approach to meaning making*. Ohio: Taos Institute Publications.

- Pekkarinen, E. & Tapola-Haapala, M. 2009. *Kriittinen realismi sosiaalityössä - tiedontuotannosta emansipaatioon*. Teoksessa: Mäntysaari, M. & Pohjola, A. & Pösö. T. 2009. *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus. Jyväskylä, 183-208.
- Perttula, J. 1995. *Kokemus psykologisena tutkimuskohteena: johdatus fenomenologiseen psykologiaan*. Suomen fenomenologinen instituutti. Tampere, 42-45.
- Poijula, S. & Ahonen, R. 2007. *Irtisanotut. Menetykset, muutos ja selviytyminen*. Kirjapaja. Helsinki.
- Poijula, S. 2003. *Miten selviytyä työpaikan menetyksestä*. Kirjapaja. Helsinki
- Polanyi, K. 1944. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Farrar & Rinehart Publications, USA.
- Polkinghorne, D. E. 1988. *Narrative knowing and the human sciences*. State University of New York Press. USA.
- Rauhala, L. 1993. *Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä*. Tampereen yliopisto. Tampere, 91.
- Reissner, S. 2010. *Change, meaning and identity at the workplace*. Journal of Organizational Change management, 287-299.
- Riumallo-Herl, C. & Basu, S. & Stuckler, D. & Courtin, E., Avendano M. 2014. *Job loss, wealth and depression during the Great Recession in the USA and Europe*. LSE Health, London School of Economics and Political Science, London, UK, Department of Medicine, Prevention Research Center, Stanford University, Palo Alto, CA, USA, Department of Health Services Research and Policy, London School of Hygiene and Tropical Medicine, London, UK, Faculty of Social Sciences, Oxford University, Oxford, UK, and Department of Social and Behavioral Sciences, Harvard School of Public Health, Boston, MA. Int J Epidemiol. 2014 Oct;43.
- Riessman C.K & Quinney, L. 2005. *Narrative in Social Work: A Critical Review*. Sagepub Journals.
- Riessman, C.K. 2008. *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks, Sage Publications. CA. USA.
- Robbins, S.P. & Judge, T.A. 2012. *Essentials of Organizational Behaviour*. Pearson International Edition. USA.
- Ropo, E. 2015. *Identiteetti tutkimuskohteena*. Teoksessa Ropo, E & Sormunen, E & Heinström J. *Identiteetistä informaatiolukutaitoon: tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija*. Tampere University press. Tampere, 17-26.

- Roivainen, I. 2008. *Onko yhdyskuntatyö katoamassa suomalaisesta sosiaalityöstä?* Teoksessa Roivainen, I., Nylund, M., Korkiamäki, R. & Raitakari, S. (toim.). *Yhteisöt ja sosiaalityö, kansalaisen vai asiakkaan asialla?* PS-Kustannus. Jyväskylä, 25–42.
- Ronkainen, S. 1999. *Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus.* Gaudeamus. Helsinki.
- Rouvinen, M. 2003. *Elämää pankkityön jälkeen. Tapaustutkimus liiketoimintaorganisaation rakennemuutoksen seurauksena työtä vaille jäävien ihmisten sopeutumisesta uuteen elämäntilanteeseen.* Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Ruusuvuori, J. & Nikander, P., Hyvärinen, M. 2010. *Haastattelun analyysin vaiheet. Haastattelun analyysi.* Vastapaino. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. *Haastattelun analyysi.* Vastapaino. Tampere, 9-38.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus.* Vastapaino. Tampere.
- Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. *KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto.* Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto.
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>. (Tarkistettu 23.6.2020.)
- Saari, J. 2011. (toim.) *Hyvinvointi.* Suomalaisen yhteiskunnan perusta.
- Sacks, H. 1992. *Lectures on Conversation.* Basil Blackwell. Oxford. UK.
- Sakki, I. & Rusten, M. & Pirttilä-Backman, A-M. 2017. *Sosiaaliset representaatiot: yhteisön ja mielen välinen silta.* Teoksessa *Ihmismielen sosiaalisuus*, toim. Antti Gronow & Tuukka Kaidesoja. Gaudeamus. Helsinki, 104–129.
- Saraniemi, N. & Mäkelä, J. 2014. *Ihminen voi hyvin joukossa. Positiivisen psykologian voima.* PS-Kustannus. Jyväskylä.
- Schirmer, Werner & Michailakis, Dimitris. 2019. *Systems theory for social work and helping professions.* Routledge. New York. USA.
- Sennet, R. 2002. *Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta.* Vastapaino. Tampere.
- Sennett, R. 2004. *Kunnioitus eriarvoisuuden maailmassa.* Vastapaino. Tampere.
- Sennet, R. 2007. *Uuden kapitalismin kulttuuri.* Vastapaino. Tampere.
- Skorstad, E.J. & H.Ramsdal. 2009. *Flexible Organizations and the New Working Life,* Franham: Ashgate. UK.
- Smith-Lovin, L. 2007. *The Strength of Weak Identities: Social Structural Sources of Self, Situation and Emotional Experience.* Social Psychology Quarterly 70(2):106-124.

- Suoninen, E. & Pirttilä-Backmann, A-M. & Lahikainen, A. R. & Ahokas, M. 2010. *Arjen sosiaalipsykologia*. WSOY. Helsinki.
- Siira, H. 2013. *Ehkäisevä politiikka, ennaltaehkäisevä toiminta ja varhainen tuki sosiaalihoitolakiehdotuksessa. Moniulotteinen terveyden ja hyvinvoinnin edistäminen*. Teoksessa Honkanen, Hilikka & Kiviniemi, Liisa (toim.) *Yhdessä mukana muutoksessa*. Lea Rissasen juhla-kirja, 70-77.
- Silverman, D. 2007. *A very short, Fairly interesting and Reasonably Cheap Book about Qualitative Research*. Sage Publications. Lontoo. UK.
- Silvonen, J. 2015. *Toiminta ja suhteet -neljä fragmenttia toimijuudesta*. Teoksessa: Kauppila, P.A. & Silvonen J. & Vanhalakka-Ruoho, M. (toim.). *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkku*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. Itä-Suomen yliopiston julkaisuja.
- Speedy, J. 2000. *The "storied" helper: narrative ideas and practices in counselling and psychotherapy*. The European Journal of Psychotherapy, Counselling & Health Vol. 3, No 3, 361-374.
- STM 2019. TIEKARTTA 2030 -Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön tulevaisuus selvitys. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:41.
- Sutinen-Väänänen, S. 1995. *Merimiehen identiteetti Eino Koivistoisen ja Timo Pusan tuotannossa*. Turun yliopisto.
- Syrjälä, L. 2010. *Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I*. PS-kustannus. Jyväskylä.
- Säljo, R. 2001. *Oppimisen käytännöt. Sosiokulttuurinen näkökulma*. Juva: WS Bookwell oy.
- Tajfel, H. 1970. Experiments in intergroup discrimination. *Scientific American*. USA, 223, 96-102.
- Tajfel, H. 1972. Social Categorization. English Manuscript of "La catégorisation sociale". Teoksessa: Moscovici, S., Ed., *Introduction a la Psychologie Sociale*, Vol. 1, Larousse, Pariisi, 272-302.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. 1979. *An integrative theory of inter-group conflict*. Teoksessa W. G. Austin & S. Worchel (toim.) *The social psychology of inter-group relations*. Monterey, CA: Brooks. USA. 33-47.
- TENK, Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009. *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi*. Helsinki.

- Thomas, W.I. & Swaine Thomas, D. 1928 (2000). *The Thomas Theorem*. Teoksessa R. Boudon & M. Cherkaoui (toim.) *Central currents in social theory. The roots of sociological theory 1700-1920*. Volume II. Sage. Lontoo.
- Thomas, W. I. & Znaniecki, F. (1974). *The Polish Peasant in Europe and America*. (Alkuteos 1927). In Two Volumes. Ortagon Book. New York. USA.
- Tuikka, A. & Okulov, S. 2021. *Paikallisuudelle rakentuva aikuissosiaalityö harvaan asutun maaseudun yhteisöissä*. s. 149-163. Teoksessa: Matthies, A-L & Svenlin A-R & Turtiainen K. 2021. *Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus*. Gaudeamus. Helsinki.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi. Helsinki.
- Turner, J. 1982. *Towards a cognitive redefinition of the social group*. Teoksessa Tajfel, H. toim. *Social identity oan intergroup relations*. Cambridge University Press, s.15-40.
- Turner, J. 1985. *Social categorization and the self-consept: A social cognitive theory of group behaviour*. Teoksessa: E. J. Lawler (toim.) *Advances in group processes*. JAI Press, Greenwich, CT. USA, 77-122.
- Törrönen, J. 2000. ”Subjektiaseman käsite empiirisessä sosiaalitutkimuksessa”. *Sosiologia* 37:3, 243–255.
- Ukkonen, T. 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina*. SKS. Helsinki.
- Vanhalakka-Ruoho, M. 2015 *Aikuisten opiskelu, työ ja elämässä suunnanotto ohjauksen ja neuvonnan mahdollisuutena* Teoksessa Kallio, E. & Heikkinen, A. (toim.) *Aikuisen kasvu ja aktivointi*. Tampere University Press. Tampere, 32–69
- Vanhalakka-Ruoho, M. 2015b. *Toimijuus ja suunnanotto elämässä*. Teoksessa Kauppila & Silvonen & Vanhalakka-Ruoho (toim.) *Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkinta*. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology Itä-Suomen yliopisto, 39-56.
- Van Maanen, J., & Barley, S. R. 1984. *Occupational communities: Culture and control in organizations*. *Research in Organizational Behavior*, 6, 287–365.
- Varto, J. 1992. *Laadullisen tutkimuksen metodologiaa*. Kirjayhtymä oy. Tampere, 27.
- Vygotsky, L. 1978. *Mind in Society. The Development of Higher Psychological Processes*. Edited by M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner & E. Souberman. Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts. USA.
- Vähätalo, K. 1998. *Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta*. Gaudeamus. Helsinki.

- Young, C. 2012. *Losing a Job: The Nonpecuniary Cost of Unemployment in the United States*. Social Forces 91(2), 609–634.
- Young, I. M. 2010. *Inclusion and Democracy*. Oxford University Press. London.
- Young, R.A. & Domene, J.F. 2013. *The construction of agency in career counselling*. Teoksessa M. McMahon & M. Watson (toim.) *Career counseling and constructivism*. New York: Nova Science Publishers, 25–38.
- Wayhan, V.B. & Werner, S. 2000. *The Impact of Workforce Reductions on Financial Performance: A Longitudinal Perspective*. Journal of Management, 26 (2), 341-363.
- Weber, Max. 1905. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki*. Juva 1980.
- von Wright, G. 1996. *Ihminen kulttuurin murroksessa*. Otava. Helsinki.
- Wilkinson, A. 2005. *Downsizing, rightsizing or dumbsizing? Quality, human resources and the management of sustainability*. Total Quality Management & Business Excellence 16 (8), 1079-1088.
- Zimmerman, D. H. & Pollner, M. 1974. *The Everyday World as a Phenomenon*. Teoksessa Douglas, D. D. (toim.) *Understanding Everyday Life*. Routledge & Kegan Paul. London. UK, 80-103.
- Åkerblad, L. 2014. *Epävarmuuden tuolla puolen. Muuttuvat työmarkkinat ja prekaari toimijuus*. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies no 73.